TRIVANDRUM SANSKRIT

NO. XXIII.

THE NÂNÂRTHÂRṆAVASAMKSHEPA

OF

KESAVASWÂMIN

EDITED

BY

T. GAṆAPATI SÂSTRÎ

Curator of the Department for the publication of Sanskrit manuscripts,

TRIVANDRUM.

Part 1—1 & 2 Kandas.

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE GOVERNMENT OF HIS HIGHNESS THE MAHARAJAH OF TRAVANCORE.

TRIVANDRUM:

PRINTED AT THE TRAVANCORE GOVERNMENT PRESS.

1913.

अनन्तशयनसंस्कृतग्रन्थावलिः.

ग्रन्थाङ्कः २३.

नानार्थार्णवसंक्षेपः

केशवस्वामिप्रणीतः

संस्कृतग्रन्थप्रकाशनकार्याध्यक्षेण

त. गणपतिशास्त्रिणा

संशोधितः।

प्रथमः सम्पुटः — १. २. काण्डौ।

स च

अनन्तशयने

महामहिमश्रीमूलकरामवर्मकुलशेखरमहाराजशासनेन

राजकीयमुद्रणयन्त्रालये

मुद्रयित्वा प्रकाशितः।

कोळम्बाब्दाः १०८८, क्रैस्ताब्दाः १९१३.

PREFACE.

THIS edition of Nânârthârnavasamkshepa, a lexicon is based on the following six palm leaf manuscripts, in Malayalam character.

(क) Belonging to Govinda Pisharodi, Kailasapuram.

(ख) Running up to the word कार्त्तिकी, from the Palace Library.

(ग) Belonging to the Palace Library.

(घ) Running up to the word याम, belonging to Nîlakanthan Namburi, Vaikam.

(ङ) From Mr. Râjarâjavarma Râja, Ennakkatu.

(च) Beginning from the word भूजम्बू, belonging to Nîlakanthan Namburi, Vaikam.

The Nânârtha-words or homonyms with their different *lingas* are arranged in this work, in six Kâṇdas. The first Kâṇda contains words of one syllable and the second Kâṇda, those of two syllables and so on. Each Kâṇda is again sub-divided into five Adhyâyas, namely, स्त्रीलिङ्गाध्याय, पुल्लिङ्गाध्याय, नपुंसकलिङ्गाध्याय, वाच्यलिङ्गाध्याय and नानालिङ्गाध्याय. For facility of reference, the words are arranged in each Adhyâya, in alphabetical order. The work treats of several words and meanings not found in Amarakosa and other common lexicons.

The work was, as is evident from the prefatory verses written at the instance of a Chola King, Srî Râjarâja, son of Sri Kulottunga Chola by Kesavaswâmin, a Chhandoga Brahmin living in the village of Râjendra Chola. The work is accordingly styled with another significant title 'Râjarâjîya'. In the work,* 'a short history of Chola Kings,' a Kulottunga is said to have lived in

* Written, in Tamil, by Mr. T. A. Gopinatha Rao, M. A., Superintendent of Archæology, Travancore.

12th Century A.D., and his son was Râjarâja. Another Kulottunga is also mentioned as having lived in the first half of the 13th Century A.D., and his son was also called Râjarâja. Either of these two Râjarâjas may be the patron of the author.

The author is quoted by Mallinâtha† and also by Arunâchalanâtha* who lived before Mallinâtha, in their commentaries on Mahâkâvyas.

The present volume which contains the first two Kâṇḍas forms the first part of the Nânârthârṇavasaṃkshepa. The second part with Tryaksharakâṇḍa, and the third, with the remaining three Kâṇḍas will be published in due course.

Trivandrum. T. GANAPATI SÂSTRÎ.

---

† "वज्रं त्वस्त्री कुलिशशस्त्रयोः । मणिवेधे रत्नभेदे इति केशवः", vide his commentary on Raghuvamsa Sarga I. Sloka 4.

* "त्रिष्वन्यत्रोपयुक्तः इति केशवस्वामिवचनादुपयुक्तादन्यदभिदधानस्य शेषशब्दस्य विशेष्यलिङ्गत्वमवसेयम्". Vide his commentary on Kumârasambhava, called Prakâsikâ, Sarga I, Sloka 16.

निवेदना ।

नानार्थार्णवसंक्षेपो नामायं कश्चिन्निघण्टुग्रन्थः । अस्य संशोधनाधारतया **षड्** आदर्शाः कैरलीलिपयस्तालपत्रात्मका आसादिताः । यथा —

(क) कैलासपुरगोविन्दपिषारोटिसकाशादधिगतः ।

(ख) राजकीयग्रन्थशालास्थः कार्त्तिकीशब्दान्तः ।

(ग) राजकीयग्रन्थशालास्थः ।

(घ) कण्णिकुळं नीलकण्ठनम्पूरिसंबन्धी यामशब्दान्तः ।

(ङ) एण्णक्काट्टुराजराजवर्मराजसकाशादधिगतः ।

(च) कण्णिकुळं नीलकण्ठनम्पूरिसम्बन्धी भूजम्बूशब्दमारभ्य ।

अत्र नानार्थानि सलिङ्गानि नामानि एकस्वरादीनि षट्स्वरपर्यन्तानि षड्भिः **काण्डैः** संगृहीतानि । प्रतिकाण्डं च स्त्रीलिङ्ग - पुल्लिङ्ग - नपुंसकलिङ्ग - वाच्यलिङ्ग - **नाना**लिङ्गभेदेन पञ्चाध्यायाः । अत्र जिज्ञासितस्य शब्दस्य सुखदर्शनार्थम कारादिक्रम आदिवर्णेष्वादृतः । **अमरकोशा**दिष्वनुपलब्धाः शब्दा अर्थाश्च बहु क्रमितोऽध्येतुं शक्याः ।

राजेन्द्रचोळसंज्ञाग्रहारवास्तव्यश्छन्दोगः **केशवस्वामी** चोळाधिपतेः श्री**कुलोत्तुङ्गचोळ**सूनोः श्री**राजराज**देवस्य चोदनया ग्रन्थमेनं प्रणिनायेत्येतत्पूर्व ठिकातोऽवगम्यते । अत एव **राजराज**संबन्धाद् **'राजराजीयम्'** इत्यप्यस्य न्थस्य **संज्ञान्तरम्** । चोळवंशचारितसंग्रहे* क्रैस्ताब्दस्य द्वादशशतके स्थित कः **कुलोत्तुङ्गचोळः** कथितः, तत्पुत्र एको **राजराजश्च** । त्रयोदशशतकपूर्वा र्धे स्थितोऽपरः **कुलोत्तुङ्गो** वर्णितः, तत्सूनुरपरश्च **राजराजः** । **राजराजयोरेन** रन्यतरः **केशवस्वामिन** आश्रयः कामं सम्भाव्यते ।

---

* अयं द्रमिलभाषाग्रन्थः टि. ए. गोपीनाथराय (एम्.ए.) महाशयेन अनन्तशयनराजकी पुरातनवस्तुविचारकार्यालयाध्यक्षेण प्रणीय प्रकाशितः ।

इमं **केशवस्वामिनं मल्लिनाथः**‡ स्वीयासु महाकाव्यव्याख्यासु प्रमाणयति, तथा **मल्लिनाथ**प्राचीनो**ऽरुणाचलनाथः**$ ।

एष **नानार्थार्णवस्य** प्रथमः सम्पुटः प्रथमकाण्डद्वयात्मक इदानीं प्रकाश्यते । द्वितीयस्त्र्यक्षरकाण्डात्मा तृतीयश्चावशिष्टकाण्डत्रयात्मा क्रमशः प्रकाशमेष्यतः ।

अनन्तशयनम्. **त. गणपतिशास्त्री.**

---

‡ "वज्र त्वस्त्री कुलिशशस्त्रयोः । मणिवेधे रत्नभेदे इति केशवः" इति रघुवंशप्रथमसर्गचतुर्थश्लोकव्याख्यायाम् ।

$ "त्रिष्वन्यत्रोपयुक्ततः इति केशवस्वामिवचनादुपयुक्तादन्यदभिदधानस्य शेषशब्दस्य विशेष्यालिङ्गत्वमवसेयम् " इति कुमारसम्भवप्रथमसर्गषोडशश्लोकव्याख्यायाम् ।

॥ श्रीः ॥

राजराजीयापरनामा

नानार्थार्णवसंक्षेपः

केशवस्वामिप्रणीतः ।

एकाक्षरकाण्डः ।

स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

श्रीकुलोत्तुङ्गचोलाख्यश्चोलेष्वासीन्महीपतिः ।
यः कलिं भारताद् वर्षाद् बहिश्चक्रेऽतिदूरतः ॥ १ ॥
येन सर्वाणि वित्तानि सकलापि वसुन्धरा ।
कार्याण्यन्यान्यनादृत्य देवब्राह्मणसात्कृता ॥ २ ॥
तस्य सूनुरभूद् देवो राजराजो महीपतिः ।
अभूतपूर्वमहिमा सन्त्यक्तो राजचापलैः ॥ ३ ॥
यौवने वर्तमानोऽपि सूर्यवंशसमुद्भवान् ।
अत्यशेत स राजेन्द्रान् परिपक्वतया भृशम् ॥ ४ ॥
कर्णोऽसौ दानशौण्डानामग्रणीरिति विश्रुतः ।
स प्राह्ण एव विश्राण्य स्वापतेयमशेषतः ॥ ५ ॥
अहश्शेषं च रात्रिं च देयाभावादनिर्वृतः ।
तस्य तु श्रीनिवासस्य रात्रिन्दिवमविश्रमम् ॥ ६ ॥

---

१. 'तिः' ख. पाठः.

पर्जन्यस्येव वर्षासु वस्तूनि बहु वर्षतः ।
न किञ्चिदपचीयन्ते कोशाः प्रत्युत वर्धनाः ॥ ७ ॥
धर्मस्यैव समुच्छ्रायादधर्मस्य च निग्रहात् ।
सुखेन वृत्तेः साघूनामसाधूनां नियन्त्रणात् ॥ ८ ॥
अमुना राजराजेन कलिः कृतयुगीकृतः ।
बहुना किं प्रजल्पेन महात्मानोऽपि तद्गुणान् ॥ ९ ॥
शंसितुं कवयोऽशक्ताः किं पुनर्मादृशो जनः ।
महाग्रहारो राजेन्द्रचोलसंज्ञो महात्मनाम् ॥ १० ॥
सर्वविद्यासमृद्धानां श्रीमतामृषितेजसाम् ।
निवासो विप्रवर्याणां चोलेष्वासीत् प्रतिष्ठितः ॥ ११ ॥
महामाहेश्वराणां यस्तारुण्येष्वेव यज्वनाम् ।
राज्ञा राजेन्द्रचोलेन स्वनाम्ना स्थापितः पुरा ॥ १२ ॥
राष्ट्रस्यास्य समृद्धस्य शिरोभूपणसन्ततिः ।
तत्राग्रहारे वास्तव्यो वत्सगोत्रसमुद्भवः ॥ १३ ॥
सामवेदविदां मान्यः केशवस्वामिनामकः ।
श्रीराजराजदेवस्य सेवकोऽभूद् द्विजाग्रणीः ॥ १४ ॥
तं कदाचित् समामन्त्र्य सेवमानं महीपतिः ।
चिराच्चिकीर्षितं वस्तु स्मृत्वाज्ञापयदीदृशम् ॥ १५ ॥
आर्य! वत्ससुखार्यालं कौतूहलमतीव मे ।
सलिङ्गेऽस्पष्टसाधूनां नाम्नां नानार्थवाचिनाम् ॥ १६ ॥
परम्परा[2]यास्त्वदृते न चान्यः शब्दवित्तमः ।
एकद्वित्रिचतुःपञ्चषट्स्वरैर्नामभिः क्रमात् ॥ १७ ॥
काण्डानि प्रतिकाण्डं च पञ्चाध्याया[3]ः क्रमाद् यथा ।
स्त्रीपुन्नपुंसकैर्वाच्यलिङ्गैः सङ्कीर्ण[4]लिङ्गकैः ॥ १८ ॥

---

१. 'वासकौ' ग. पाठः. २. 'णां त्व' ख. पाठः. ३. 'या यथाक्रमम्' ख. पाठः.
४. 'वर्गकैः' घ. पाठः.

अनेकार्थैरकारादिक्रमोपेतादिवर्णकैः ।
जिज्ञासितस्य शब्दस्य सुखदर्शनसिद्धये ॥ १९ ॥

इत्युक्तो राजराजेन शिरसादाय शासनम् ।
शास्त्रं कर्तुमुपाक्रंस्त राजराजोक्तवर्त्मना ॥ २० ॥

ओङ्कारममृतं ब्रह्म शिवमक्षरमव्ययम् ।
यमामनन्ति वेदेषु तं प्रपद्ये विनायकम् ॥ २१ ॥

यस्यार्धे वन्दे त्वा भव! हर! महिला विलासिनी स्तननमिता ।
शिरसि सरिद् वीचीभिर्भवहरमहिलाविलासिनीस्तननमिता ॥ २२ ॥

बहुष्वाचार्यवाक्येषु बहुशः पुनरुक्तितः ।
पुनरुक्तान् विहायार्थानन्यार्थेष्वभिधास्यते ॥ २३ ॥

एकद्वित्रिचतुःपञ्चषट्स्वरैर्नामभिः क्रमात् ।
षट् काण्डाः प्रतिकाण्डं च पञ्चाध्याया यथाक्रमात् ॥ २४ ॥

स्त्रीपुन्नपुंसकैर्वाच्यलिङ्गैः सङ्कीर्णलिङ्गकैः ।
अनेकार्थैरकारादिक्रमोपात्तादिवर्णकैः ॥ २५ ॥

अस्त्रीविषयजातीनां जातिमात्रे नृता स्मृता ।
अर्थे योनिमति स्त्रीत्वं पुंस्त्वं मेढ्रवति स्मरेत् ॥ २६ ॥

द्वे द्वयोरिति वा शब्दावस्मिन्नर्थेऽवधारयेत् ।
ये तु शब्दाः प्रवक्ष्यन्ते स्थावरान्तरवाचिनः ॥ २७ ॥

तेषां स्वफलपुष्पेषु प्रतीयात् क्लीबलिङ्गताम् ।
अस्यार्थस्य यदा क्वापि पुनरुक्तिर्भविष्यति ॥ २८ ॥

एतस्यैव प्रपञ्चस्य स्मरणायेति मन्यताम् ।
स्त्रीपुन्नपुंसकानां ये शब्दाः स्युर्वाचकाः पृथक् ॥ २९ ॥

लिङ्गमाचक्ष्महे शब्दैस्तैरन्यत् परिभाष्यते ।
त्रि त्रिस्त्रिष्वित्यमी शब्दा वाच्यलिङ्गस्य वाचकाः ॥ ३० ॥

---

१. 'स्मा' ख. पाठः.

प्रयोक्ष्यन्ते त्रिलिङ्गस्य त्रयशब्दः प्रयोक्ष्यते ।
क्लीबे क्ली नबिति त्वन्तं पुनरन्तमथादि च ॥ ३१ ॥

अथोआदि च नेष्यन्ते पूर्वसम्बन्धभाक्तया ।
अस्त्रीत्यादिनिषेधेषु नृषण्डादीतरद्वयम् ॥ ३२ ॥

एवं समीक्ष्य मेधावी लिङ्गं विद्यात् प्रयत्नतः ।
नामज्ञानेऽप्यलिङ्गज्ञा नाद्रियन्ते हि वाग्मिभिः ॥ ३३ ॥

अन्त्याध्यायद्वये यत्रक्वचित् स्त्रीप्रत्ययोद्भवात् ।
शब्देषु वर्णवृद्धिः स्यात् सन्महद्बृहदादिषु ॥ ३४ ॥

तान् पश्येत् प्रकृतेर्योग्ये स्थाने वृद्धाक्षरानपि ।
सतीमहत्यंशुमतीश्रेयसीबृहतीमुखान् ॥ ३५ ॥

ग्रन्थप्रणयमिच्छूनां विशेषात् काव्यकारिणाम् ।
उपन्यसितुमिच्छूनां विदुषां परिषत्स्वपि ॥ ३६ ॥

राजगोष्ठीषु शब्दार्थलिङ्गयोर्मोहसंशयात् ।
विदुषां कलहे प्राप्ते जिगीषूणां मनीषिणाम् ॥ ३७ ॥

आदरणीयमवश्यं शास्त्रमिदं सत्पथे विवित्सूनाम्[1] ।
डिडयिषमाणानामिव पतत्रयुगलं पतत्रीणाम् ॥ ३८ ॥

गरुडेनेव भोगीन्द्रः स्पर्धमानः पराभवेत् ।
अवश्यमेतद्विदुषा[2] बहुज्ञोऽपि वदावदः ॥ ३९ ॥

विद्वद्भूयिष्ठदेशेषु कैश्मीरादिषु[3] तद्विदाम् ।
कृतीरदृष्ट्वा सकलाः स्वल्पकं क्रियते मया ॥ ४० ॥

नामाम्बुधेरपर्यन्तात् स्वशक्त्या किञ्चिदाददे ।
प्रलयक्षुभिताम्भोधेरालीढे मशकः कियत् ॥ ४१ ॥

यदत्र मतिमान्द्येन स्खलितं संभविष्यति ।
मनीषिणः क्षमन्तां तदेक एव हि सर्ववित् ॥ ४२ ॥

---

१. 'त्र' क. ग. घ. पाठः. २. 'व विदु' ख. पाठः ३. 'का' क. घ. पाठः.

द्वन्द्वपूर्वनिपातेषु भूयोभूयः क्वचित् क्वचित् ।
अन्यथाकरणं दृष्टं पौरस्त्येषु निघण्टुषु ॥ ४३ ॥
तच्च वृत्तानुरोधेन कृतं तैर्न प्रमादतः ।
ग्रन्थगौरवभीत्यैव तच्चास्माभिः कृतं तथा ॥ ४४ ॥
अथ स्त्रियां बहुष्वापः सलिले छन्दसोरपि ।
शताक्षरेऽष्टनवतिस्वरे ह्रीबेर एव च ॥ ४५ ॥
भूमेरधस्ताल्लोकेषु यत् त्विदं जलवाचिनाम् ।
अतिदेशो वैजयन्त्यां मुस्ते तन्न विरोचते ॥ ४६ ॥
आप इत्येवमाम्नातं समाम्नाये खनामसु ।
तत्र सन्दिह्यतेऽप्शब्दो जसन्तः किन्नु पठ्यते ॥ ४७ ॥
आपशब्दोऽथवा स्वन्त इति तस्यापि दृश्यते ।
ऋचि प्रयोगः स यथा 'मध्य आपस्य तिष्ठति'* ॥ ४८ ॥
तस्मादर्थतया व्योम नाप्शब्दस्येहे कीर्तितम् ।
ऊशब्दो रक्षणे तृप्तौ प्रीतावववगतौ गतौ ॥ ४९ ॥
वृद्धाववाप्तौ दीप्तौ च प्रवेशे श्रवणेच्छयोः ।
स्वाम्यसामर्थ्ययाच्ञासु क्रियायां भावहिंसयोः ॥ ५० ॥
आलिङ्गने च दहनेऽप्यर्थेष्वेकान्नविंशतौ ।
अत्यन्तमप्रसिद्धत्वादेवमादि न वक्ष्यते ॥ ५१ ॥
ऊर्गन्नान्नरसोत्साहबलेषु स्याच्चतुर्ष्वपि ।
ऋशब्दस्त्वदितौ स्वर्गेऽप्यृग् वाण्यां पद्यमात्रके ॥ ५२ ॥
क्ष्माशब्दो भुवि नद्यां च गिर्शब्दो वाचि योषिति ।
ज्या भूमिमौर्व्योस्त्वग् गन्धद्रव्ये चर्मणि वल्कले ॥ ५३ ॥
त्विड् ज्वालादीप्तिशोभासु तृट् तु वाञ्छापिपासयोः ।
द्वाद्वरोपाययोरुक्ता द्योशब्दः स्वर्गनाकयोः ॥ ५४ ॥

१. 'द्वा' घ. पाठः. २. 'ति' ख. पाठः.

* सामवेदे (उत्त. प्रपा. ८. सू. १४. म. ३)

धीस्तु कर्मणि बुद्धौ च धूस्तु यानमुखेऽङ्गुलौ ।
भारे विकृतगीतौ च गायत्र्याह्वयसामनि ॥ ५५ ॥
साम्नां द्रष्टृषु चैकेषु नौर्वाक्कालेतरिष्वथ ।
पूर्देहे नगरे बुद्धौ भास्तु रश्मौ रुचावपि ॥ ५६ ॥
भूर्भूम्यां स्थानमात्रे च सौराष्ट्र्यां व्योमदेहयोः ।
मा पार्वत्यां च लक्ष्म्यां च निर्लिङ्गोऽसौ निवारणे ॥ ५७ ॥
मृन्मृत्तिकायां भैषज्यभेदे तुवरिकाह्वये ।
मृच्छब्दो जलवाच्यस्ति धान्तदान्तत्वसंशयात् ॥ ५८ ॥
समाम्नायसमाम्नातो निरूप्यात्र निवेश्यताम् ।
रुक् प्रभाकान्तिवाञ्छासु रुक् तु स्याद् व्याधितोदयोः ॥ ५९ ॥
वाग् वाण्यां गौणवृत्त्या तु शब्दे वक्रे च केचन ।
श्रीरिन्दिरायां शोभायां स्यात् संपत्तिलवङ्गयोः ॥ ६० ॥
प्रथमायां विभक्तौ च व्याचष्टे भगवानमूम् ।
स्त्री प्रियङ्ग्वाह्वये वृक्षे वध्रीवनितयोरपि ॥ ६१ ॥
लग्नाच्च सप्तमे राशौ लिङ्गभेदे च शब्दगे ।
स्रुक् स्रुवे शोषणे गत्यामित्यध्यायः समाप्तवान् ॥ ६२ ॥

इत्येकाक्षरकाण्डे स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

अथैकाक्षरकाण्डे पुँल्लिङ्गाध्यायः ।

अथैकाक्षरपुँल्लिङ्गा अकारो विष्णुवेधसोः ।
कण्ठस्थानस्वरे चाथ स्यादुकारो हरे हरौ ॥ १ ॥
ओष्ठस्थानस्वरे चाथ ग्लौर्वपुर्ग्लानिचन्द्रयोः ।
आकाशे दिवसे च द्युः पुमानात्मनि पौरुषे§ ॥ २ ॥

१. 'च' ख. पाठः. २. 'तु' ख. पाठः. ३. 'मु' क. घ. पाठः.

* 'द्यु क्लीबमह्नि गगने च' इति तु मेदिनी । 'आकाशे दिवसे च द्युः' (पु. २७० श्लो. ६०) इति वैजयन्ती । § 'पूरुषे' इति स्यात् ।

मास्तु मासे निशानाथे पुमध्यायः समाप्तवान् ॥ २१/२ ॥

इत्येकाक्षरकाण्डे पुल्लिङ्गाध्यायः ।

अथैकाक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

अथ क्लीबे खमाकाशे स्वर्गे छिद्रे गृहेऽर्के ।
नक्षत्रेन्द्रिययोर्ब्रह्मण्यथ हृच्चित्तवक्षसोः ॥ १ ॥

इत्येकाक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

अथैकाक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः ।

अथाभिधेयलिङ्गे स्तो द्वे एवैकाक्षरे[1] मते ।
किं प्रश्नाक्षेपकुत्सानां वितर्कस्य च गोचरे ॥ १ ॥
युङ् सहाये द्वितीयादिसमसङ्ख्ये[2] च वस्तुनि ॥ ११/२ ॥

इत्येकाक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः ।

अथैकाक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः ।

इडीद् च त्रिषु नाथे स्त्री मेदिन्यां कस्तु ना नगे ।
अर्कानिलविरिञ्चात्मशब्दबुद्धिमनस्स्वपि ॥ १ ॥
अजयस्तु शरीरेऽपि पुंस्येवैनमभाषत[3] ।
कं[4] नाम्न्यप्सु सुखे[5] मूर्ध्नि गूर्ना यत्ने गुदे स्त्रियाम् ॥ २ ॥
गौर्नादित्ये बलीवर्दे क्रतुभेदर्षिभेदयोः ।
स्त्री तु स्याद् दिशि भारत्यां भूमौ च सुरभावपि ॥ ३ ॥

---

१. 'रेष्विमे' क. ग. घ. पाठः. २. 'यां' क. घ. पाठः. ३. 'ङ्ख्यादिव' ख. पाठः, 'ङ्ख्येयव' ग. पाठः. ४. 'क्ली' क. ग. घ. पाठः. ५. 'मु' ख. पाठः.

नृस्त्रियोः स्वर्गवज्राम्बुरश्मिदृग्बाणलोमसु ।
अश्वानां प्रग्रहेऽप्येष* यत्साधारणनामसु ॥ ४ ॥

प्रग्रहस्य मरीचेश्च समाम्नायेऽमुमामनत् ।
धनुर्गुणे सुषुम्णाख्यरश्मिभेदे च भास्वतः ॥ ५ ॥

द्वयोस्त्वश्वे तथा ह्याह स्कन्दस्वाम्यृक्षु भूरिशः ।
माधवाचार्यसूरिश्च §को अद्येत्यृचि भाषते ॥ ६ ॥

समाम्नाये समाम्नातः स्तोत्रनामसु स त्रिषु ।
विकारयोर्लक्षणया दुग्धामिषवचर्मणोः ॥ ७ ॥

चर्मणो गोविकारस्य विकारे श्लेष्मसंज्ञके ।
नृस्त्रियोरविशेषेण कश्चिदेनं समामनत् ॥ ८ ॥

अथ **चित्** स्यात् स्त्रियां ज्ञाने ज्ञातरि त्वेष भेद्यवत् ।
अथ**च्छिच्छेदने** स्त्री स्याच्छेत्तरि त्वेष भेद्यवत् ॥ ९ ॥

आत्मचान्द्रमसायन्यो$र्ना **ज्ञो** ज्ञातरि तु त्रिषु ।
जूर्जवे स्त्री राक्षसे द्वे **त्व**शब्दोऽर्थे पुमांस्त्रि तु ॥ १० ॥

एकार्थे युष्मदर्थे च **ते**शब्दः क्रीडने स्त्रियाम् ।
क्रीडके त्रिषु सूर्ये तु **दिवि**त्येष ध्वनिः पुमान् ॥ ११ ॥

स्त्री खे स्वर्गे च **दृक्** तु स्त्री ज्ञानदर्शनबुद्धिषु ।
नेत्रे च त्रिषु तु द्रष्टृज्ञात्रो‡र्नृ द्वे हरे हये ॥ १२ ॥

यदा त्वस्य स्त्रियां वृत्तिस्तदा नारीति दृश्यताम् ।
दिग्देशकालविषये पूर्वेऽर्वाचि च भेद्यवत् ॥ १३ ॥

प्राग्भवे **प्राङ्** मुखे चैव प्राची तु स्त्री हरेर्दिशि ।
प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थेष्वव्यय एव वा ॥ १४ ॥

---

* अजयः । §. 'को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य' (अष्ट. १. अध्या. ६. वर्ग. ८) इत्यस्यामृचि । $ चन्द्रमःशब्दस्तिकादिः । ‡ अविभक्तिको निर्देशः ।

सर्वेषु पूर्वोक्तार्थेष्वित्येवं प्राक्छब्द ईरितः।
मेषादिराशौ नक्षत्रे वैयाकरणसंज्ञिनि ॥ १५ ॥
क्लीबं भं भा तु भासि स्त्री भोजराजेन संस्कृता।
राट् स्त्री छन्दोविशेषे स्याद् द्वाविंशत्यक्षरेऽथ ना ॥ १६ ॥
पार्थिवे क्रतुभेदे च रैशब्दो धनरुक्मयोः।
नृस्त्रियोर्नाम्बुदेऽथ द्वे विः खगे त्रिषु गन्तरि ॥ १७ ॥
परमात्मनि नाथ स्त्री विद् ज्ञाने ज्ञातरि त्रिषु।
ना रौहिणेये विद् तु स्त्रीशण्डयोर्गूढवाचि(नि?नी) ॥ १८ ॥
अङ्गुल्यां स्त्री समाम्नाये समाम्नाताज(ने? ये)न च।
द्वयोर्मनुष्ये वैश्ये च स्वं त्वात्मात्मीययोस्त्रिषु ॥ १९ ॥
धने[1] तु नप् पुमान् ज्ञातौ तकारान्तं तु सत् त्रिषु।
सत्ये साधौ विद्यमाने प्रशस्तेऽभ्यर्हिते बुधे ॥ २० ॥
शोभने च सती तु स्त्री तुवरीसंज्ञभेषजे।
लक्ष्मीपतिव्रताशैलतनयासु चतुर्ष्वथ ॥ २१ ॥
शब्देऽपि कश्चित् सच्छब्दस्तस्य लिङ्गं विचार्यताम्।
सज्जनस्त्वेनमाम्नासीन्नक्षत्रे तन्नपुंसकम्[2] ॥ २२ ॥
परब्रह्मणि नीरे च वयं ब्रूमो नपुंसकम्।
सेशब्दः सेवने स्त्री स्यात् सेवके वाच्यलिङ्गकः ॥ २३ ॥

इत्येकाक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः।

एकाक्षरकाण्डः समाप्तः।

---

१. 'नप्' ग. घ. पाठः. २. न्तस्तु स' क. ग. घ. पाठः

अथ द्व्यक्षरकाण्डः ।

स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

अथ स्त्रियां भवान्याः स्युः सर्वाः संज्ञाः क्षुमाह्वये ।
धान्ये रात्रेर्हरिद्रायां भूमेर्मृत्स्नाख्यभेषजे ॥ १ ॥
मातुस्तु गवि पेषण्यां पार्वत्यां चाथ योषितः ।
प्रियङ्गुवृक्षेऽथाम्बा स्याज्ज्येष्ठस्वसरि मातरि ॥ २ ॥
वाचां मध्यमिकानां स्यात् सप्तानामेकवाचि च ।
अर्चा पूजाप्रतिमयोरत्ता श्वश्रूां च मातरि ॥ ३ ॥
नाट्योक्तविषये ज्येष्ठभगिन्यामिति केचन ।
नाट्योक्तावेव वृद्धायां वेश्यायामिति सज्जनः ॥ ४ ॥
अप्वा नद्यां भये रागेऽप्यभ्वा तु व्योमतोययोः ।
अश्रिस्तु कोट्यां धारायामष्ठी तु स्यात् फलास्थनि ॥ ५ ॥
जानुकूर्परयोरस्थोरन्दूस्तु गजशृङ्खले ।
पादभूषणभेदे च स्यादास्था त्ववलम्बने ॥ ६ ॥
प्रतिज्ञायत्नतात्पर्यगोष्ठीषु स्यादथापरे ।
आह्वा कण्ठे कथायां चेत्याहुराह्वा तु नामनि ॥ ७ ॥
कण्ठे चेत्यपरेऽथाजिरु*त्कृष्टा लिङ्गभेदतः ।
आप्तिः प्रत्ययितत्वे स्याल्लाभसम्बन्धयोरपि ॥ ८ ॥
आलिमर्थत्रये विद्यात् सेतौ सख्यां तथैव च ।
आवलावप्यथालूः स्याद् योनिव्याधौ वनस्पतौ ॥ ९ ॥
टिट्टिभाख्यखगे चावृत् पुनर्योगादिकर्मणाम् ।
कल्पे च परिपाट्यां च साम्नो गायत्रसंज्ञिनः ॥ १० ॥
द्वितीयपादगीत्यां च तृतीयार्चिकपर्वणोः ।
आवृत्तावपि चाथाशीर्हिताशंसाहिदंष्ट्रयोः ॥ ११ ॥

---

१. 'क' ख. पाठः.

---

* उत्कर्षश्च नानालिङ्गाध्याये बोध्यः ।

अपीच्छायामि**रा** तु स्यात् सुरायां सलिले दिवि ।
दैत्यास्त्रे न क्षितौ वाचि स्यादि**ला** तु गवि क्षितौ ॥ १२ ॥
दिवि वाच्याध्र्यनाड्योश्च देवताबुधभार्ययोः ।
इज्या तु यागे पूजायां जनन्यामपि सज्जनः ॥ १३ ॥
इष्टिर्यागेच्छयो**रीषा** रथसीरादिदण्डके ।
प्रमाणभेदे भगवानष्टाशीतिशताङ्गुले ॥ १४ ॥
ईहा तु वाञ्छोद्यमयो**रीति**र्डिम्बप्रवासयोः ।
उमा कीर्त्यामतस्यां च गिरिजायां श्रियामपि ॥ १५ ॥
ऊतिस्तु रक्षणे स्यूतौ चेत्येके तत्तु नो तथा ।
वयं तु ब्रूम ऊशब्दकथितैकोनविंशतौ ॥ १६ ॥
अर्थेषु स्यात् तथा स्यूतौ चेत्यथो **ऋद्धि**रोषधी ।
ऋद्धिरित्येव विख्याता या वृद्धिरिति चापरा ॥ १७ ॥
तस्यामपि विभूतौ च **कक्ष्या** साम्यवरत्रयोः ।
कच्छाख्यगुह्यवस्त्रे च काञ्च्यां गेहप्रकोष्ठके ॥ १८ ॥
पार्श्वाद्यङ्गसमुद्भू[1]तरोगभेदेऽङ्गुलावपि ।
कथाख्यानाह्वयग्रन्थविशेषे कथनेऽपि च ॥ १९ ॥
कन्था ग्रामे च भित्तौ च बहुचीरकृताम्बरे ।
कन्या तु षष्ठराशौ स्यात् प्रियङ्ग्वाख्यमहीरुहे ॥ २० ॥
कुमार्यां शारिवायां च तरणीसंज्ञगुल्मके ।
कर्मी हाटकपुत्र्यां स्यादपि शालापलालयोः ॥ २१ ॥
कम्बूस्तु कुरुविन्दे स्याद् भूषणे च त्सरावपि ।
ककुबुष्णिग्विशेषे स्याद् भूभृतः शिखरे दिशि ॥ २२ ॥
वाचि चैको[2]नपञ्चाशद्रात्रे[3] सत्रे तु[4] भूमनि ।
कान्तिः शोभेच्छयोः **काञ्ची** मेखलापुरभेदयोः ॥ २३ ॥

---

१. 'ते' क. घ. पाठः. २. 'कोन' क. ग. घ. पाठः. ३. 'त्रे' ख. पाठः. ४. 'च' क. घ. पाठः.

क्षिया क्षये तथाचारातिक्रमेऽथ **क्षितिर्भुवि** ।
मनुष्ये क्षयणे गेहे वासकर्मण्यथो **क्रिविः** ॥ २४ ॥
कालगोत्रविशेषेऽपि क्रोष्टुजात्यन्तरेऽल्पके ।
क्रीडा नर्मणि लीलायामपि **क्रेणिस्तु** विक्रये ॥ २५ ॥
परिग्रहे च क्षेत्रादेः फलभोगाय तन्वते ।
दत्त्वा किञ्चित् कियन्तञ्चित् कालं **कोटिस्तु** वक्ष्यते ॥ २६ ॥
चापाग्रे चाग्रमात्रेऽश्रौ प्रकर्षे शकले तथा ।
सङ्ख्याविशेषे लक्षाणां शते **क्षोणी** पुनर्भुवि ॥ २७ ॥
मौञ्ज्यां च मेखलायां स्यात् क्षोणी इति तु रोदसोः ।
खट्वा पर्यङ्क आचार्यासने त्वन्ये वदन्ति ताम् ॥ २८ ॥
आयुर्वेदप्रसिद्धे च व्रणबन्धनयन्त्रके ।
खर्जूर्विद्युति कण्डूां च **गतिर्नाडी**व्रणे पथि ॥ २९ ॥
उपाये च दशायां च यि[२]शब्दे सामगीति[३]गे ।
गन्तव्ये पुण्यपापाभ्यां प्रस्थाने शरणेऽपि च ॥ ३० ॥
प्राग्र्र्यादिप्रभृतिषु क्रियायुक्तेषु चेष्यते ।
गाथा तु वाण्यामार्यायां पिङ्गलानुक्तनामसु ॥ ३१ ॥
वृत्तेष्वनुष्टुबाद्येषु यानि वृत्तानि पञ्चसु ।
पादैश्चतुर्भिः षड्भिर्वा तेष्वप्यृषिकृतेष्वसौ ॥ ३२ ॥
गुप्तिः क्षितिव्युदासे स्यात् कारायां गोपनेऽपि च ।
गृष्टिः सकृत्प्रसूतायां गवि काष्मर्यपादपे ॥ ३३ ॥
विष्वक्सेनप्रियासंज्ञस्थावरे चाप्यथो **घृणा** ।
जुगुप्सायां दयायां च **चारिस्तु** सुखसंभवे ॥ ३४ ॥
रोगभेदे पशूनां च लक्षणीयेऽथ मूर्धनि ।
चूडा शिखावलभ्योश्च **चूलिस्तु** धनुषोऽटनौ ॥ ३५ ॥

---

१. 'क्षये च' क. घ. पाठः. २. 'य' क. घ. पाठः. ३. 'तिके' क. घ. पाठः 'तके' ग. पाठः. ४. 'शा' क. घ. पाठः. ५. 'च' ख., 'य' ग., 'प' ङ. पाठः ६. 'ड' क. ख. घ. पाठः.

पिटके चेति विद्वांसः केचिदाचक्षतेतमाम् ।
छविश्चर्मणि शोभायां दीप्तौ यज्वाद्विजन्मनाम् ॥ ३६ ॥

वेद्यामास्तरणे चाथ**च्छाया**नातपशोभयोः ।
सूर्यपत्न्यन्तरे गेहे स्यात् पङ्क्तिप्रतिबिम्बयोः ॥ ३७ ॥

जातिः समूहे मालत्यां सामान्ये जन्मगोत्रयोः ।
ब्राह्मणादिषु वर्णेषु वेदार्थे सर्वजन्तुषु ॥ ३८ ॥

स्वभावे प्रभेवे छन्दोभेदेष्वार्यादिकेष्वपि ।
ज्यानिस्तु हानौ बुद्धौ च रोगे **जिह्वा** तु वाचि च ॥ ३९ ॥

ज्वालायां रसने चाथ मञ्जिष्ठासंज्ञभेषजे ।
जिङ्गी दीर्घफलायां च कोशातक्यामथो **जुहूः** ॥ ४० ॥

स्रुग्वंशेषे पुरोडाशेऽप्यथ **ज्योत्स्ना** शशिद्युतौ ।
ज्योतिष्मद्रजनौ चाथ **झिल्ली** चीर्याख्यकीटके ॥ ४१ ॥

अपि दग्धौदनेऽथ स्यात् **तन्द्रा** निद्राप्रमीलयोः ।
तन्द्रिस्तु सुप्तावालस्ये **तन्त्री**र्वीणादिनो गुणे ॥ ४२ ॥

रज्जौ सिरायामालस्ये गुडूच्यामिति पञ्चसु ।
तण्डूर्द्रोणिप्लवे दर्व्यां **ताडि**राभरणान्तरे ॥ ४३ ॥

तरुभेदेऽप्यथ **तुला** सादृश्योन्मानदण्डयोः ।
स्तम्भपीठे पलशते तथा राशौ च सप्तमे ॥ ४४ ॥

तुण्डीरास्ये शूननाभौ **त्रुटिः** संशयलेशयोः ।
सूक्ष्मैलायामर्धमात्राकालेऽपीत्यपरेऽपठन् ॥ ४५ ॥

तूलिः शय्यान्तरे चित्रकूर्चिकायां च सा पुनः ।
इच्छापिपासयो**स्तृष्णा तृप्ति**स्तु सुखतोययोः ॥ ४६ ॥

१, 'ष्ट' ख. ग. पाठः.   २. 'स' ख. ग. पाठः.   ३. 'त्र' क. घ. पाठः.

सौहित्ये चाप्यथ **त्रेता** गार्हपत्यादिकत्रये ।
द्वितीये च युगेऽथ स्याद् **दीक्षा** यजनपूजयोः ॥ ४७ ॥
व्रतादेशे च नियमे मौण्ड्ये चोपनयेऽपि च ।
दृष्टिशब्दोऽक्षिण बुद्धौ च ज्ञाने दर्शे **दृषत्** पुनः ॥ ४८ ॥
पेषण्यामश्ममात्रे च **दृग्भू**स्तु तरुसर्पयोः ।
बिले च द्रोहकजनैः कृतेऽथो नीलिकाह्वये ॥ ४९ ॥
दोला स्यादोषधिस्तम्बे प्रेङ्खे चाथोत्तमास्त्रियाम् ।
धनूर्धनुर्गुणे चान्ये धनुष्यपि पठन्ति ताम् ॥ ५० ॥
धारा प्रवाहे नद्यादेः सैन्याग्रे द्रवसन्ततौ ।
वाचि शस्त्रमुखेऽश्वानां गतिष्वास्कन्दितादिषु ॥ ५१ ॥
धाना भ्रष्टयवे चापि फलबीजे च भूरुहाम् ।
ध्राजिः पिटकजातौ स्याद् वात्यायामपि केचन ॥ ५२ ॥
धीता बुद्धौ सुतायां च कन्यायामिति कश्चन ।
धीतिः स्यादङ्गुलौ पानेऽप्याधारे[1] च व्यवस्थितौ ॥ ५३ ॥
धृतिर्धारणसन्तोषधैर्यशौर्येषु सौख्यके ।
ह्राससत्यक्षरच्छन्दोविशेषे पिङ्गलोऽन्वशात् ॥ ५४ ॥
नानाशब्दस्तु भारत्यां जनन्यां दुहितर्यपि ।
नासा तु नासिकायां स्याद् गृहद्वारोर्ध्वदारुणि ॥ ५५ ॥
नाडिस्त्वर्धमुहूर्ते स्यान्नालव्रणविशेषयोः ।
सच्छिद्रदीर्घद्रव्ये च सिरायां चेति पञ्चसु ॥ ५६ ॥
नालिर्नाडीव्रणे नाले धमन्यर्धमुहूर्तयोः ।
आयते सुषिरद्रव्ये तेष्वेवार्थेषु पञ्चसु ॥ ५७ ॥
नान्दिः कल्याणवृद्धौ स्यान्नाट्यारम्भार्चनान्तरे ।
निष्ठोत्कर्षेऽप्यवस्थायां नाशेऽन्ते व्रतयाच्ञयोः ॥ ५८ ॥

---

१. 'ने' क. घ. पाठः.

स्यान्निर्वहणनिष्पत्त्योः परमायां गतौ तथा ।
क्लेशे च क्तक्तवत्वोश्चेत्यर्थेषु द्वादशस्वसौ ॥ ५९ ॥

निशा रात्रौ हरिद्रायां **निन्दा** कुत्सापवादयोः ।
निधा निधाने पाश्यायां पाश्या पाशकदम्बकम् ॥ ६० ॥

नीवी स्यात् कवचे वस्त्रे वणिङ्मूलधने तथा ।
स्त्रीकटीवसनग्रन्थौ **नृभुः** प्रतिकृतौ प्लवे ॥ ६१ ॥

कश्चिद् दीर्घक्रिमावाह **नेमि**स्तु तिमिशद्रुमे ।
चक्रप्रान्ते भित्तिमूले कूपे तन्मुखबन्धने ॥ ६२ ॥

पीनाहसंज्ञ इत्येके परिच्छेदेऽपि कश्चन ।
वज्रेऽप्याह समाम्नायः **प्रभा** त्वर्चिषि भासि च ॥ ६३ ॥

सूर्यपत्नीविशेषेऽथ **प्रजा** सूनौ जनेऽप्यथ ।
पल्लिः कुटीरेऽल्पग्राम आश्रमे व्याधमन्दिरे ॥ ६४ ॥

प्राणिभेदे च मुसलीसंज्ञेऽथो **पङ्क्ति**रावलौ ।
चत्वारिंशत्स्वराद्येषु छन्दोभेदेषु सा तथा ॥ ६५ ॥

एकत्वे दशसङ्ख्यायां तत्सङ्ख्येषु च वस्तुषु ।
दशकस्य यदा द्वित्वत्रित्वे तत्तद्वचस्तदा ॥ ६६ ॥

पक्तिस्तु गौरवे पाकेऽथाश्वायां मातरि **प्रसूः** ।
पारिः स्रणिगुणे घण्ट्यां **पालि**श्चिह्नाश्रिपङ्क्तिषु ॥ ६७ ॥

सेतौ कर्णलतायां च प्रदेशे च त्सरुच्छदे ।
जातश्मश्रुस्त्रियां क्षेत्रे वप्रेऽथ **प्राप्ति**वागियम् ॥ ६८ ॥

उदयेऽधिगमे चाथ **पादुं** केचित् प्रचक्षते ।
पादुकोपानहोः स्यादित्येवं शब्दविशारदाः ॥ ६९ ॥

---

* 'चित्रकृत् तिमिशो नेमी' (पृ. ४८. श्लो. ४६) इति वैजयन्ती । 'नेमिर्ना तिनिशद्रुमे' इति तु मेदिनी ।

पीडा कृपाशिरोमालाव्यथासु **प्रीति**वाक् पुनः ।
प्रेम्णि हर्षेऽप्यथ **प्रेक्षा** प्रज्ञायां नृत्तदर्शने ॥ ७० ॥

पोला तु परिखायां च कवाटस्य च[1] बन्धने ।
तालसंज्ञेऽथ **पोटा** स्यात् स्त्रीपुंसाङ्कनपुंसके ॥ ७१ ॥

स्त्रियां च राज्यपालिन्यां दास्यां चाथ **बलि**ध्वनिः ।
योनौ वायौ च **भस्त्रा** तु वह्निध्मानदृतावपि ॥ ७२ ॥

भेदे सप्तदशस्तोमविच्युतेरिषुधावपि ।
भक्तिर्भागे सेव्यमाने लक्षणायां च सेवने ॥ ७३ ॥

भङ्गिर्भङ्गेऽप्याकृतौ च विच्छित्तौ चाथ[2] भाषणे ।
भाषा लौकिकवाक्ये चाभियोगवचने गिरि ॥ ७४ ॥

भिक्षा तु भिक्षितद्रव्ये देयान्ने ग्रासमात्रके ।
भृतियाचनसेवासु **भित्ति** त्वजय आमनत् ॥ ७५ ॥

कुड्यप्रदेशयोः स्यात् तु **भूमिः** क्ष्मास्थानमात्रयोः ।
भूतिर्भस्मनि सम्पत्तावुत्पत्तौ भरुटेऽपि च ॥ ७६ ॥

भृतिस्तु धारणे पोषे भृतकादेश्च वेतने ।
मतिर्बुद्धीच्छयो**र्माठि***स्तरुपत्रसिरास्वपि ॥ ७७ ॥

कवचे चाथ **मारिः** स्यान्मसूरीसंज्ञके गदे ।
सर्वलोकतते मृत्यौ तथा स्याद् देवतान्तरे ॥ ७८ ॥

अथो **मिसिः** स्यान्मिश्रेयासमाख्ये भेषजान्तरे ।
शतपुष्पासमाख्ये च वर्तते भेषजान्तरे ॥ ७९ ॥

मुक्तिः स्वर्गेऽपवर्गे च **मूर्तिः** काठिन्यकाययोः ।
काकप्रतिमयोश्चाथ सङ्कल्पे वाचि **मेनि**वाक् ॥ ८० ॥

---

१. 'तु' क. घ. पाठः. २. 'वा' क. घ. पाठः.

---

* 'पत्रमध्यसिरा माठिः' (पु. ४६. श्लो. १८), 'माठिः स्त्री जागरा वक्षश्छदः सन्नाहकङ्कटौ ।' (पु. ११६. श्लो. १५३) इति वैजयन्ती ।

यात्रा तु वर्तने गत्यामथ **याच्ञा**नुवर्तने ।
प्रार्थनेऽप्यथ **युक्तिः** स्यादुपपत्तौ च योजने ॥ ८१ ॥
समाधावथ **रक्षा** स्याल्लाक्षारक्षणभस्मसु ।
रतिः कन्दर्पभार्यायां सुरतोत्कण्ठयोरपि ॥ ८२ ॥
रागेऽपि परमप्रीतौ **रज्जु**स्तु स्याद् वराटके ।
अष्टहस्तप्रमाणे च **रास्ना** तु सुवहाह्वये ॥ ८३ ॥
भेषजे चापि धेनौ च **राठा** सुह्मेषु नीवृति ।
शोभायां चाथ **राजिः** स्यात् क्षेत्रेऽधो रसनस्य च ॥ ८४ ॥
पङ्क्तौ च राजसर्पे च लेखायां च करादिषु ।
रीतिर्दग्धसुवर्णादिमले स्थित्यारकूटयोः ॥ ८५ ॥
प्रचारे स्रवणे पङ्क्तौ स्वभावेऽन्ये तु पित्तले ।
रुजा भङ्गजरामृत्युरोगेष्वथ **रुचिः** श्रियाम् ॥ ८६ ॥
अभिष्वङ्गेऽभिलाषेंऽशौ दीप्तौ स्याद् देवतान्तरे ।
शोभायां तिन्त्रिणीकायाः फले वृक्षाम्लसंज्ञके ॥ ८७ ॥
रेखा तु कृत्रिमे मार्गे हस्तपादतलादिषु ।
निरन्तरालपङ्क्तौ च वदन्ति विदितागमाः ॥ ८८ ॥
रेटिर्विहेश्च रटिते संयतोत्कटवाचि च ।
तिन्त्रिटीके स्पृहायां च तथा कान्त्यर्चिषोरपि ॥ ८९ ॥
लता तु वल्ल्यां शाखायां प्रियङ्गुस्पृक्कयोरपि ।
लताबृहत्यामपि च ज्योतिष्मत्यतिमुक्तयोः ॥ ९० ॥
शारिबायामपि प्राह कश्चित् तन्न विरोचते ।
लङ्का तु तरुशाखायां रावणस्य च पत्तने ॥ ९१ ॥
लक्ष्मीः श्रीभूतिशोभासु वृद्धिसंज्ञे च भेषजे ।
ऋद्धिसंज्ञे च कस्याञ्चिद् विष्णोर्नवसु शक्तिषु ॥ ९२ ॥

---

१. 'ष' ख. ग. पाठः. २. 'न्तृ' क. ख. पाठः. ३. 'न्तृ' क. पाठः. ४. 'ग्र-तत्यां शा' ख. पाठः.

लवङ्गे चाथ **लीला** स्याद् विलासक्रीडयोरपि ।
लूता पिपीलिकायां स्यादूर्णनाभेऽप्यथो **वपा** ॥ ९३ ॥
रन्ध्रे मेदसि च **व्रज्या** वर्गे पर्यटने गतौ ।
वलिर्जठररेखायां जराप्रशिथिलत्वचि ॥ ९४ ॥
ऊर्मौ च गृहदारौ च **वधूः** स्त्रीमात्रभार्ययोः ।
नवोढयोषास्नुषयोः भार्यायां पूर्वजस्य च ॥ ९५ ॥
स्पृक्कानद्योश्च **विद्या** तु शास्त्रविज्ञानयोरपि ।
शैवागमप्रसिद्धेषु तत्त्वभेदेषु केषुचित् ॥ ९६ ॥
मन्त्रेषु चाप्यथासत्यां विहगे च **विहाध्वनिम्** ।
धनञ्जयो जगादाथ **विद्युत्** स्यात् क्षणरोचिषि ॥ ९७ ॥
मनश्शिलायां **वीथी** तु गृहाङ्गे पङ्क्तिमार्गयोः ।
रूपकाणां तथैकस्मिन् **वीरुत्** तु स्थावरान्तरे ॥ ९८ ॥
गुल्माख्येऽपि प्रतानिन्यां लतायां **वृत्तिवाक्** पुनः ।
कृष्यादौ वर्तनेऽप्यारभट्यादिचतसृष्वपि ॥ ९९ ॥
शब्दोच्चारणधर्मेषु द्रुतमध्यादिषु त्रिषु ।
ऋक्पादस्याप्युपान्तेऽप्यप्रतिबन्धप्रवर्तने ॥ १०० ॥
व्याख्याने ग्रन्थभेदे च सामगीतिगुणान्तरे ।
सम्भक्तौ चापरे त्वाहुर्भरणेऽपि विचक्षणाः ॥ १०१ ॥
वृद्धिस्त्वादैक्षु वृद्धाख्यभेषजे वर्धने सुखे ।
ऋणातिरिक्तदातव्ये प्रयोक्रे पुत्रजन्मनि ॥ १०२ ॥
मुष्कवृद्ध्यात्मके वध्मसंज्ञे रोगान्तरेऽपि च ।
वेणिर्व्याधौ केशबन्धे जनन्यां च सरित्यपि ॥ १०३ ॥
शङ्का वितर्कभययोः **शंसा** तूक्तौ स्तुतावपि ।
इच्छायां चाजयः प्राह तदसत् स्मर्यते यतः ॥ १०४ ॥

---

१. 'म्पत्तौ' ख. पाठः.

आङ्पूर्वस्यैव शब्दज्ञैः शंसेरिच्छार्थवाचिता ।
श्रद्धा स्पृहायामास्तिक्ये मन्यन्ते तु विशेषतः ॥ १०५ ॥
गर्भिण्या अपि वाञ्छायां **श्वश्रूः** श्वशुरयोषिति ।
पितृष्वसारं त्वस्यार्थे व्याचष्टे शाकटायनः ॥ १०६ ॥
शरत् संवत्सरे मेघात्यये **शान्तिस्तु** मङ्गले ।
चिकित्सायां शमे चाथ **शिंबिर्निष्पावनामनि** ॥ १०७ ॥
वल्लयां शम्यां तथा **शीर्णिस्त्वङ्गे** विशरणे रुजि ।
शुण्डा सलीलहस्तिन्यां मदिराहस्तिहस्तयोः ॥ १०८ ॥
श्रुतिस्तु वेदे श्रवणक्रियायां श्रोत्र एव च ।
गीतिधर्मविशेषे च शब्दे चाप्यभिधायके ॥ १०९ ॥
श्रोणिः कट्यामुपस्थेऽथ **संस्था** स्यादाकृतौ मृतौ ।
व्यवस्थायां समाप्तौ च प्रणिधावपि केचन ॥ ११० ॥
संज्ञाभिधाने सङ्केते हस्ताद्यैरर्थसूचने ।
सूर्यभार्यान्तरे बुद्धौ चेतनायां च तत्र च ॥ १११ ॥
उपांशु यच्च क्रियते स्वेष्वनीकेषु विग्रहे ।
सन्धावधौ प्रतिज्ञायां सन्ध्यासन्धानकर्मणोः ॥ ११२ ॥
स्वसृशब्दः समाम्नातो भगिन्यामङ्गुलावपि ।
सरिन्नद्यां तथा छन्दोभेदे द्वासप्ततिस्वरे ॥ ११३ ॥
संयद् युद्धेऽग्निचित्यायां द्वादशस्विष्टकासु च ।
संसत् सदसि सत्राख्यक्रतूनां त्वेपि भूमनि ॥ ११४ ॥
चतुर्विंशतिरात्रे द्वे तयोः पूर्वत्र संसदः ।
संविद् युद्धे प्रतिज्ञायां सङ्केताचारनामसु ॥ ११५ ॥
संभाषणे क्रियाकारे ज्ञानतोषणयोरपि ।
संपद् भूतौ गुणोत्कर्षे **स्वाहाग्नेय्यां** च वाचि च ॥ ११६ ॥

---

१. 'त्र' क. ख. ङ. पाठः. २. 'चाथ भू' क. ग. घ. पाठः.

अव्ययं तु हविर्दाने सातिर्दानावसानयोः ।
वेदनायां च तीव्रायामथ स्थितिरिति ध्वनिः ॥ ११७ ॥
व्यवस्थायामवस्थायां क्रियायामपि तिष्ठतेः ।
सिद्धिस्त्वृद्ध्याख्यवृद्ध्याख्यभेषजद्वितये गतौ ॥ ११८ ॥
संराद्धावथ सीता स्यात् पृथिव्यां हलपद्धतौ ।
सस्ये हरितसस्येऽन्ये सस्यभूमावितीतरः ॥ ११९ ॥
सुमेरुशिरसः प्राग्दिग्गतगङ्गान्तरेऽपि च ।
जानक्यामथ सीमा स्यादवधौ भूमिकूलयोः ॥ १२० ॥
क्षेत्रव्यवस्थयोश्चेति डाबन्तार्थाः समीरिताः ।
मन्नन्तापि च सीमास्ति तस्याश्चार्था इमे मताः ॥ १२१ ॥
अदन्तोऽप्यस्ति सीमः स नानालिङ्गेषु वक्ष्यते ।
ईक्ष्यास्तदर्थास्तत्राथ सुधा सौहित्यमूर्वयोः ॥ १२२ ॥
गङ्गेष्टिकायां कुड्यादिलेपद्रव्यान्तरेऽमृते ।
स्नुह्यां स्थूणा तु गेहस्य स्तम्भे वातादिषु त्रिषु ॥ १२३ ॥
लोहप्रतिकृतौ तन्त्रधारिण्यामिति षट्स्वपि ।
रश्मिमेखलयोः स्यूना सृष्टिस्त्यागस्वभावयोः ॥ १२४ ॥
उत्पादने चाथ सृतिर्मार्गे च गमनेऽपि च ।
स्मृतिस्तु धर्मशास्त्रे स्यादुत्कण्ठाचिन्तयोरपि ॥ १२५ ॥
हिंसा चौर्यादिके घातेऽथो प्रस्तावविलासयोः ।
अवज्ञायां च हेलाथ होरा लग्नार्धलग्नयोः ॥ १२६ ॥
अहोरात्रे च पूर्णोऽयमध्यायो द्यक्षरास्त्रियाः ॥ १२६½ ॥

इति द्यक्षरकाण्डे स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

---

१. 'रितः' क. ग. पाठः.

अथ द्व्यक्षरकाण्डे पुल्लिङ्गाध्यायः ।

अथ पुंसि विरिञ्चाख्या रुद्राक्षे स्युश्चतुर्मुखे ।
तस्मिन् पञ्चमुखे शम्भोः कुमारस्य तु षण्मुखे ॥ १ ॥
गुग्गुलूलूककुटजेष्विन्द्रस्याग्नेस्तु चित्रके ।
भल्लातकेऽप्यथार्कस्य भल्लातक्यर्कपर्णयोः ॥ २ ॥
कर्पूरकाम्पिल्लकयोरिन्दोर्वज्रस्य हीरके ।
कुबेरस्य तु पर्याया वन्दाके* क्षीरवृक्षजे ॥ ३ ॥
मुस्तेऽभ्रकेऽम्बुदस्याथ शैलेये धरणीभृतः ।
अर्थः फले धने शास्त्रे वस्तुमात्रे प्रयोजने ॥ ४ ॥
हृदये साधने मोक्षे कार्यैश्वर्यनिवृत्तिषु ।
वाच्ये हेतावभिप्राये याचने च हलायुधः ॥ ५ ॥
अङ्कः समीप उत्सङ्गे चिह्ने स्थानापराधयोः ।
रूपकाणां विशेषे च नाटकादेश्च पर्वसु ॥ ६ ॥
उरस्य**र्घस्तु** पूजायां मूल्येऽप्य**ब्दस्तु** वारिदे ।
वत्सरे मुस्तकेऽथा**ब्दः**(?)पुरोडाशर्षिभेदयोः ॥ ७ ॥
वृक्षावयवभेदे च स्याद**गो** गिरिवृक्षयोः ।
अश्वोऽश्वे भूवरेऽथा**भो**‡ (?)वायावात्मन्यथा**र्कवाक्** ॥ ८ ॥
व्याधौ शशाङ्केऽप्य**द्रिस्तु** शैले सूर्ये द्रुमेऽम्बुदे ।
अङ्घ्रिः पादपमूले च प्राणिनां चरणेऽपि च ॥ ९ ॥
अन्धुरूधसि कूपेऽपि व्रणेऽ**श्रुस्त्व**ब्धिवप्रयोः ।
असुध्वनिस्तु प्रज्ञायामसवो भूम्नि जीविते ॥ १० ॥
असुस्तु याचके कालेऽप्य**श्मा** पाषाणमेघयोः ।
आधिर्मानसपीडायामधिष्ठाने तथैव च ॥ ११ ॥

---

* वृक्षोपरिजाते लताविशेषे । ‡ 'अथात्मुः' इति पाठः स्यात् ।

व्यसने बन्धके चेति चतुर्ष्वर्थेषु कीर्तितः ।
आत्मार्कचन्द्रवाताग्निजीवेषु परमात्मनि ॥ १२ ॥
देहे यत्ने धृतौ कीर्तौ बुद्धौ मनसि च श्रुते ।
धर्मे स्वभावे पुत्रेऽर्थे परस्य प्रतियोगिनि ॥ १३ ॥
इन्द्रः पुरन्दरे सूर्ये सूर्येषु द्वादशस्वपि ।
विशेषतः स्यादेकस्मिन् परमात्मनि पादपे ॥ १४ ॥
अश्मन्तकाह्वये क्ष्वेडविशेषे इति षट्स्वयम् ।
पत्यौ च नामपूर्वोऽथो **ईष्मो** वायुवसन्तयोः ॥ १५ ॥
उत्सो व्योम्न्यम्बुधौ कूपे जलाधारान्तरेऽपि च ।
ऊष्मा त्वौष्ण्यगुणे ग्रीष्मे बाष्पे शषसहेषु च ॥ १६ ॥
ऋषिर्वेदे वसिष्ठादौ चक्षुरादीन्द्रियेषु च ।
ज्ञानवृद्धे क्षपणकेऽप्यृ**तु**स्तु शिशिरादिषु ॥ १७ ॥
गर्भग्रहणयोग्ये च काले स्त्रीणां रजस्यपि ।
ओघः परम्परायां स्याज्जलस्रोतसि सञ्चये ॥ १८ ॥
महाजलसमूहे च वाद्यादिद्रुतवर्तने ।
क्षणस्त्ववसरे मध्ये पारतन्त्र्ये तथोत्सवे ॥ १९ ॥
मुहूर्ते षष्ठभागे च नाड्याः कालेऽतिसूक्ष्मके ।
निर्व्यापारस्थितौ चाथ **कण्ठः** शब्देऽन्तिके गले ॥ २० ॥
क्षवस्तु राजिकासंज्ञसर्षपे क्षवथावपि ।
क्षयस्त्वपचये कुक्षौ कल्पान्ते राजयक्ष्मणि ॥ २१ ॥
क्रियायां वसतेर्धातोर्हिंसायां गमनेऽपि च ।
मन्दिरे चाथ **कल्पः** स्यान्न्याये देवद्रुमे[1] विधौ ॥ २२ ॥
विभीतके विकल्पे च[2] संवर्ते ब्रह्मणो दिने ।
शास्त्रजातिविशेषे च सामर्थ्ये वर्णने तथा ॥ २३ ॥

---

१. 'दै' ग. पाठः. २. 'पि' क. ग. घ. पाठः.

छेदने कारणौपम्याधिवासेष्वथ कर्व[1]वाक् ।
अपाठि निष्पत्ति[2]क्षेत्रे कन्दर्पे चेति कैश्चन ॥ २४ ॥
कलिर्विभीतके तस्य फलेऽनर्थे च संयुगे ।
कलिर्निश्रीरिति प्राह शब्दविच्छाकटायनः ॥ २५ ॥
विवादमात्रे त्वजयः कलिशब्दमभाषत ।
युगे चतुर्थे चालक्ष्म्यां कलरूपेषु धातुषु ॥ २६ ॥
कषिर्निकषपाषाणे धातौ स्यात् कषतावपि ।
अश्वकर्णाख्यवृक्षे च काष्ठे चाथ क्रतुर्मखे ॥ २७ ॥
प्रज्ञाक्रियासङ्कल्पेष्वप्यथ काचोऽक्षिसंभवे ।
उपतापविशेषे स्यात् तथा मृद्भेदशिक्ययोः ॥ २८ ॥
शि[3]लायां चाथ काशिः स्यान्मुष्टौ काशाह्वये तृणे ।
धातौ च काशतौ भूम्नि त्वेष स्यान्नीवृदन्तरे ॥ २९ ॥
किणो रूढव्रणस्थाने तथा स्यादासनान्तरे ।
लक्षणं चासनस्यास्य वैजयन्त्यां यथाभ्यधात् ॥ ३० ॥
पद्मासनस्थे[4] पदयोः पाणिना पृष्ठगामिना ।
वामेन दक्षिणाङ्गुष्ठं वामं त्वन्येन पीडयेत् ॥ ३१ ॥
वेतालासनमित्येतदेकाङ्गुष्ठग्रहात् किणः ।
क्षुरस्तु कोकिलाक्षाख्यस्तम्बे गोक्षुरनाम्नि च ॥ ३२ ॥
नापितस्योपकरणे कुटि[5]स्तु वृषलालये ।
पापे वृक्षेऽपि कुध्रस्तु समुद्रे पर्वतेऽपि च ॥ ३३ ॥
कुक्षिस्तुन्देऽन्तरुदरपार्श्वयोरपि दृश्यते ।
इक्ष्वाकोः पूर्वराजस्य पुत्रे कस्मिंश्चिदप्यसौ ॥ ३४ ॥
कूष्मा[6] तु वाताभावे च शल्ये च क्षेपवाक् पुनः ।
क्षिप्तिनिन्दावहेलेषु केतुस्तु ध्वजचिह्नयोः ॥ ३५ ॥

---

१. 'र्म' क. घ. पाठः. २. 'ति' ख. पाठः. ३. 'ली' क. घ. पाठः. ४. 'स्थ' ख. पाठः.
५. 'ठि' क. ख. घ. पाठः. ६. 'कुष्ठा तु' ख. पाठः.

प्रज्ञायां ग्रहभेदे च किरणे क्लेदु[१]वाक् पुनः ।
भङ्गे चन्द्रे शरीरे च क्षेत्रेऽथौषधिचन्द्रयोः ॥ ३६ ॥
मुखप्रसेके च **क्लेदः क्षोदो** रजसि चूर्णने ।
क्षोदशब्दः समाम्नाये पठितो जलवाचकः ॥ ३७ ॥
कोरो वृक्षाङ्कुरे बालपुष्पे चाथ **खुरः** शफे ।
शुक्तिसंज्ञौषधे चाथ **खेदिः** स्यात् किरणे तथा ॥ ३८ ॥
रश्मौ तुरङ्गमस्याथ **गर्भो**ऽपवरकालये ।
अन्नेऽग्नौ कुक्षिकुक्षिस्थजन्त्वोः पनसकण्टके ॥ ३९ ॥
शिशावपत्ये शुक्रे च समूहे सारबीजयोः ।
गन्धस्तु गन्धवद्द्रव्ये चन्दनादौ महीगुणे ॥ ४० ॥
घ्राणस्य विषये लेशे तथा सम्ब(न्धि? न्ध)मात्रके ‡ ।
गणो बहुत्वसङ्ख्यायां गणने प्रमथे व्रजे ॥ ४१ ॥
ऋषिभेदे सैन्यभेदे गुल्माख्यात् त्रिगुणे * ध्वनौ ।
अजयस्य त्विदं ग्रन्थे दृश्यते प्रमथे चले ॥ ४२ ॥
इत्येवं तस्य याथात्म्यं समूलत्वं च चिन्त्यताम् ।
गर्तस्तु स्यात् सभास्थाणौ मन्दिरेऽप्यवटेऽपि च ॥ ४३ ॥
ग्रन्थस्तु शास्त्रे द्रविणे द्वात्रिंशद्वर्णसञ्चये ।
वचस्यथ **ग्रन्थि**रिक्षुवेण्वादेः काण्डयोर्द्वयोः ॥ ४४ ॥
सन्धौ ग्रन्थनदेशे च रज्जुवस्त्रादिवस्तुनः ।
रोगभेदेऽप्यथ **गरुत्** पक्षिपक्षे च तेजसि ॥ ४५ ॥
सङ्घाते च जवे चाथ **ग्रामो** गीतिस्वरान्तरे ।
शब्दभूतादिपूर्वस्तु व्रजे संवसथे तथा ॥ ४६ ॥

---

१. 'के' क. ग. घ. पाठः.

---

‡ 'गन्धः सम्बन्धलेशयोः' इति हैमः । * 'त्रैगुण्यात् स्युर्यथाक्रमम्'। **सेनामुखं गुल्मगणौ'** (पु. १०८. श्लो. ५७, ५८) इति वैजयन्ती ।

ग्रावा शैलशिलाभेषु **गुणो** मौर्व्यप्रधानयोः ।
उपकारे सूपकारे तन्तुरज्ज्विन्द्रियेषु च ॥ ४७ ॥
सत्त्वादौ भाग आवृत्तौ सन्ध्यादौ द्रव्यमाश्रिते ।
महाभूतेषु शौर्यादौ दोषस्य प्रतियोगिनि ॥ ४८ ॥
भारवाहकभेदे च वृद्धनाभौ च **गोण्डे**[1]वाक् ।
घर्मः स्वेदजले ग्रीष्म उष्णे दिवस आतपे ॥ ४९ ॥
यज्ञे हविर्विशेषे च ‡महावीरश्रुतेऽश्विनोः ।
चयः समूहे प्राकारमूलके चयनेऽप्यथ ॥ ५० ॥
चरुः स्थाल्यां हव्यपाके मेघेऽथ **च्यू**[2]**पवाग्** रवौ ।
वाते युद्धे **छदस्तु** स्यात् पक्षिपक्षेऽपवारणे ॥ ५१ ॥
वृक्षपत्रेऽप्यथ**च्छन्दो** वंशेऽभिप्रायवाञ्छयोः ।
ज्वरस्तु व्याधिमात्रे च हरकोपसमुद्भवे ॥ ५२ ॥
रोगराजेऽप्यथो **जन्तुः** प्राणिमात्रे नरे त्वपि ।
उक्तो निरुक्तेऽथ **ज्ञाति**रिक्ष्वाकुकुलसंभवे ॥ ५३ ॥
नृपभेदेऽप्यथो **जायुः** पित्ते स्याद् भेषजेऽपि च ।
जिनस्त्वर्हति शाक्ये च **जूटस्तु** निकुर[3]म्बके ॥ ५४ ॥
केशविन्यासभेदेऽथ **जोषः** प्रीतौ च सेवने ।
झाटः स्थावरभेदे च सङ्घातेऽप्यथ **डिम्बवाक्** ॥ ५५ ॥
डमरे पक्षिणामण्डेऽन्तःकुक्ष्यवयवान्तरे ।
भागुरिः प्लीहनि प्राह तच्चिन्त्यं वैद्यके यतः ॥ ५६ ॥
भेदेनोपदिशन्त्येनौ शारीरे मुनिपुङ्गवाः ।
तंप[4]***स्तु** बन्धनोपाये वीतंसाख्ये पतत्रिणाम् ॥ ५७ ॥

---

१. 'ण्व' क. घ. पाठः. २. 'चू' ख. पाठः. ३. 'र' क. ख. ङ. पाठः. ४. 'तस्प' क. घ., 'तर्प' ग., 'त्रस्प' ङ. पाठः.

---

‡ 'महावीरो यज्ञपात्रे । (पु. २७८. श्लो. २०) इति वैजयन्ती । * 'तंस' इति स्यात् । 'वीतंसस्तूपकरणं बन्धने मृगपक्षिणाम्' इत्यमरः ।

रवौ तर्कस्तु काङ्क्षोहवितर्केष्वथ **तर्कु**वाक् ।
सूत्रवेष्टशलाकायामनलाधारभाजने ॥५८॥
शेफस्यपीति शब्दज्ञास्त्रिष्वर्थेषु स्मरन्त्यमुम् ।
त्रासो भये मणेर्दोषे **त्यागो** दाने समुज्झने ॥५९॥
तुस्तः प्रदीपने चैव जटायामपि कश्चन ।
तूकः पर्वतजातौ स्यादुपस्थे चाप्यथो **तृर्पत्** ॥६०॥
तृणभूमौ समुद्रे च चन्द्रे चाप्यथ **दर्श**वाक् ।
दर्शनेऽपरपक्षान्तकार्यवैदिककर्मणि ॥६१॥
अमावास्यातिथौ चाथ **दम** इन्द्रियनिग्रहे ।
दण्डे गृहे **दव**स्त्वग्नौ वनवह्न्युपतापयोः ॥६२॥
दावो दवाग्नावग्नौ च **द्रुम**स्त्वखिलशाखिषु ।
नान्दीवृक्षे पारिजाते **दृति**स्त्वम्बुदजिह्वयोः ॥६३॥
भस्त्रायां चर्मखण्डे च ऋषिभेदेऽथ **धाक**वाक् ।
ओदनानडुहोर्**धातु**शब्दस्तु धनलोहयोः ॥६४॥
स्वर्णे रेतसि पाषाणे शरीरे गैरिके रसे ।
अस्थ्नि स्वभाव आकारे स्याद् भूवादिसुबन्तयोः ॥६५॥
वातादिशब्दस्पर्शादिगैरिकादित्वगादिषु ।
महाभूतेष्विन्द्रियेषु पादे पञ्चाक्षरे तथा ॥६६॥
महानाम्न्यां त्रिधात्वादिवाक्येऽन्योऽर्थोऽस्य मृग्यताम् ।
नगो गिरौ तरौ **नस्र** ऋषौ नासापुटेऽप्यथ ॥६७॥
नमिर्नमतिधातौ च जैनतीर्थकरान्तरे ।
स्याद् विद्याधरराजेऽथ **नाशो** ध्वंसे पलायने ॥६८॥
मृतावदर्शने **नाकुः** स्याद् वल्मीके वनस्पतौ ।
पक्षः पार्श्वगरुत्साध्यसहायबलभित्तिषु ॥६९॥

---

१. 'पः' ग. पाठः. २. 'र्यै' क. ग. घ. पाठः. ३. 'न्दी' क. ख. घ. पाठः.

पार्श्वद्वारे विरोधेऽर्धमासे चुल्लीबिलेऽन्तिके ।
हस्तिपार्श्वे परिज्ञाने केशशब्दात् परश्चये ॥ ७० ॥

पणो विक्रय्यशाकादिबद्धमुष्टौ ग्लहे धने ।
द्यूतेऽशीतौ वराटानां कार्षिकव्यवहारयोः ॥ ७१ ॥

मूल्ये भृतौ व्यवस्थायां विक्रयेऽप्यथ **पट्टवाक्** ।
प्रशस्तक्षौमकौशेयाद्यम्बरे व्रणबन्धने ॥ ७२ ॥

शाणस्य‡ नेत्रे स्वर्णादिकृतदीर्घाच्छपत्रके ।
गुवाकनालिकेरादिपत्रमूलेस्थवेष्टके ॥ ७३ ॥

पर्पः शङ्खेऽम्बुधौ वस्त्रे **प्लक्षस्तु** तरुषु त्रिषु ।
अश्वत्थे पर्कटीसंज्ञे गर्दभाण्डेऽप्यथो **पविः** ॥ ७४ ॥

वज्रे शस्त्रमुखे वायौ दृश्यर्थे त्वव्ययं **पशु** ।
पुमान् मृगादौ छगले हर्षनन्दी त्ववोचत ॥ ७५ ॥

ग्राम्येऽप्यमुक्तात्मसु तु वयं ब्रूमोऽथ **पादवाक्** ।
किरणे चरणे वृक्षमूलेऽद्रेः प्रान्तपर्वते ॥ ७६ ॥

तुर्यभागे पद्यभागे परिमाणान्तरेऽपि च ।
प्रासस्तु प्रासने कुन्तसमाख्ये चायुधान्तरे ॥ ७७ ॥

पाणिः पलचतुर्भागे हस्तेऽप्यथ भगे गुदे ।
पायुः पाप्मा तु रोगे च दुरितेऽप्यथ **पिण्डिवाक्** ॥ ७८ ॥

निष्पीडितस्नेहपिण्डे पिष्टधानादिचूर्णके ।
पिचुस्तूले कर्षमाने **पितुस्त्वन्नविरिञ्चयोः** ॥ ७९ ॥

---

१. 'न्धे' क. ग. घ. पाठः. २. 'लादिवेष्ठने' क. घ., 'लास्थिवेष्टने' ग. पाठः. 'लः' क. घ., 'र्वः' ग. पाठः.

---

‡ 'पट्टो नेत्रेऽपि शाणे स्यात्' (पु. २१६ श्लो. ३४) इति वैजयन्ती । 'पट्टः पेषणपाषाणे ादीनां च बन्धने । चतुष्पथे च राजादिशासनान्तरपीठयोः ॥' इति मेदिनी । 'पट्टश्चतुष्पथ पीठे ादेः शासनान्तरे । व्रणादिबन्धने पेषाश्मनि' इति हेमचन्द्रश्च ।

सूर्येऽपि सज्जनः **पीकः** पुनर्योनौ जलाशये ।
प्रुश्निः स्यादुदपानेऽग्नौ प्रुश्निरग्निकुसूलयोः ॥ ८० ॥
अन्नसङ्ग्रामयोः पृक्षं[1] समाम्नाये समामनत् ।
प्रैषस्तु प्रेषणे मर्दे **बन्ध**स्त्वाधौ च बन्धने ॥ ८१ ॥
सीसाख्यलोहभेदे च वैजयन्त्यामपाठि सः ।
बुध्नः प्रजापतौ रुद्रे पृष्ठान्ते स्वर्गतुण्डयोः ॥ ८२ ॥
वृक्षादेरप्यवाग्भागे **भ्रम**स्तु विचिकित्सने ।
मिथ्याज्ञाने गृहादेश्च निर्गमद्वारि वारिणः ॥ ८३ ॥
शस्त्रमार्जनयन्त्रे च तथा भ्रमणकर्मणि ।
अदन्तो **भर्ग**शब्दोऽयं सामभेदे महेश्वरे ॥ ८४ ॥
भरस्त्वतिशये भारे सङ्ग्रामे गरिमण्यपि ।
भारः सहस्रद्वितये पलानां च गरिम्णि च ॥ ८५ ॥
वोढव्ये भरणे चाथ ज्येष्ठभ्रातरि भास्करे ।
भावोऽथ **भातु**वाग् दैवे शरीरावयवेऽपि च ॥ ८६ ॥
भुजिर्**भुन**क्तिधातौ स्यात् पावके भुजतावपि ।
भुजस्तु गरुडेऽर्काग्न्योर्**भ्रूण**स्त्वर्भकभूपयोः ॥ ८७ ॥
गर्भिण्यां स्त्रैणगर्भे च ब्राह्मण्यां श्रोत्रियद्विजे ।
आर्ये यतौ च केचित् तु प्राहुर्ब्राह्मणमात्रके ॥ ८८ ॥
भूभृद् गिरौ नृपेऽथाद्रितट ऋष्यन्तरे **भृगुः** ।
भेदो विशेषे व्यावृत्तावुपजापे विदारणे ॥ ८९ ॥
भेनस्तु चन्द्रे सूर्ये च **भोगो** राज्ये धने सुखे ।
रक्षणेऽभ्यवहारे च सर्पस्य फणकाययोः ॥ ९० ॥
वेश्यादीनां भृतौ चापि[2] कौटिल्येऽप्यथ **मन्त्रवाक्** ।
ऋग्यजुःप्रभृतौ गूढभाषणेऽप्यथ मन्थने ॥ ९१ ॥

---

१. 'पृ' क. घ. पाठः. २. 'क्षि' क. घ. पाठः.

मन्थो मथनदण्डे च द्रवसिक्तेषु सक्तुषु ।
मखो यज्ञे यशस्कामसत्रयाजिसुरान्तरे ॥ ९२ ॥

मरुस्तु निर्जले देशे शैले चेक्ष्वाकुवंशजे ।
पितामहेऽम्बरीषस्य नृपेऽपि च नृपान्तरे ॥ ९३ ॥

सोमवंशजहर्यश्वपुत्रे भूम्नि तु नीवृति ।
दशेरकाख्ये **मन्थी** तु भास्करे राहुचन्द्रयोः ॥ ९४ ॥

गृहाख्यसोमपात्राणामेकस्मिन् यज्ञकारिणाम् ।
माथस्तु मथने मार्गे **मोक्षस्तु** स्याद् विमोचने ॥ ९५ ॥

अपवर्गे च मृत्यौ च मुष्कराख्यद्रुमान्तरे ।
मोहः पुनः स्यादज्ञाने मूर्छायां क्रोध एव च ॥ ९६ ॥

अजयस्त्वाह तन्द्रायामपि **यज्ञस्तु** केशवे ।
अग्नावात्मनि योगे च **यक्ष्मस्तु** व्याधिमात्रके ॥ ९७ ॥

क्षयरोगे पूजने च **यक्ष्मा** तु व्याधिमात्रके ।
क्षयरोगे च **यागस्तु** यज्ञेऽप्यागमवेदिनाम् ॥ ९८ ॥

शैवानां प्रथितेषु स्यात् सर्वतोभद्रकादिषु ।
मण्डलेष्वथ **यावः** स्यान्मासेऽलक्तकसंज्ञके ॥ ९९ ॥

रागद्रव्ये च **योगस्तु** ध्यानयोजनकर्मणि ।
भेषजे सङ्गतौ प्राप्तौ जवे विस्रब्धघातिनि ॥ १०० ॥

केचित् सन्नहनोपाय इत्येकार्थं प्रचक्षते ।
अन्ये सन्नहनेऽप्याहुरुपाये चेति केचन ॥ १०१ ॥

रदो विलेखने दन्तेऽप्यथादन्तो **रजध्वनिः** ।
रजस्संज्ञगुणे पांसौ स्त्रीपुष्पेऽप्यजयोऽब्रवीत् ॥ १०२ ॥

रागोऽनुरागे मात्सर्ये रक्तवर्णे रजस्यपि ।
लाक्षादिरञ्जनद्रव्ये दीप्तौ क्लेशादिकेऽपि च ॥ १०३ ॥

अजयस्तु वदत्यत्र लोहितादिष्वितीदृशम् ।
गीतिधर्मविशेषे च **लव**स्तुच्छेदकर्मणि ॥ १०४ ॥

लेशे कालविशेषे च काष्ठाया द्विगुणेऽथ सः ।
लिङ्गगुर्गोत्रान्तरे मस्तौ चित्ते **लेप**स्तु भोजने ॥ १०५ ॥

लिपिक्रियायां **लोक**स्तु स्थानविष्टपयोर्जने ।
वर्गः समानां निवहे वज्रे शक्त्याह्वये बले ॥ १०६ ॥

तावत्कृत्वः कृतौ चाथ **व(र्णो? र्णुः)**जनपदान्तरे ।
वेदे नदविशेषे च सहस्रकिरणेऽपि च ॥ १०७ ॥

वारः क्रियाभ्यावृत्तौ स्यात् समूहेऽवसरे तथा ।
कालभेदे नृपादीनां चारे चेत्याह कश्चन ॥ १०८ ॥

वाजोऽन्ने पक्षिपक्षे च वेगे सङ्ग्रामरेतसोः ।
इषुच्छदावलौ चैके **व्याज**श्छद्मापदेशयोः ॥ १०९ ॥

विधिर्दैवे विरिञ्चे च काले कल्पे विधानके ।
विधातव्येऽप्यथो **विष्णु**र्मेघे यज्ञे च केशवे ॥ ११० ॥

तस्यावतारभेदे च वामनाख्येंऽशुमालिनाम् ।
द्वादशानामन्यतमे चन्द्रे च **व्रीहि**वाक् पुनः ॥ १११ ॥

धान्यमात्रे षष्टिकादिधान्यभेदेऽप्यथ व्रजे ।
विन्यासे च **व्यूह**शब्दो विन्यस्तेऽपीति कश्चन ॥ ११२ ॥

वृष आर्द्रक ओषध्यां बले च लशुनेऽपि च ।
वृषौ तु मुष्कफलयोः कोष्ठावयवभेदयोः ॥ ११३ ॥

वृषा तु वृषभे शक्रे श्रेष्ठे पुंसि तुरङ्गमे ।
छन्दोभेदे निदानोक्तेऽप्यष्टपञ्चाशदक्षरे ॥ ११४ ॥

वीर्ये सोमविशेषेऽथ **वेगः** किम्पाकरंहसोः ।
प्रवाहे च प्रभावे च वाते रेतसि चाप्यथ ॥ ११५ ॥

वेषः क्रियायामाकल्पे **वेणु**र्वंशद्रुमे नृपे ।
शब्दोऽक्षरे यशोगीत्योर्वाक्ये खे श्रवणे ध्वनौ ॥ ११६ ।

शम्बो वज्रे लोहमये वलये मुसलाग्रगे ।
अरित्रेऽर्थान्तरेऽप्यस्ति शम्बबीजात् कृषाविति* ॥ ११७ ॥
शण्डो नपुंसके दाम्नि चेत्येकेषामिदं मतम् ।
एष च प्रतिपत्तव्यस्तालव्योष्मादिवर्णकः ॥ ११८ ॥
शक्रः कुटजवृक्षे च महेन्द्रेऽप्यथ **शम्भुवाक्** ।
हरे हरौ विरिञ्चे च स्यादर्हत्यथ **शापवाक्** ॥ ११९ ॥
आक्रोशे शपथे चाथ **शास्ता** बुद्धे गुरौ नृपे ।
महाशास्तरि च स्यात् तु **शिपिः** किरणशेफयोः ॥ १२० ॥
अथ **शुक्षिर्निदाघे** स्यान्मातरिश्वनि चाप्यथ ।
श्लेष्मा कफे चर्मणश्च विकारे दृढकाह्वये ॥ १२१ ॥
रथस्य शीघ्रवहनसाधने चापि वस्तुनि ।
श्लोकः पद्ये यशोवाचोः **षण्ड** इद्चरपण्डयोः ॥ १२२ ॥
इत्यन्येषां मतं सोऽयं मूर्धन्योष्मादिरीरितः ।
एष वर्षवरे नीलवृषोत्सर्गे च कीर्तितः ॥ १२३ ॥
षिड्गो वेश्यापतावुक्तो वेश्याचार्येऽपि कैश्चन ।
ष्ठ्यूमश्चन्द्रे जले रश्मौ तन्तौ मङ्गल इत्यपि ॥ १२४ ॥
वैजयन्त्यामपाठ्येवं तच्चासभ्यं न रोचते ।
यथा स पठितुं युक्तस्तथान्त्याध्याय ईक्ष्यताम् ॥ १२५ ॥
सर्गोऽध्याये स्वभावे च निर्माणे च समुज्झने ।
उत्साहे निश्चये चाथ **स्कन्धः** समुदये चये ॥ १२६ ॥
अंसे महीपतौ वृक्षमहाविटपमूलके ।
स्कन्दो विरिञ्चे तीरे च नद्याः **स्तम्बस्तु** संहतौ ॥ १२७ ॥
तृणे च विटपे चाथ **स्तम्भः** स्यात् प्रतिबन्धने ।
स्थूणायां च जडीभावे **स्पर्शस्तु** प्रणिधौ युधि ॥ १२८ ॥

---

१. 'च' क. घ. पाठः.

---

* 'कृञो द्वितीयतृतीयशम्बबीजात् कृषौ' (५. ४. ५८) शाम्बशब्दः प्रतिलोमे ।

सवस्तु सूतौ सूत्यायां सुतौ यागे च वर्तने[1] ।
स्वप्नः सुप्तस्य विज्ञाने स्वापे **सन्धिस्तु** रन्ध्रके ॥ १२९ ॥
अन्त्यस्तोमेऽतिरात्रस्य श्लेषे भङ्गसुरुङ्गयोः ।
नाट्याङ्गेऽथ **स्वरुर्यू**पशकले कुलिशेऽपि च ॥ १३० ॥
स्वभूर्विष्णौ विरिञ्चेऽथ **साद्य**श्वारोहसूतयोः ।
***स्तीभिः**[2] समुद्रे हृदये **स्फीतिर्वृ**[3](क्षऽद्ध) उदश्विति ॥ १३१ ॥
सृणिस्तु वह्नौ कुलिशे **सुह्मा** जनपदान्तरे ।
भूम्नि तस्य नृपे सर्ववचनोऽथासुरान्तरे ॥ १३२ ॥
स्याद् दारुलेखके **सुन्दः स्तूपो** वायौ समुच्छ्रये ।
संयुगोपायतनयोर्मूर्धमध्यगुडे पशोः ॥ १३३ ॥
सूरः सूर्ये गभस्तौ च **स्वेदस्तु** स्वेदवारिणि ।
स्वेदनायां तथा स्वित्तिक्रियायामथ **सेतुवाक्** ॥ १३४ ॥
वरणाख्यद्रुमे वारिबन्धेऽप्यायतने तथा ।
स्नेहुः पित्ते तथा रोगविशेषे सन्निपातगे ॥ १३५ ॥
स्नेहो[4]† वसायां गोस्वाङ्गे[5] **स्तोमस्तु** स्तोतृवृन्दयोः ।
सङ्ख्यायां यज्ञगस्तोत्रस्तोत्रियाणां क्रतावपि ॥ १३६ ॥
देयभेदे[6]ऽध्वमाने च दशधन्वन्तराह्वये ।
हवस्तु यज्ञ आज्ञायामाह्वाने वह्निहोमयोः ॥ १३७ ॥
हठः पाष्ण्यां बलात्कारे जलोद्भवतृणान्तरे ।
वारिपर्णीसमाख्येऽथ महारुग्भीममृत्युषु ॥ १३८ ॥
हनुर्हेलिस्तु मार्ताण्डे तथोक्त उपगूहने ।
उत्पत्तौ कारणे वादे निमित्ते वीजकर्मणि ॥ १३९ ॥

---

१. 'ते' क. घ. ङ. पाठः. २. 'स्तम्भिः' ग., 'स्त्वभिः' क. घ. ङ. पाठः. ३. 'सिपिः' ख., 'स्फीविः' क. घ. ङ. पाठः. ४. 'ह्रा' ख. पाठः. ५. 'गौस्त्वाङ्गे' क. घ., 'गौस्वङ्गे' ग., 'स्वौस्वाङ्गे' ङ. पाठः. ६. 'व' क. ग. घ. पाठः.

---

* 'स्तिम्भिः' इति बृहदभिधाने, 'स्ताम्भिः' इति वैजयन्त्यां च समुद्रवाचिनौ दृश्येते ।
† 'स्नेहश्चतुर्विधः प्रोक्तो घृतं तैलं वसा तथा । मज्जा च' इति वैद्यकम् ।

पञ्चस्वेषु पदार्थेषु हेतुर्वररुचीरितः ।
प्रयोजके स्वतन्त्रस्य कर्तुरित्यपि शाब्दिकाः ॥ १४० ॥

इति द्व्यक्षरकाण्डे पुंल्लिङ्गाध्यायः ।

अथ द्व्यक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

अथ क्लीबेऽभिधानानि सर्वाणि कुमुदस्य हि ।
रजतेऽतिदिशन्त्यार्या रुधिरस्य तु कुङ्कुमे ॥ १ ॥
रूप्यस्याञ्जनभेदे स्युर्बदरस्य तु नागरे ।
अथाभ्रशब्दो जलदे व्योममुस्तकयोरपि ॥ २ ॥
अभ्रकाह्वयधातावप्यस्त्रमायुधचापयोः ।
अघं तु व्यसने पापे दुःखेऽथ स्यादलध्वनिः ॥ ३ ॥
हरिताले वृश्चिकस्य पुच्छकण्टक एव च ।
अक्षि नेत्रे तथेक्ष्वादेः काण्डस्यावयवान्तरे ॥ ४ ॥
अम्बुच्छन्दोविशेषे स्यान्नवत्यक्षरलक्षिते ।
लग्नाच्चतुर्थे राशौ स्यादिति सांवत्सरा विदुः ॥ ५ ॥
ह्रीबेरे सलिलेऽथ स्यादम्भो ह्रीबेरतोययोः ।
द्व्यशीतिस्वरके छन्दस्यष्टाशीत्यक्षरे तथा ॥ ६ ॥
अम्भसी इति तु द्यावापृथिव्योर्द्विवचोन्तकम् ।
अर्णश्छन्दोविशेषेऽष्टसप्ततिस्वरके जले ॥ ७ ॥
अनोऽन्ने शकटे सान्त ओदने सलिलेऽपि च ।
अर्शो दुर्नामनि व्याधिमात्रेऽप्यङ्कस्तु संयुगे ॥ ८ ॥
स्वाङ्गभेदेऽपि चाब्जस्तु रूपे कश्चित् सरोरुहे ।
अर्म[1]स्तु रूपेऽपत्ये च क्रियायामप्यथो अयः ॥ ९ ॥

---

१. 'ह्न' क. ख. घ. पाठः.

कालायसे सुवर्णे च स्यादा**ज्यं** तु घृते युधि ।
श्रीवेष्टाह्वयनिर्यासे स्तोत्रेषु च चतुर्ष्वपि ॥ १० ॥

स्यु**र्बहिष्पवमानाद्या**न्यूर्ध्वान्यध्वरकर्मणाम् ।
उन्मानभेदे चै पलसंज्ञेऽप्येतदपाठिषुः ॥ ११ ॥

आर्द्रं तु रश्मावाकाशेऽप्या**गः** पापापराधयोः ।
रहस्ये चो**क्थ**शब्दस्तु सामस्तोत्रेषु च त्रिषु ॥ १२ ॥

परेष्वग्निष्टोमसाम्न औक्थिक्ये सामलक्षणे ।
वैजयन्त्यां तु शस्त्राख्ययागमन्त्रेषु भाषितम् ॥ १३ ॥

अन्ये त्ववैदिकाः प्राहुः सामवेदस्य वाचकम् ।
सज्जनास्त्वपठीदेनं साम्नः पर्याय[3] एव हि ॥ १४ ॥

उरो वक्षसि मुख्येऽथ गवादीनां स्तनास्पदे ।
ऊधः सीमाख्यसाम्नश्च पादभेदे तथा निशि ॥ १५ ॥

एनः पापेऽपराधे च स्या**दोजो** बलतोययोः ।
दीप्तौ प्रकाशेऽवष्टम्भे काव्यालङ्कारभेदके ॥ १६ ॥

ओको गृहे जलौकायामाश्रये चाथ भूषणे ।
कण्वं पर्वणि **किण्वं** तु नग्नहूसंज्ञवस्तुनि ॥ १७ ॥

पिण्याके चाथ तुहिने **क्षुमं** कण्टकिगुल्मके ।
कूलं तीरे चमूकट्यां तटाके सूप एव च ॥ १८ ॥

क्षेत्रं पृथिव्यामाकाशे शरीरे योनिवृन्दयोः ।
केदारदारागारेषु नक्षत्रे पुरि राशिषु ॥ १९ ॥

पुण्यस्थाने च **खात्रं** तु चोरनिर्मितरन्ध्रके ।
कुद्दालेऽप्यथ **गात्रं** स्यात् तनोरवयवे तनौ ॥ २० ॥

गजानां पूर्वजङ्घादिपादयोरर्थे **गोत्र**वाक् ।
लोके यानेऽप्यथो **चर्म** फलकाख्यास्त्रवारणे ॥ २१ ॥

---

१. 'र्पु च' क. ग. घ. पाठः. २. 'पि' क. ख. घ. पाठः. ३. 'मे' ख. ग. पाठः.
४. 'न्दा' क. घ. पाठः. ५. 'पि' क. घ. पाठः.

त्वचि चिह्नं त्वभिज्ञाने पताकायामथो हृदि ।
प्रज्ञायामपि चित्तं स्याच्चोचं तु स्यात् तरुत्वचि ॥ २२ ॥

भृङ्गाख्यगन्धद्रव्येऽथच्छद्मस्खलितयोश्छलम् ।
छन्दः श्रुतीच्छापद्येषु सामगानां विशेषके[1] ॥ २३ ॥

अनूहसामग्रन्थेऽथैच्छद्म सद्मनि कैतवे ।
छर्दिस्तु पटले गेहे जन्म तूत्पत्तितोययोः ॥ २४ ॥

जीलं करकपत्र्यां स्यात् कोशे चर्मपुटे दृतौ ।
तन्त्रं स्वराष्ट्रव्यापारे तन्तुवाने[3]‡ परिच्छदे ॥ २५ ॥

शास्त्रौषधान्त्रमुख्येषु प्रयोगेऽध्वरकर्मणाम् ।
एकस्यैवोभयार्थत्वे कुटुम्बव्यापृतावपि ॥ २६ ॥

सेनायां सामसूत्रे च सिद्धान्तेऽन्यकुटुम्बके ।
ऋतुर्कामाभिवादानामृक्सामानां समागमे ॥ २७ ॥

तल्पं शय्याट्टदारेषु मङ्गे* युद्धेऽप्यथ त्रपु ।
वङ्गे सीसेऽप्यथ तरो बले वेगे तनुस्त्विदम् ॥ २८ ॥

विस्तारे च शरीरे च तेजस्तु बलतोययोः ।
नवनीतेऽनले धर्मे ज्योतिष्यर्चिषि रेतसि ॥ २९ ॥

प्रभावे पौरुषे सत्त्वे ज्वलत्यत्रात्मनोरपि ।
तोकं पुत्रे च पुंत्र्यां च द्रव्यं त्वर्थे गुणाश्रये ॥ ३० ॥

औषधे पित्तले योग्यऋक्सामेष्विष्टिगामिषु ।
दानं हस्तिमदे त्यागे खण्डने लवने क्षये ॥ ३१ ॥

---

१. 'तः' क. ख. घ. पाठः. २. 'च' क. ग. घ. पाठः. ३. 'ये' क. घ. पाठः, 'पे' ख. ङ. पाठः. ४. 'कर्माभि' ग. पाठः. ५. 'पौ' क. घ. पाठः.

---

‡ 'तन्त्रं स्वराष्ट्रव्यापारे तन्तुवाने परिच्छदे' (पु. २२४. श्लो. ११) इति वैजयन्ती ।
* नौशिरसि ।

शोधने रक्षणे चाथ **द्वारं** द्वाराभ्युपाययोः ।
द्युम्नं धने यशस्यन्ने बले **दैन्य**ध्वनिः पुनः ॥ ३२ ॥

दीनतायां च शोके च **द्यौत्र**[1]शब्दस्तु वासरे ।
प्रमाणेऽन्ये प्रतोदेऽन्ये ज्योतिष्यथ **धनं** भवेत् ॥ ३३ ॥

लग्नाद् द्वितीयराशौ च स्वापतेये च गोव्रजे ।
धामं त्वदन्तं तिलकतेजसो**र्धाम** तु त्विषि ॥ ३४ ॥

गेहदेहप्रभावान्नभोजनव्योमजन्मसु ।
स्थानेऽधिकरणे सारे धने लक्ष्मणि चाप्यथ ॥ ३५ ॥

शाखायां त्वपि वैचित्र्ये नान्तशब्दं प्रचक्षते ।
पदमङ्घ्रौ शरे त्राणे व्यवसायापदेशयोः ॥ ३६ ॥

चिह्नेऽङ्घ्रिचिह्नेऽङ्घ्रिन्यासे पद्यभागेऽशुवस्तुनोः ।
स्थाने वाक्ये सुप्तिङन्ते माने पञ्चदशाङ्गुलौ ॥ ३७ ॥

इन्द्रपुच्छेति वर्गस्याप्यादितस्त्रिषु सामसु ।
पत्रं तु गार्हपत्येऽपि पिठरे **पक्ष्म**वाक् पुनः ॥ ३८ ॥

पुष्पच्छदे पक्षिपक्षे तथा नयनलोमसु ।
किञ्जल्के तन्तुतूलादेरणीयोवयवेऽपि च ॥ ३९ ॥

पयः सामान्तरे दुग्धे रजन्यामन्नतोययोः ।
परुरिक्ष्वादिकग्रन्थौ धर्मे **पाजो** बलान्नयोः ॥ ४० ॥

पाथः स्थानान्नखाम्भस्सु **पाथिः** स्वर्गेन्दुपूषसु ।
नद्यां ज्योतिष्यथो **पिञ्छं** मयूरस्य शिखण्डके ॥ ४१ ॥

विहङ्गपक्षमात्रे च **पृष्ठं** तु चरमं तनोः ।
चतुर्षु सामस्तोत्रेषु क्रतोः सामान्तरे कुशे ॥ ४२ ॥

पेशो रूपे हिरण्येऽथ सूकरस्य हलस्य च ।
पोत्रं मुखाग्रे **पौंस्यं** तु बले युद्धेऽथ **बर्ह**वाक् ॥ ४३ ॥

---

१. 'द्योतश' ग, 'द्योत्र' क. ख. घ. पाठः.

वृक्षपत्रे केकिपिञ्छेऽप्यथ **बीजं** फलास्थनि ।
अन्ने रेतस्यपत्ये च हेतावङ्कुरकारणे ॥ ४४ ॥

स्वर्णवेतनयोर्**भर्म** **भर्ग**स्तेजसि रेतसि ।
भुवः सूर्ये लोकभेदे **महस्**तूत्सवतेजसोः ॥ ४५ ॥

जले चाथ **मुखं** वक्रे मुख्ये ताम्राभ्युपाययोः ।
आदौ निस्सरणे गेहपुरादीनां च सैन्धवे ॥ ४६ ॥

द्वारेऽथ देहिनां बीजे **मेदो** धातौ चतुर्थके ।
यशस्तु सत्त्वख्यातिश्रीज्ञानमाहात्म्यवारिषु ॥ ४७ ॥

धनप्रतापयोश्चाथ **यजु**र्यज्ञोत्सवे तथा ।
मन्त्रजातिविशेषे च **योक्त्रं** त्वङ्गुलियोक्त्रयोः ॥ ४८ ॥

रत्नं स्वजातिश्रेष्ठे च माणिक्यादिमणावपि ।
समाम्नाये समाम्नासीद्धने च सलिलेऽपि च ॥ ४९ ॥

रजस्तु शरदि स्त्रीणां पुष्पे रेणौ जले स्रजि ।
सत्त्वाद्यन्यतमे रात्रौ लोहे तेजसि रेतसि ॥ ५० ॥

अहन्यथ **रहश्**शब्दो मैथुने विजने तु तत् ।
अव्ययं वाथ **राधः** स्यात् प्ररूढे च धनेऽपि च ॥ ५१ ॥

रिप्रं दुःखे च पापे चेत्यामनन्ति विचक्षणाः ।
रेतः शुक्रे जले चाथ **रोधस्**तीरान्तरिक्षयोः ॥ ५२ ॥

वरणे बन्धने कुड्ये रोधसी इति रोदसोः ।
ललं पल्लव उद्याने **लक्ष्म** चिह्नप्रधानयोः ॥ ५३ ॥

स्यादुपच्छन्दने **लालं** गुह्यार्थपरभार्ययोः ।
लिङ्गं बुद्ध्यादिसंहत्यां साङ्ख्यानां प्रकृतावपि ॥ ५४ ॥

स्त्रीपुंसादौ च संस्थाने शरीरे चिह्नशेफयोः ।
प्रव्रज्यायामवयवे वेषेऽप्यथ **वनं** जले ॥ ५५ ॥

---

१. 'कू' ख. पाठः. २. 'के' ख. पाठः. ३. 'क्रे' क. ग. घ. पाठः.

कानने गहने यज्ञे धनप्रीतिगभस्तिषु ।
वस्तु ग्रामनगर्यादिपदार्थे स्वापतेयके ॥ ५६ ॥

पदार्थमात्रेऽप्यस्यार्थे पण्डितः शाकटायनः ।
सादित्याह स्म **वर्चस्तु** विष्ठायामन्नतेजसोः ॥ ५७ ॥

लावण्येऽर्चिष्यथ **वयो** वत्सरे यौवने धने ।
अन्ने पक्षिणि बाल्यादौ जीवितेऽप्यथ **वर्त्म**वाक् ॥ ५८ ॥

मार्गे नेत्रच्छदे चाथ **वर्म** स्यात् कवचे गृहे ।
वपुः शरीरे लावण्ये जले दीप्तौ च सज्जनः ॥ ५९ ॥

वेश्म स्यान्मन्दिरे लग्नादपि राशौ तुरीयके ।
वैष्टं तु यज्ञाति स्वर्गे गेहेऽपि परमात्मनि ॥ ६० ॥

व्योमशब्दं तु पञ्चार्थं विद्यात् स्थाने जले दिशि ।
आकाशेऽक्षितसङ्ख्यायाः* सङ्ख्यायां दशकात्मनि ॥ ६१ ॥

शर्ध्यं[1][2] जले सुखे चाथ **शकृद्** गोमयविष्ठयोः ।
जले च **शर्म** तु सुखे गृहे चाथ **श्वयो** बले ॥ ६२ ॥

शोषे गदे **श्रवस्त्वन्ने** यशश्श्रोत्रबलेषु च ।
धने **शास्त्रं** तु विद्यायामाज्ञायां **श्वात्र**वाक् पुनः ॥ ६३ ॥

धने क्षिप्रेऽप्यथो **शिल्पं** कारुकर्मणि कर्मणि ।
कर्मान्तराणां निर्माणविज्ञाने शाकटायनः ॥ ६४ ॥

शिरो मूर्ध्नि पुरःसैन्ये सामस्तोत्रान्तरे तथा ।
प्रधानेऽप्यथ **शीर्षं** स्यान्मूर्ध्नि चागुरुसंज्ञके ॥ ६५ ॥

---

१. 'द्' ग. पाठः. २. 'क्य' ग. पाठः.

---

* 'वृन्दादिषु तु पद्मस्त्वन्ये निखर्वं बद्धमक्षितम् । व्योम चान्तश्च सर्वश्च' (पु. १८८. श्लो. ३०, ३१) इति वैजयन्ती ।

गन्धद्रव्येऽथ **शैत्यं** स्यात्त्रैशिल्ये शौक्ल्यकाष्र्ण्ययोः ।
शीतलत्वे च **शोचिस्तु** पै[2](शा?ङ्ग)ल्ये* शु(द्धि?ग्वि)शुद्धयोः ॥ ६६ ॥

रश्मौ ज्वलति शुद्धत्वेऽप्यथ **शौर्य**मिति ध्वनिः ।
लग्नात् तृतीयराशौ च शक्त्याह्वयबले तथा ॥ ६७ ॥

शूरस्य भावक्रिययोरथ **सस्य**मिति ध्वनिः ।
वृक्षादीनां फले धान्ये धान्यस्तम्बे गुणे त्वमुम् ॥ ६८ ॥

जयादित्योऽवददथो **सत्र**माच्छादने वने ।
द्वादशाहादियज्ञेषु सदादानेऽथ **सक्थि**वाक् ॥ ६९ ॥

ऊरौ च शकटाङ्गे च कस्मिंश्चिदथ **सद्म**वाक् ।
गृहे जले च रोदस्योः सद्मनी इत्यथो जले ॥ ७० ॥

आज्ये च **सर्पिः स्नानं** तु स्नानीयाप्लवयोरथ ।
साम प्रगीतमन्त्रेषु सान्त्वसामप्रभेदयोः ॥ ७१ ॥

साधुन्यथ जले **स्रोतः** प्रवाहे सरितामपि ।
अम्भसो निर्गमद्वार इन्द्रियेऽप्यथ **हर्म्य**वाक् ॥ ७२ ॥

प्रासादपृष्ठ इत्येके गृहभेदे गृहेऽपि च ।
हरः क्रोधे जले लोके ज्योतिषि ज्वलति स्रजि ॥ ७३ ॥

अ[3]ग्निसामविशेषेषु पञ्चस्वथ **हवि**र्घृते ।
हव्ये जलेऽथ **होत्वं** स्याद् यजमानसमुद्रयोः ॥ ७४ ॥

होमहव्येऽग्निहोत्रस्य शालायां चेत्यपूर्ययम् ॥ ७४½ ॥

इति द्व्यक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

---

१. 'च' क. घ. ङ. पाठः. २. 'बै' ख. घ. पाठः. ३. 'ह्नि' ख. ङ., 'ह्निं' ग. पाठः.

* 'शोचिः शोकांशुपैङ्गल्यशुद्धत्वेषु' (पु. २२६. श्लो. ३५) इति वैजयन्ती ।

अथ त्र्यक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः।

अथाभिधेयलिङ्गः स्याद्**र्भो** बाले तथाल्पके ।
अन्यस्त्वसदृशे भिन्नेऽप्य**न्त्यो**ऽन्तभवनीचयोः ॥ १ ॥

शरीरिशेषिणो**रङ्गी** विशेषादङ्गवत्यपि ।
सेवके याचकेऽप्य**र्थी** व्यवहाराभियोक्तरि ॥ २ ॥

अदश्शब्दं त्रिषु प्राहुरत्र तत्र परत्र च ।
आप्यं तु प्रापणीये स्याद् भोजाद्यास्त्वम्मयेऽपि च ॥ ३ ॥

आप्तः प्रत्ययिते प्रोक्तो लब्धेऽपि कृतबुद्धिभिः ।
इयत् प्रादेशमात्रेऽपि स्यादिदंपरिमाणके ॥ ४ ॥

एकशब्दस्तु धीमद्भिः समाम्नातश्च केवले ।
प्रधाने प्रथमेऽन्यस्मिन् समानेऽल्पेऽप्यसौ पुनः ॥ ५ ॥

एकत्वसङ्ख्यायुक्ते स्यात् सङ्ख्येये तत्र चाप्यसौ ।
नित्यैकवचनान्तः स्यादिति प्राहुरथो **कृती** ॥ ६ ॥

कुशले पण्डिते योग्ये **ग्रस्तं** वेष्टितभुक्तयोः ।
लुप्तवर्णपदे वाक्ये **गन्तु**स्तु पथिकेऽतिथौ ॥ ७ ॥

चुल्लः क्लिन्नाक्षजन्तौ च क्लिन्ने चाक्ष्ण्यथ **चोद्यवाक्** ।
चोदनीयेऽद्भुते **छन्न**श्छादितेऽपि रहस्यपि ॥ ८ ॥

जाल्मो नीचे च निर्बुद्धौ स्तब्धेऽनालोच्यकारिणि ।
जात्यो मुख्ये कुलीने च चारौ **ज्याय**स्तु पूर्वजे ॥ ९ ॥

स्यात् प्रशस्ततरे वृद्धतरे **डिम्भ**स्त्वबोद्धरि ।
शिशौ **तिल्य**स्तु तैलीने तिलसाधौ तिलाय च ॥ १० ॥

हितेऽथ **दभ्रं**[1] स्यादल्पे शिशौ ह्रस्वेऽथ सत्वरे ।
द्रांङ्गं प्रांशौ च **दीप्तं** तु स्याद् दग्धे भासितेऽपि च ॥ ११ ॥

---

१. 'भ्रः' क. ग. घ. पाठः. २. 'द्रांशः प्रा' ङ. पाठः.

द्रुतं विलीने शीघ्रे च¹ व्यवदीर्णेऽप्यथो रथे।
द्वीपिचर्मावृते **द्वैपं** द्वीपिनोऽवयवे तथा ॥ १२ ॥

विकारेऽप्यासमुद्रान्तद्वीपसम्बन्धिवस्तुनि।
अन्यत्र मानुषात् तत्स्थाच्चाथ कश्चित् स्वतन्त्रधीः ॥ १३ ॥

ध्वस्तं ग्रासीकृते लुप्ते नयहीनेऽप्यवोचत।
धुतं तु कम्पिते त्यक्ते **धूतं** त्यक्तेऽपि कम्पिते ॥ १४ ॥

न्यक्षं कृत्स्ने निकृष्टे च **न्यूनमूनविगर्हयोः**।
प्राज्ञस्तु धीमज्ज्ञात्रोः स्यात् तत्रापि स्यात् क्रमाद् द्वयम् ॥ १५ ॥

स्त्र्यर्थे प्राज्ञा तथा प्राज्ञी **पात्रशब्दस्तु** वक्ष्यते।
शोष्टरि त्रातरि पिबे **पिल्लः** क्लिन्नेऽक्षिण तद्वति ॥ १६ ॥

भङ्ग्यं भाङ्गीनभङ्क्त्व्यभङ्गसाध्वादिषु स्मृतम्।
भाक्तस्तु भक्तसाधौ स्यात् तथा लाक्षणिकेऽपि च ॥ १७ ॥

भिन्नं विदारितेऽन्यस्मिन् मिश्रे चाथ महत्तरे।
भूयः स्यादितरेऽप्येष पुनरर्थेऽपि सोऽव्ययम् ॥ १८ ॥

माष्यं तु हिंस्ये माषीणे माषसाधौ च तद्धिते।
म्लिष्टं म्लानेऽप्यविस्पष्टवाक्ये **मुग्धं** तु नूतने ॥ १९ ॥

मूढे सौम्ये च **मेघ्यं** तु वलाहकभवे तथा।
मेघसाधौ च **याप्यं** तु यापनीये विगर्हिते ॥ २० ॥

रुशद् वर्णविशेषेण युक्ते वाक्येऽप्यमङ्गले।
हिंसितर्यपि पूर्वत्र स्त्र्यर्थे स्याद् रुशतीति हि ॥ २१ ॥

हिंसितुः स्त्र्यर्थविषये रुशन्ती रुशतीति च।
न्याय्यलब्धव्ययोर्लभ्यं लोलश्चलसतृष्णयोः ॥ २२ ॥

व्यग्रस्तु विगताग्रे च व्यापृताकुलयोरपि।
वाच्यस्तु कुत्सितेऽधीने विहीने वदितव्यके ॥ २३ ॥

---

१. 'चाप्यपदी' क. ख. घ. पाठः, 'चाप्यवजीर्णे' ङ. पाठः.

विद्धं सूच्यादिभिर्भिन्ने सदृशेऽप्यथ **विन्न**वाक् ।
लब्धे विचारिते प्राप्तसत्ताकेऽप्यथ केचन ॥ २४ ॥

प्रचक्षते **विग्रशब्दं** मेधाविगतनासयोः ।
तत्तु मेधाविनि न्याय्यं गतनासे त्वसाम्प्रतम् ॥ २५ ॥

यस्मात् स्मृति‘र्वैग्र्ये’[1] इति न तु ‘वैग्र्ये’ इतीदृशी ।
तस्माद् विग्रो[2] गतघ्राणे विग्रो मेधाविनि स्मृतः ॥ २६ ॥

विद्वान् विदद्बुधात्मज्ञेष्वाहान्यो विदुरेऽप्यमुम् ।
व्यूढं विन्यस्तविस्तीर्णसंहतेष्वथ **वैरि**वाक् ॥ २७ ॥

अरातौ वैरवति च समाम्नाताथ **शक्र**वाक् ।
प्रियंवदे च शक्ते च **श्लक्ष्णं** त्वल्पेऽपि सुन्दरे ॥ २८ ॥

मसृणे चाथ **शाली** स्यात् श्लाघ्यशालिमतोरथ ।
शून्यं रिक्ते मोहवतो वचस्यप्यथ **सज्ज**वाक् ॥ २९ ॥

सन्नद्धेऽपि सतो जाते **स्फीतं** त्वृद्धप्रभूतयोः ।
स्फुटं विकसिते व्याप्ते शुक्ल*विस्पष्टयोरपि ॥ ३० ॥

स्वैरस्तु मन्दे स्वच्छन्दे **हर्ता** चोरेऽपि नेतरि ॥ ३०½ ॥

इति द्व्यक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः ।

अथ द्व्यक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः ।

अथ नानार्थशब्देषु नानालिङ्गानधीमहे ।
प्राणिजातिषु नृस्त्रीत्वं पूर्ववत् स्याद् व्यवस्थया ॥ १ ॥

---

१. ‘ग्र’ ख. पाठः. २.‘ग्रो’ ख. पाठः.

---

* ‘त्रिरात्रं धान्यराशिस्थं तच्छुक्लं शुद्धमित्यपि’ (पु. १६५. श्लो. ८५) इति वैजयन्ती ।

इन्दोः सर्वेऽपि पर्याया हंसस्यापि नपुंसके ।
रजते स्युः खरस्यापि कुमुदे मूर्धजस्य तु ॥ २ ॥

ह्रीबेरेऽथ नृलिङ्गाः स्युः स्पृक्कायां तस्कराह्वयाः[1] ।
स्योनाके तु सृगालस्य वानरस्य तु सिल्हने[2] ॥ ३ ॥

कूर्मस्य मकरस्यापि पर्याया निधिभेदयोः ।
अथैव[3] स्वस्वलिङ्गाः स्युरुशीरे समराह्वयाः ॥ ४ ॥

जलमुस्तेऽटवेर्विन्दोः सिध्मादौ देहवैकृते ।
गणस्याब्धेश्च सङ्ख्यायां शिरसः शिखरे तरोः ॥ ५ ॥

अगुरुण्ययसो गुन्द्रे शरस्य मकरे त्वसोः ।
पिण्डारे त्ववटोः पाणेर्बर्हिष्ठे मुस्तकेऽप्ययसः ॥ ६ ॥

धूल्यश्वयोरश्वकन्दे पर्पटे मरिचेऽयसः ।
सर्पस्य सीसके नागकेसरे द्विपसर्पयोः ॥ ७ ॥

सङ्ख्याभेदे तु शङ्खस्य शस्त्रस्यायसि लक्षयेत् ।
अपराधे तु रन्ध्रस्य व्याधेः कुष्ठाख्यभेषजे ॥ ८ ॥

खस्याभ्रके ब्रह्मणि च मीनमेषविषाणिनाम् ।
मिथुनस्य कुलीरस्य सिंहकन्यातुलालिनाम् ॥ ९ ॥

धनुर्मकरकुम्भानां क्रमाद् द्वादशराशिनि ।
ध्वजधूममृगेन्द्राणां श्वोक्षरासभहस्तिनाम् ॥ १० ॥

वायसस्य च[4] पर्यायाः क्रमात् पूर्वादिवेश्मसु ।
वाट्यालके स्युरन्नस्य शैलेये तु शिलाह्वयाः ॥ ११ ॥

त्वचो लवङ्गे पर्णस्य पक्षे क्लीं किंशुके नरः ।
रूक्षस्याञ्जनभेदे क्लीं पुँल्लिङ्गो नागकेसरे ॥ १२ ॥

धुर्धूरेऽप्यम्बुजाख्यास्तु निधिभेदे नृलिङ्गकाः ।
शुभस्य फेनिलतरौ पर्यायाः स्युर्नृलिङ्गकाः ॥ १३ ॥

---

१. 'चण्डायां त' ख. ङ. पाठः.　२. 'सिंहने' क. ग. ङ. पाठः.　३. 'थवा स्व' ग. पाठः, 'थेव' क. घ पाठः.　४. 'तु' ख. पाठः.

माक्षिके क्ली स्त्रियो लक्ष्म्यां नरः पद्मस्य सारसे ।
अथा॑केशब्दो ना सूर्ये वह्नाविन्दौ पुरन्दरे ॥ १४ ॥

ज्येष्ठभ्रातरि वज्रेऽन्ने स्फटिके स्तुतिमन्त्रयोः ।
अध्वर्युक्रमभेदेऽर्कपर्णसंज्ञे[1] च गुल्मके ॥ १५ ॥

वसिष्ठजमदग्न्यादिसामभेदेषु केषुचित् ।
नपुंसके त्वर्कपर्णगुल्मस्य फलपुष्पयोः ॥ १६ ॥

अक्षः पुमानामलके द्यूतभेदे विभीतके ।
आधारे व्यवहारे च शकटे च वराटके ॥ १७ ॥

रथादिचक्रे कर्षाख्यमानद्यूतशलाकयोः ।
चतुश्शताङ्गुले मानविशेषे (थ? च) रथादिनः ॥ १८ ॥

चक्रधारककाष्ठेऽथ क्ली सौवर्चल इन्द्रिये ।
अजयस्त्वाह नित्येऽपि तत्र स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ॥ १९ ॥

अन्तोऽवसाने मरणे स्वरूपे निश्चयेऽन्तिके ।
धर्मे प्रधाने च पुमान् केषाञ्चित् पुन्नपुंसकम् ॥ २० ॥

कोटेरारभ्य दशमे स्थाने दशगुणोत्तरे ।
सङ्ख्याभेदे समुद्राख्यसङ्ख्यायां त्वपरे विदुः ॥ २१ ॥

सा च सङ्ख्याष्टमं स्थानं कोटेरारभ्य कीर्तिता ।
एतयोः पूर्वसङ्ख्यायां विकल्पेनाभ्यधात् त्रिषु ॥ २२ ॥

छान्दोग्योपनिषद्युक्तं[2] सर्वेष्वन्तेष्वितीदृशम् ।
तत्रार्थश्चिन्तनीयोऽन्यः पैदार्थं मन्वते परे ॥ २३ ॥

अन्ता तु नृस्त्रियोर्बन्धे घर्न्याकारेऽपि चान्तते[5]ः ।
अन्तनायां तु पुल्लिङ्गो भेद्यवत् तु पचाद्यचि ॥ २४ ॥

---

१. 'ऽेऽथ गु' क. पाठः. २. 'क्त' ख. पाठः. ३. 'पा' क. घ. पाठः. ४. 'न्य' ख. ग. ङ. पाठः. ५. 'तो' ङ. पाठः, 'के' ख. ग. पाठः.

अर्ममस्त्री स्थले ग्रामे नेत्ररोगान्तरेऽपि च ।
अट्टो नातिशये घाते क्षौमसंज्ञगृहान्तरे ॥ २५ ॥

शुष्कस्फुटितभूभागे त्रिषु पक्वौदने तु नप् ।
अयः शुभावहे दैवे द्यूताक्षपतने गतौ ॥ २६ ॥

पुमान् गन्तरि तु प्राहुर्भेद्यलिङ्गं वदावदाः ।
अयतेरप्ययेरेतेरीयतेश्च पचाद्यचि ॥ २७ ॥

अर्यो महाशास्तरि ना द्वयोर्वैश्ये यदा त्वयम् ।
वैश्यजातिस्त्रियामर्या स्यादर्याणी च सा तदा ॥ २८ ॥

यदा तु वृत्तिः पुंयोगात् तदार्यी त्रिषु तु प्रभौ ।
अर्थ्यस्त्रिष्वनपेतेऽर्थाद् विद्वदात्मवतोरपि ॥ २९ ॥

न्याय्ये च क्रकणाख्ये च पक्षिभेदे द्वयोरयम् ।
शिलाजतुनि तु क्लीबमरं तु त्वरिते त्रिषु ॥ ३० ॥

तत्राप्यसत्त्वे क्ली ना तु चक्रविष्कम्भदारुणि ।
अजो हरे विधौ विष्णौ ताते दशरथस्य च ॥ ३१ ॥

ना निर्जन्मनि तु त्रि स्याद् द्वयोस्तुच्छगले स्मृतः ।
अब्जं क्ली लवणे पद्मे ना तु शङ्खशशाङ्कयोः ॥ ३२ ॥

धन्वन्तरौ चाजयस्तु शङ्खेऽमुं क्लीबमभ्यधात् ।
नार्सः स लिङ्गे त्रिषु तु जलसम्भूतवस्तुनि ॥ ३३ ॥

अग्रं पुरोधिकोर्ध्वेषु पैलमाने* नपुंसकम् ।
आधिक्यश्रैष्ठ्ययोरेके प्रधाने त्वभिधेयवत् ॥ ३४ ॥

लिङ्गमाचक्षतेऽस्यान्ये तत्राप्यन्ये नपुंसकम् ।
अङ्गं शरीरावयवे शरीरोपाययोर्गुणे ॥ ३५ ॥

---

१. 'त्रे' ख. ङ. पाठः. २. 'भ्यस्त्रिलि' क. घ. पाठः. ३. 'फ' क. घ. पाठः.

---

* 'अग्रं पुरस्तादुपरि परिमाणे पलस्य च' इति मेदिनी । 'अग्रं पुरःशिखामानश्रैष्ठ्याधिक्यफलेषु च' (पु. २२४. श्लो. १) इति वैजयन्ती ।

वैयाकरणसंज्ञायां प्रदेशे च नपुंसकम् ।
नीवृद्भेदे तु पुंभूम्नि तद्राजे तु पुमानयम् ॥ ३६ ॥

अङ्गशालिनि तु त्रि स्यादथ सम्बोधनादिषु ।
अङ्गेत्यव्ययमम्ब्लस्[1]तु षण्णामन्यतमे रसे ॥ ३७ ॥

पुमांस्तद्वति तु त्रि स्यादन्धं तु तिमिरे नपुम्* ।
त्रिषु नेत्रविहीनेऽथ स्यादर्धः शकले पुमान् ॥ ३८ ।

समभागे तु शण्डोऽयं रूपकार्धेऽपि रूढितः ।
अर्हो योग्ये त्रिरर्हा तु नृस्त्रियोरर्हणे तथा ॥ ३९ ॥

अण्डं क्लीबं विहङ्गादेः पेशीकोशेऽपरे पुनः ।
मुष्के त्वाहुः परेऽप्येनं पुन्नपुंसकयोर्विदुः ॥ ४० ॥

अन्नं तु त्रिषु जग्धे स्यादोदने क्ली जलेऽपि च ।
अस्तोऽस्तमयशैले ना त्रिषु क्षिप्ते गृहेषु नप् ॥ ४१ ॥

अक्ष्णं क्ली नयनेऽक्ष्णा स्त्री रज्जौ व्याधौ पुमांस्त्रि तु ।
अखण्डेऽथ द्वयोरक्तः प्रेते त्रि म्रक्षितादिषु ॥ ४२ ॥

अश्वो विष्ण्ववतारे ना तुरङ्गे तु द्वयोरयम् ।
अन्ध्रस्त्वनन्यपूर्वायां निषाद्यां जनिते द्वयोः ॥ ४३ ॥

वैदेहेनाथ पुंभूम्नि नीवृद्भेदेऽथ तन्नृपे ।
ना तद्देशनिवासे तु मनुष्ये स्याद् द्वयोरयम् ॥ ४४ ॥

अङ्क्यः स्यादङ्कनीये त्रि स्यान्मृदङ्गान्तरे पुमान् ।
अर्घ्यं त्रिषु जलेऽर्घार्थे तदर्हेऽथो नपुंसकम् ॥ ४५ ॥

आपाण्डुतिक्ते मधुनि वैराग्ये त्वर्दमामनत् ।
शण्डे पुंसि तु गत्यादावस्रं तु रुधिराश्रुणोः ॥ ४६ ॥

---

१. 'म्ल' क. घ पाठः. २. 'मृङ्क्षिकादि' ङ. पाठः, 'मक्षिकादि' क. घ. पाठः, मृक्षिकादि' ग. पाठः.

---

* नपुंसकम । 'अन्धं तु तिमिरे क्लीबम्' इति मेदिनी ।

क्ली ना तु केशे यत् त्वेतदजयेन प्रमादिना ।
अस्रः कोण इति प्रोक्तं तन्नादृत्यं मनीषिभिः ॥ ४७ ॥

तालव्योष्मा द्वितीयो हि वर्णः कोणाभिधायिनः ।
एकीयस्याश्रशब्दस्य स्यादृणिस्तु नरस्त्रियोः ॥ ४८ ॥

रथाद्यक्षाग्रकीले च क्लीबेऽश्रौ रूप्य एव च ।
वर्धमानतिथिप्रायपक्षे त्वेष पुमानथ ॥ ४९ ॥

चिक्रोडाख्ये प्राणिभेदे द्वयोर्ना त्वहिरम्बुदे ।
वृत्रासुरे च द्वे तु स्यात् पन्नगे स्त्री त्वही गवि ॥ ५० ॥

अप्सु द्यावापृथिव्योश्च स्याद्र्तिस्तु नृलिङ्गकः ।
भूवादिधातुभेदेऽथ स्त्री धनुष्कोटिपीडयोः ॥ ५१ ॥

अरिस्तु शत्रौ ना द्वे तु मनुष्येऽथ त्रिरीश्वरे ।
अञ्जिः शेफे पुमान् नागकेसराह्वयपादपे ॥ ५२ ॥

त्रिस्त्वृजौ व्यञ्जके शुक्ले पेषण्यां तु स्त्रियामयम् ।
अभ्रिः स्त्री काष्ठकुद्दाले स्यात् कूपे तु पुमानयम् ॥ ५३ ॥

अविः पुंस्यवतौ धातौ सूर्यपर्वतयोरपि ।
द्वयोस्तु मेषेऽथाविर्ना भाःप्राकारार्कवायुषु ॥ ५४ ॥

स्त्री तु पुष्पवतीभूम्योरणुस्तु पवने पुमान् ।
परमाणौ धान्यभेदे सामुद्रलवणे तु नप् ॥ ५५ ॥

सूक्ष्मेषु त्रिषु तत्रापि स्त्र्यर्थे वाण्वीत्यथाङ्गुलौ ।
रश्मौ चाण्वी स्त्र्यथासुर्ना प्राणे मर्त्ये तु स द्वयोः ॥ ५६ ॥

अंशुः सूत्रादिसूक्ष्मांशेऽप्येकदेशे लतादिनः ।
चन्द्रे सूर्ये द्युतौ रश्मौ पुमान् केचित्तु मन्वते ॥ ५७ ॥

---

१. 'मि' क. ग. घ. पाठः. २. 'पण्डौ' क. घ. ङ. पाठः.

स्त्रीलिङ्गमप्यन्तिमयोरर्थयोरङ्गुवाक्[1] पुनः ।
द्वयोः पक्षिणि हिंसार्थे पुमानक्तुस्तु केशवे ॥ ५८ ॥

द्वन्द्वे च ना दिशि स्त्री स्यादसत् तु क्लीबलिङ्गकम् ।
प्रधानतत्त्वे साङ्ख्यानां त्रिस्तु सत्प्रतियोगिनि ॥ ५९ ॥

पुंश्चल्यामसती स्त्री स्यादर्वा तु त्रिषु कुत्सिते ।
अश्वे द्वयोः पुमांस्तु स्यादशनौ च मुनौ तथा ॥ ६० ॥

अर्हस्तु त्रिषु पूज्ये ना जिनेऽली तु द्वयोरलौ ।
पुच्छकण्टकिकीटेऽथ ना स्यादष्टमराशिके ॥ ६१ ॥

अश्वी त्वश्ववति त्रि स्याद् धनूराशौ तु पुंस्ययम् ।
दस्रयोश्चाश्विनी तु स्त्री नक्षत्रेऽश्वयुगाह्वये ॥ ६२ ॥

अर्चिस्तु भासि ज्वालायां शस्त्रे च स्त्रीनपुंसकम् ।
आशा स्त्री दीर्घतृष्णायां दिश्यवान्तरदिश्यपि ॥ ६३ ॥

समीपे सज्जनः प्राह भुक्तिव्याप्त्योस्तु पुंस्ययम् ।
आस्या स्यादासनायां स्त्री मुखे मुखबिले च नप् ॥ ६४ ॥

त्रिषु तद्भवतत्साधुताद्धितक्षेप्यवस्तुषु ।
आस्रं क्ली रुधिरे बाष्पे कचे ना त्र्यस्रयोगिनि ॥ ६५ ॥

आरस्त्वङ्गारके गत्यामागतौ च पुमानथ ।
क्षुद्रशस्त्रविशेषेषु स्त्रियामाराथ पित्तले ॥ ६६ ॥

पुन्नपुंसकलिङ्गोऽयमरसम्बन्धिनि त्रिषु ।
आर्या मृडान्यां स्त्री जातिच्छन्दोभेदे च ना पुनः ॥ ६७ ॥

सौविदल्ले सज्जने तु त्रिरागन्तव्यगम्ययोः ।
आर्ययोगिनि चाथार्द्रं शृङ्गिबेरे नृशण्डयोः ॥ ६८ ॥

आर्द्रा स्त्री रुद्रनक्षत्रे तद्युक्ते कालमात्रके ।
क्लिन्ने तु स्यात् त्रिराद्यं तु त्रिषु पूर्वप्रधानयोः ॥ ६९ ॥

---

१. 'रंगुवा' क. घ. पाठः, 'रगुवा' ङ. पाठः.

अदनीयेऽपि ना तु स्याद् विरिञ्चेऽथामवाक् त्रिषु ।
अपक्के ना तु रोगेऽथो आयस्त्रिष्वययोगिनि ॥ ७० ॥

पुंसि तु स्याद् धनोत्पत्तौ स्वामिभाग इतीतरे ।
लग्नाच्चैकादशे राशौ विदुः सांवत्सरा गतौ ॥ ७१ ॥

आगतावथ पुंस्यासः क्षेपणे च धनुष्यपि ।
कैवर्तीमुस्तकाभिख्यमुस्तके तु नपुंसकम् ॥ ७२ ॥

आज्ञा तु स्त्री महीपादेः शासने लग्नराशितः ।
राशौ च दशमे वेश्याविशेषे च महीपतेः ॥ ७३ ॥

यस्याज्ञागणिकेत्याख्या त्रिषु त्वज्ञस्य योगिनि ।
तत्रापि भेद्ये स्त्र्यर्थे स्याद् रूपमाज्ञीति मन्यताम् ॥ ७४ ॥

आणिः स्त्रीपुंसयोर्युद्धे रथाद्यक्षाग्रकीलके ।
जङ्घामर्मणि निश्रेण्यां निश्रेणिद्वारि चापरः ॥ ७५ ॥

आजिः स्त्रियां क्वचित् पुंसि युद्धे सममहीतले ।
आखुर्मूषिकमात्रे स्यादेकेषां सूकरे द्वयोः ॥ ७६ ॥

अन्येषां मूषिकस्यैव जातिभेदे क्रमाह्वये ।
आलुः श्लेष्मातके पुंसि श्लेष्मण्यन्येऽथ नपुंस्त्रियोः ॥ ७७ ॥

चक्रोष्ट्रसिंज्ञके कन्दे कर्कर्यां तु स्त्रियामियम् ।
आशुः पाटलसंज्ञे ना व्रीहिभेदे दिवाकरे ॥ ७८ ॥

अलङ्कारसुवर्णे तु क्ली शृङ्गीकनकाह्वये ।
असत्त्वगामि चेच्छीघ्रे स्यात् सत्त्वे त्रिष्वथ द्वयोः ॥ ७९ ॥

तुरगेऽथायुशब्दो द्वे मनुष्ये शकटे तु ना ।
स्यात् पुरूरवउर्वश्योः पुत्रेऽथायुर्नपुंसकम् ॥ ८० ॥

---

१. 'रिते' ख. पाठः. २. 'तु' क. घ. पाठः. ३. 'ष्णी' ग. पाठः, 'च्छ्री' क. घ. पाठः

सान्तं जीवितकालेऽन्ने धने वत्सरनीरयोः ।
अपि स्याद् विश्वतोदावन्नित्यारण्यकसामानि ॥ ८१ ॥

केचित् तु जीविते प्राहुः क्रतुभेदेऽथ पुन्नपोः ।
इनः सूर्यात्मनोः पुंसि राजन्यन्येऽथ स त्रिषु ॥ ८२ ॥

आढ्ये स्वामिनि चेष्टं[1] तु त्रिषु वाञ्छितमित्रयोः ।
यागक्रियाकर्मभूते पर्याप्ते यजने तु नप् ॥ ८३ ॥

इच्छायां यज्ञदाने च यज्ञे चाथो पुमानिषः ।
ज्ञेय आश्वयुजे मासि क्लीबं त्वयासि सा पुनः ॥ ८४ ॥

इष्वा स्त्री पुत्रसन्तत्यां कुटुम्बे चेति केचन ।
कलत्रे त्वपरे ना तु स्यादाचार्याभिलाषयोः ॥ ८५ ॥

इभ्य आढ्ये त्रिषु स्त्री तु हस्तिवातिङ्गने§ऽथ तत् ।
इद्धं स्यादातपे क्ली त्रिर्दीपिते स्त्री त्विडा गवि ॥ ८६ ॥

बुधपत्न्यां नाडिभेदे भुव्यन्ने दिवि वाचि च ।
धनञ्जयस्य वचने दृष्टं भा देवता प्रसूः ॥ ८७ ॥

इत्येवं तस्य वाक्यस्य चिन्त्योऽर्थो बहुवेदिभिः ।
पुमांस्तु देवताभेदे शाकटायनभाषितः ॥ ८८ ॥

इषुः स्त्रीपुंसयोर्बाणे क्रतुभेदे तु पुंस्ययम् ।
विद्रुत्योस्तूभयोः[2] स्त्रीत्वे ना त्विन्दुः शशियज्वयोः ॥ ८९ ॥

कर्पूरे क्ली तु सलिले ना त्वीडो देवतान्तरे ।
स्तुतौ तु नृस्त्रि स्त्री भूम्यामीशस्तु गिरिशे पुमान् ॥ ९० ॥

ईशाने नृस्त्रियोरीशा भवेत् स्वामिनि तु त्रिषु ।
उष्णः पुंसि हुताशे स्याद् ग्रीष्मे शिग्रुमहीरुहे ॥ ९१ ॥

---

१. 'वा' ग. पाठः. २. 'द्रुत्योर्भूस्तयो' ग. पाठः.

---

§ 'वातिं देहस्थवातं सेवनाद् गणयति इति वातिङ्गणम्' इति बृहदभिधानम् । वैजः तु हस्तिवातिङ्गने त्विभ्या' (पु ५३. श्लो. १०३) इत्येव पाठः.

क्ली तु वह्निगुणे त्रिस्तु तद्युक्ते चतुरेऽपि च।
उग्रः पुंसि महादेवे मर्त्यजात्यन्तरे पुनः ॥ ९२ ॥
शूद्रायां क्षत्रियाज्जाते तेनोढायां द्वयोस्तथा।
शूद्रायां ब्राह्मणाज्जाते तेनोढायामथ स्त्रियाम् ॥ ९३ ॥
वचायां च खराश्वाख्याजमोजान्तरभेषजे।
उग्रा क्लीबं तु लवणे घटिकालवणाह्वये ॥ ९४ ॥
कालशेयेऽथ रौद्रे त्रि स्त्री तूस्रा गवि ना घृणौ।
उखः पुंसि स्फिचि परे कर्णपार्श्वेऽप्यधीयते ॥ ९५ ॥
औखीयानां च शाखाया ऋषिभेदे प्रवक्तरि।
स्त्री तु स्थाल्यामुखा यज्ञविदामुख्याग्निसंभृतेः ॥ ९६ ॥
साधने चतुरश्रे च स्यान्मृत्पात्रान्तरे तथा।
यदग्निचयनेऽथोल्वं क्ली स्याद् गर्भाशयेऽथ तत् ॥ ९७ ॥
पुंस्याहामरदत्तोऽस्मिन्नर्थे शुल्बे तु तन्नपि।
रजते भूमिभेदेऽपि सामभेदेऽथ ना क्रतौ ॥ ९८ ॥
सङ्ख्याज्ञाने विरहिते त्वेष त्रिष्वथ पेलवे।
उभ्र ऊर्ध्वस्थिते च त्रिः पुमांस्तु स्याद् पयोमुचि ॥ ९९ ॥
उद्रो द्वे जलमार्जार ऋषिभेदे तु नाथ ना।
उषः प्रस्थचतुर्भागे प्रभातेऽथ स्त्रियामुषा ॥ १०० ॥
अनिरुद्धस्य या पत्नी बाणासुरसुता च या।
तस्यां गवि निशीथिन्यामुषा त्वन्ते निशोऽव्ययम् ॥ १०१ ॥
उडुर्विमे द्वयोर्नप्स्त्री नक्षत्रेऽथो उरु त्रिपु।
बृहत्युर्वी (तुःति) तत्रापि स्त्र्यर्थे वा स्यादथ स्त्रियाम् ॥ १०२ ॥
उर्वी पृथिव्यां नद्यां च स्यादुदक् तु त्रिपूत्तरे।
दिग्देशकालविषय उदीच्ये चाप्युदङ्मुखे ॥ १०३ ॥

---

१. 'मृ' ख. ग. पाठः. २. 'ल्पे' क. ख. ग. घ. पाठः. ३. 'च' क. ख. घ. पाठः. ४. 'वा' क. ग. पाठः.

उदीची तु स्त्रियां राजराजस्य दिशि वा पुनः ।
एतेषु सर्वेष्वर्थेषु स्यादव्ययमिदं यदा ॥ १०४ ॥
प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थयुक्तमुशिक् पुनः ।
ना गौतमर्षौ वह्नौ चाप्युशीरे तु स्त्रियां त्रि तु ॥ १०५ ॥
मेधाविनि स्यादुद्भित् तु सामभेदे नपुंसकम् ।
एकाहक्रतुभेदे ना स्यादुद्भिज्जे तु स त्रिषु ॥ १०६ ॥
उक्षा पुंसि बलीवर्दे महति त्रिरुषाः पुनः ।
सन्ध्याप्रभातयोर्नपुंस्त्री स्यादूर्जः कार्त्तिके पुमान् ॥ १०७ ॥
उत्साहे पुंस्त्रियोरूर्ध्वस्तूपर्यर्थे त्रिषूत्थिते ।
ऋषिभेदे तु पुंस्यूषा पुनः स्त्री रुजि नप् पुनः ॥ १०८ ॥
लवणे स्यादूषरजे ना क्षारमृदि नप् पुनः ।
ऊमं व्योम्नि पुरे चान्ये पुंसि प्राणिनि तु त्रिषु ॥ १०९ ॥
ऊहा न क्ली विचारे स्यात् सामग्रन्थान्तरे तु ना ।
ऊर्णा सा स्त्री कदल्यादेस्तन्तौ मेषादिलोमनि ॥ ११० ॥
प्रशस्तरोमावर्ते च भ्रूमध्यस्थेऽथ हिंसिते ।
ऊर्णा[1] स्त्रि हिंसने तु क्ली स्यादूकस्तु किलिञ्जके‡ ॥ १११ ॥
कैश्चिदन्यैः पुना राशौ राशिस्थाने परैः पुमान् ।
शाकटायनपूर्वार्यैरुक्तो द्वे तु विहङ्गमे ॥ ११२ ॥
भवेदूका तु जन्तौ स्त्री स्वेदजेऽस्थिविवर्जिते ।
इति कश्चिदथोर्मिः स्त्रीपुंसयोर्जलवीचिषु ॥ ११३ ॥
महातरङ्ग इत्यन्ये क्षुत्पिपासादिकेष्वपि ।
अजय तु पटल्येनामुत्पीडायामपि स सः ॥ ११४ ॥
ऋतं नपुंसकं विद्यात् सिलोञ्छे प्राप्तियज्ञयोः ।
गतौ सत्ये तद्वति तु त्रिषु प्राप्ते गतेऽपि च ॥ ११५ ॥

---

१. 'ञ्छ' ख. पाठः.

---

‡ कटे ।

ऋक्षो द्वयोरच्छभल्ले गुण्डवृक्षे तु नाथ नेप्[1] ।
नक्षत्रेऽन्ये त्विन्द्रियेऽपि प्राहुर्नीलोम्नि तु त्रिषु ॥ ११६ ॥

ऋश्यः पुंस्यृषिभेदे स्यान्मृगजात्यन्तरे द्वयोः ।
ऋजुस्त्रिर्नायकेऽर्थे ना हिंस्रे त्वृष्वो महत्यपि ॥ ११७ ॥

त्रिररातौ तु पुंस्येष ऋद्धं[2] तु स्यात् समर्धने ।
क्ली त्रिरावसिते धान्ये समृद्धेऽपि द्वयोस्त्वृभुः ॥ ११८ ॥

देवे विदुषि तु त्रि स्यात् पुमांस्तु मधुसूदने ।
ज्येष्ठे च ब्रह्मपुत्राणां सनकादिकयोगिनाम् ॥ ११९ ॥

गभस्तिधाराधरयोर्ऋजुस्तु त्रिगुणे त्रिषु ।
अव्युत्पन्ने वररुचिः पुनर्विदुषि चाब्रवीत् ॥ १२० ॥

अंशौ तु पुंसि तेनोक्त एतस्तु नरि कर्बुरे ।
गुणमात्रे तद्वति तु त्रिषु स्यादागतेऽप्यथ ॥ १२१ ॥

आगतौ क्लीबमैन्द्री तु महेन्द्रस्य दिशि स्त्रियाम् ।
विशालासंज्ञवल्ल्यां च त्रि तु स्यादिन्द्रयोगिनि ॥ १२२ ॥

पुमांस्तु यज्ञक्रतुषु सर्वेष्वैन्द्रो द्वयोः पुनः ।
ऐन्द्रिरिन्द्रसुते कृष्णकाकेऽप्यैभस्तु पुंस्ययम् ॥ १२३ ॥

हस्तिकर्कोटकाभिख्यवल्ल्यां क्लीबं तु तत्फले ।
इभसम्बन्धिनि त्रि स्यादोषो दाहे नरि त्रि तु ॥ १२४ ॥

क्षिप्रे रक्तफलासंज्ञवल्ल्यां (चो ? त्वो)ष्ठी† स्त्रियामथ[3] ।
ओष्ठो दन्तच्छदे पुंसि मार्जारे त्वोतुवाग् द्वयोः ॥ १२५ ॥

क्ली तु सामविशेषे स्यादौर्वो ना बडवानले ।
ऊर्वसम्बन्धिनि त्रि स्यात् कल्यस्तु त्रिषु नीरुजि ॥ १२६ ॥

---

१. 'न' ख. पाठः. २. 'र्थं' क. ग. घ. पाठः. ३. 'मियम्' ग. पाठः.

---

† 'तुण्डिकेर्यां रक्तफला बिम्बोष्ठी पीलुपर्ण्यपि' (पु. ५७. श्लो. १४७) इति वैजयन्ती ।

कल्याणवाचि दक्षे च सज्जे क्ली तु गते दिने ।
सांवत्सरास्तु लग्नाख्यराशौ चैनमधीयते ॥ १२७ ॥

प्रभातेऽथ सुरायां स्त्री ना **कक्षः** कच्छवीरुधोः ।
तृणे स्पर्धापदे बाहुमूलेऽरण्ये च दुर्गमे ॥ १२८ ॥
स्त्रियां तु परिधानस्य पश्चादञ्चलपल्लवे ।
केचित् तु बाहुमूलेऽपि कक्षां स्त्रियमधीयते ॥ १२९ ॥

कणोऽतिसूक्ष्मे बाणे च तण्डुलावयवे च ना ।
सक्तुष्वप्याह पुंभूम्नि तदेकावयवेऽन्यथा ॥ १३० ॥

कणा स्त्री जीरके सूक्ष्मजीरकेऽप्यपरे विदुः ।
पिप्पल्यां च द्वयोस्तु स्यान्मर्त्यजात्यन्तरे क्वचित् ॥ १३१ ॥

निषादाद् द्रमिडीजाते **कर्ण**स्तु श्रवणे पुमान् ।
नावः पृष्ठस्थितारित्रे राधातनयभूभुजि ॥ १३२ ॥

क्षेत्रभेदेऽप्यथ त्रि स्याच्छ्रोत्रहीनपशावपि ।
क्ष्वेदिष्टेऽप्यथ कर्णी स्त्री पशूनां बन्धनार्थके ॥ १३३ ॥

रज्जुभेदे **कला** तु स्त्री षोडशांशे हिमद्युतेः ।
अंशेऽवयवमात्रे च कलनायां च वैशिके ॥ १३४ ॥

त्रिंशत्काष्ठी*प्रमाणे च काले वृद्धावृणस्य च ।
शिल्पे मनश्शिलायां च देहधात्वन्तरे तनौ ॥ १३५ ॥

गीतौ कुड्यच्छदिःसन्धावित्युक्तार्थास्त्रयोदश ।
यत्तु वाररुचे वाक्ये कलार्थत्वेन दृश्यते ॥ १३६ ॥

धनं तदृणवृद्धिस्थं केवलं वेति संशयः ।
पुंसि त्वङ्गुष्ठसंस्पर्शे वीणातन्त्रीषु शाखिनः ॥ १३७ ॥

---

१. 'त्व' ख. ग. पाठः.

---

* 'ष्ठा' इति स्यात् ।

तिलकाख्यस्य पुष्पस्य गन्धे तद्वति तु त्रिषु[1] ।
अव्यक्तमधुरे शब्दे मूकेऽप्यथ **करो** नरे ॥ १३८ ॥
रश्मौ पाणौ महीपस्य भागधेये घनोपले ।
अजयस्त्वाह मुद्रायां हिंसाविक्षेपयोरपि ॥ १३९ ॥
श्वेतशालौ गजघ्राणे क्ली तु वारि[2]दकार्मुके ।
कल्कस्तुरुष्कसंज्ञाकनिर्यासे ना न तु स्त्रियाम् ॥ १४० ॥
दम्भे पापाशये पापे स्याद् विष्ठौषधि[3]पिष्टयोः ।
किट्टेऽप्यथ पलोन्मानचतुर्भागे नृशण्डयोः ॥ १४१ ॥
कर्ष कृषिक्रियायां ना **कण्व**स्त्वृष्यन्तरे पुमान् ।
पापे क्ली बधिरे तु त्रिर्मे[4]धाविनि च ना पुनः ॥ १४२ ॥
क्रमोऽङ्घ्रौ परिपाट्यां च वेदपाठान्तरे विधौ ।
क्रान्तौ स्थानकभेदे च द्वे त्वाख्वाह्वयमूषिके ॥ १४३ ॥
क्षमा क्षान्तिपृथिव्योः स्त्री त्रिषु योग्यसमर्थयोः ।
न्याये हिते **क्षपा** तु स्त्री निशीथिन्यां पुमांस्तु सः ॥ १४४ ॥
गोजाविमहिषाणां स्यादत्यार्द्रे[5]च्छगणे तथा ।
धान्यस्तम्बे समाम्नाये त्वम्बुनामसु दृश्यते ॥ १४५ ॥
क्षप इत्येवमेतस्य लिङ्गं रूपं च चिन्त्यताम् ।
कचो बृहस्पतेः पुत्रे केशे चापि नृलिङ्गकः ॥ १४६ ॥
नृजातिभेदे शनकीक्षात्रियप्रभवे द्वयोः ।
कशा स्त्री वाजिताडन्यां द्वे तु रोमशपुच्छके ॥ १४७ ॥
नकुलस्य प्रभेदे स्यान्मर्त्यजात्यन्तरे तथा ।
डिण्डिकीवैश्यजे क्ली तु **कञ्जं** पद्मे कचे तु ना ॥ १४८ ॥
कच्छो जलाशयप्रान्ते पार्श्वे गुह्याम्बरे तथा ।
जात्यन्तरे स्थावराणां नान्दीवृक्षाख्यपादपे ॥ १४९ ॥

---

१ 'स्थे' ख. पाठः. २. 'रिणिका' ख., 'रुणि का' क. घ. ङ. पाठः. ३. 'धि' क. घ. पाठः. ४. 'मे' ख. पाठः. ५. 'ँ' क. ग. घ. पाठः.

कूर्मपादे च पुंसि स्यादथ स्यात् पुंसि भूमनि ।
नीवृद्भेदेऽथ सिंहोऽमुमनूपे पुंस्यमन्यत ॥ १५० ॥

कच्छं क्लीबेऽनूपदेश इति त्वमरदत्तवाक् ।
क्षरो धाराधरे पुंसि सलिले तु नपुंसकम् ॥ १५१ ॥

ऋतौ प्रावृट्समाख्ये स्त्री क्षरी क्षरितरि त्रिषु ।
क्षतं व्रणे क्ली क्षणने लग्नात् षष्ठे च राशिके ॥ १५२ ॥

इति सांवत्सराः प्राहुस्त्रि तु स्यात् खण्डिते हते ।
क्षत्रं तु स्याद् धने तोये क्षत्रिये च नपुंसकम् ॥ १५३ ॥

पुंसि त्वमरदत्तोऽमुं क्षत्रिये प्राब्रवीदथ ।
कंसो ना पूर्वभूपालभेदे कृष्णस्य मातुले ॥ १५४ ॥

पानपात्रान्तरे त्वस्त्री लोहे घोषाख्य आढके ।
अजयस्त्वाह हंसेऽपि तत्र लिङ्गं द्वयोरिति ॥ १५५ ॥

कन्दोऽस्त्री सूरणे मूलसस्यमात्रेऽप्यथो **कटः** ।
पर्यन्तदेशे ग्रामादेः किलिञ्जगजगण्डयोः ॥ १५६ ॥

शवे शवरथे श्रोणिफलके कालकूटके ।
सज्जनस्त्वाह वलयेऽप्येष्वर्थेषु पुमानयम् ॥ १५७ ॥

लवणे त्वब्धिजे क्लीबे वाक्पतिस्तु नृशण्डयोः ।
अविशेषेण पठति श्रोण्यां तु स्यात् कटी स्त्रियाम् ॥ १५८ ॥

चापाग्रेषु त्रिषु पुनर्भ्रंशे **कष्टं** तु भेद्यवत् ।
कृच्छ्रे च गहने चैतत् स्यादसत्त्वे नपुंसकम् ॥ १५९ ॥

कम्रा कशायां स्त्री त्रिस्तु कमितर्यथ (वाक् स्विका? **कर्क**वाक्) ।
श्वेताश्वे द्वे पुमांस्त्वमौ हर्षनन्दी त्वभाषत ॥ १६० ॥

सिते वर्णे तुरङ्गस्य **कश्यं** त्वश्वस्य मध्यमे ।
म(ध्ये?घे) च क्ली कशार्हे ु त्रिः **कतस्तु** पुमानृषौ ॥ १६१ ॥

स्त्री जलेऽथ कपिः पुंसि सहस्रकिरणेऽपि च ।
ऋषिभेदे तथैव स्याद् द्वे तु वानरहस्तिनोः ॥ १६२ ॥

कविस्तु पुंसि वाल्मीकौ *कृतकोटिमुनावपि ।
त्रिषु तु स्यात् काव्यकारे पण्डिते च स्त्रियां त्वसौ ॥ १६३ ॥

अङ्गुलित्रे खलीने च करिस्तु पुरुषे गजे ।
द्वयोः कर्तरि तु त्रि स्यात् कटुस्तु नरि गुग्गुलौ ॥ १६४ ॥

लशुने टङ्कने[1] गन्धभेदे सौरभ्यसंज्ञके ।
ऊषणाख्यरसे चाथ प्राक् शुण्ठेर्भेद्यलिङ्गकम् ॥ १६५ ॥

पूर्वोक्तगन्धरसयोरेकयुक्ते समत्सरे ।
अप्रियाकार्यतीक्ष्णेषु स्त्री शुण्ठौ मरिचेऽपि च ॥ १६६ ॥

स्त्रियां तु कटुरोहिण्यां कम्बुस्तु द्वे मतङ्गजे ।
त्रये तु तण्डुलकणे शङ्खे सङ्घचान्तरे तथा ॥ १६७ ॥

शम्बूके चाथ कन्तुर्ना स्यात् कन्दर्पकुसूलयोः ।
कंशब्दार्थवति त्वेष वाच्यलिङ्गः प्रकीर्तितः ॥ १६८ ॥

तुप्रत्ययेऽथ कन्दुर्ना स्त्रियामप्यपरे विदुः ।
सूत्रिते स्यात् क्रीडनके स्वेदन्यामपरे पुनः ॥ १६९ ॥

पाकस्थानेऽथ कद्रुर्ना वर्णे पिङ्गलसंज्ञके ।
त्रि तु तद्वति भूमौ तु नागमातरि च स्त्रियाम् ॥ १७० ॥

कर्षुस्तु[2] ना करीषाग्नौ स्त्री कुल्यातुषकोष्ठयोः ।
क्षत्ता ना सारथौ द्वाःस्थे दूते मुसलरुद्रयोः ॥ १७१ ॥

द्वयोस्तु क्षत्रियायां यः पारधैनुकसंज्ञकः ।
शूद्राज्जातस्तत्र केचिदन्ये त्वायोगवाह्वये ॥ १७२ ॥

---

१. 'णे' ख. ग. ङ. पाठः. २. 'र्षू' ख. पाठः.

---

* 'हलभूतिस्तूपवर्षः कृतकोटिकविश्च सः' (पु. ९५. श्लो. १५४.) इति वैजयन्ती ।

वैश्यायां जनिते शूद्रादन्ये पारशवाह्वये ।
ब्राह्मणादूढशूद्रायां जाते प्रेष्यासुते परे ॥ १७३ ॥
वैजयन्त्यां तु पठितं योऽयं स्यात् पारधैनुकः ।
तस्मिन् दौत्यद्वारपाल्यवृत्ताविलथ भेद्यवत् ॥ १७४ ॥
क्वचिन्निवृत्ते च मृतेऽप्यविनीतेऽप्यथो पुमान् ।
स्वतन्त्रकारके **कर्ता** भव्यसंज्ञे च पादपे ॥ १७५ ॥
क्ली तु तस्य फले त्रिस्तु कारकेऽथ **ककुत्** स्त्रियाम् ।
पुंसि चोक्षणः स्कन्धदेशे प्रोन्नते राजलक्ष्मणि ॥ १७६ ॥
श्रेष्ठेऽप्यथ पुमान् **क्रव्यात्** प्रेतदाहानले द्वयोः ।
राक्षसे त्रि तु मांसादे **कर्म**शब्दस्तु पुन्नपोः ॥ १७७ ॥
पुण्ये पापे क्रियाशिल्पयातनासु द्रुमान्तरे ।
भव्यसंज्ञे कारके च कर्त्रीप्सिततमादिके ॥ १७८ ॥
अर्थप्रयोगे यज्ञे च भव्यवृक्षफले तु नैप् ।
काली मृडान्यामेकस्यां शक्तौ नवसु शक्तिषु ॥ १७९ ॥
शम्भोः कृष्णनवाम्भोदे वह्निज्वालासु सप्तसु ।
एकस्यां प्रसहासंज्ञबृहत्यां भ्रूकुटावपि ॥ १८० ॥
क्षारकीटेऽपि सप्तानां मातृणामेकमातरि ।
अर्हत्तीर्थकराणां तु याः स्युः शासनदेवताः ॥ १८१ ॥
तासामन्यतमायां च कथयामास सज्जनः ।
पिप्पलीवृश्चिकाल्योश्च नील्यां कृष्णे तु जीरके ॥ १८२ ॥
काला मनश्शिलायां च कृष्णत्रिवृति च स्त्रियाम् ।
क्ली तु कालायसे कालं पुमांस्तु समये यमे ॥ १८३ ॥
मृत्यौ चापि महादेवे कार्ष्ण्ये त्रिषु तु तद्वति ।
काष्ठा स्त्री कालभेदे स्यादष्टादशनिमेषके ॥ १८४ ॥

---

१. 'नू' ख. पाठः. २. 'युक्ते च' क. घ. पाठः. ३. 'न' ख. पाठः. ४. 'मक. त' क ग. घ. पाठः.

स्थित्याख्यमर्यादायां च दिशि चाप्युपदिश्यपि ।
दक्षिणोत्तरयोरन्यतरस्मिन् नयने रवेः ॥ १८५ ॥
आदित्ये परमावस्थोत्कर्षयोराजिसंज्ञिनः ।
समभूमिप्रदेशस्याप्यन्ते भूम्नि तु वारिणि ॥ १८६ ॥
क्ली तु दारुणि **कान्ता** तु प्रियङ्गुतरुयोषितोः ।
स्त्री पुमांस्तु धवे नान्दीवृक्षे चम्पकपादपे ॥ १८७ ॥
चम्पकप्रसवे तु क्ली तथा दमनके त्रि तु ।
प्रिये मनोज्ञे **काम**स्तु कन्दर्पे काम्यवाञ्छयोः ॥ १८८ ॥
गुग्गुलौ च निकामे तु क्ली स्यादनुमतेऽव्ययम् ।
काम्यं कामयितव्ये च कामसाधौ च भेद्यवत् ॥ १८९ ॥
क्ली तु ताम्रेऽथ **काण्डो**ऽस्त्री दण्डे नाले जले शरे ।
शक्तिसंज्ञे[1]बले वर्गे स्तम्बेऽध्याये च कुत्सिते ॥ १९० ॥
इक्ष्वादेर्ग्रन्थिभेदे[2] द्रुप्रकाण्डेऽवसरेऽपि च ।
काण्डी तु हस्तिपिप्पल्यां स्त्री **कार**स्तु महीपतेः ॥ १९१ ॥
भागधेये क्रियायां ना स्त्री तु बन्धनवेश्मनि ।
कारा प्रसेविकायां च त्रि तु स्यात् करयोगिनि ॥ १९२ ॥
बन्धने नृस्त्रियोः **काश**स्त्विक्षुगन्धाख्यवीरुधि ।
अस्त्री स्त्रीपुंसयोः काशा दीप्तौ काशी तु सा स्त्रियाम् ॥ १९३ ॥
वाराणस्यामथो **कायः** शरव्ये निवहे तनौ ।
ना त्रिः कदेवते **क्षारः** पुनः क्षरणभस्मनोः ॥ १९४ ॥
गुडे काचाख्यमृद्भेदे स्वर्जिकाक्षारसंज्ञके ।
लवणेऽपि यवक्षारे तिक्तस्य लवणस्य च ॥ १९५ ॥
रसयोर्मिश्रणाज्जाते रसे तद्वति तु त्रिषु ।
काव्यं क्ली कालिदासादिग्रन्थे पुंसि तु भार्गवे ॥ १९६ ॥

---

१. 'ज्ञे' ङ. पाठः. २. 'मध्ये द्रु' ख. ग. पाठः.

काणस्त्रिषु स्यादेकाक्षे मूषायां तु स्त्रियामियम् ।
काणा पुंसि तु शब्दे च गमने च निमीलने ॥ १९७ ॥

क्षामस्तृणाग्नौ ना क्षीणे त्रिषु क्षामा स्त्रियां भुवि ।
क्ली त्विध्मप्रोक्षणे **कार्ष्णं** कृष्णसम्बन्धिनि त्रिषु ॥ १९८ ॥

कार्यं प्रयोजने क्लीबं कर्तव्ये त्रिरथास्त्रियाम् ।
कांस्यं स्यादाढके पानपात्रे घोषाख्यतैजसे ॥ १९९ ॥

काको द्वे वायसे तस्य समूहे क्ली पुमान् पुनः ।
लौल्ये काकी तु मृद्भेदे तुवरीसंज्ञके स्त्रियाम् ॥ २०० ॥

कारिः क्रियायां स्त्री त्रिस्तु शिल्पिनि स्त्री तु कर्तरि ।
कारुरिन्द्रे तु ना विश्वकर्मण्यप्यथ स द्वयोः ॥ २०१ ॥

व्रात्यादपूर्वपुंयोगवैश्याजे मानवान्तरे ।
कासूः स्त्री व्याधिबुद्ध्योः स्याच्छक्तिसंज्ञायुधान्तरे ॥ २०२ ॥

त्रि तु वाग्विकले द्वे तु **कामी** सारसपक्षिणि ।
त्रि तु कामवति स्त्री तु कामिनी ललनान्तरे ॥ २०३ ॥

क्रिया स्त्री निष्कृतौ शिक्षाचिकित्सोपायकर्मसु ।
करणारम्भपूजासु चेष्टायां सम्प्रधारणे ॥ २०४ ॥

दृष्टं तूत्पलमालायां प्रतिष्ठायामितीदृशम् ।
मेषराशौ तु पुल्लिङ्गं क्रियं ज्यौतिषिका विदुः ॥ २०५ ॥

क्षिप्रं तु पादाङ्गुष्ठस्य तर्जन्याश्चान्तरे नपुम् ।
असत्त्वेऽपि च शीघ्रार्थे त्रि तु स्यात् सत्त्वगामि चेत् ॥ २०६ ॥

किञ्जाः पुंभूम्न्युदीच्ये स्यात्त्रीवृद्भेदे स तु त्रिषु ।
कुत्सितायुद्भवेऽथो ना क्षुद्रजन्त्वन्तरे **क्रिमिः** ॥ २०७ ॥

तस्यापि लक्षणं केचिदाहुर्भूमिचरिष्णुताम् ।
अन्ये त्वन्तर्गतामाहुर्लाक्षायामथ स द्वयोः ॥ २०८ ॥

ऊर्णनाभे[1] करण्यां च जाते वैदेहकात् तथा ।
मनुष्यजातिभेदेऽथ **किरिर्द्वे** सूकरेऽथ ना ॥ २०९ ॥
धातुप्रभेदे किरतौ काले कश्चिदवोचत ।
किष्कुः प्रमाणभेदे स्याद् द्वादशाङ्गुलसम्मिते ॥ २१० ॥
वितस्त्याख्ये चतुर्विंशत्यङ्गुले हस्तसंज्ञके ।
शाकटायनहर्षौ तु मानद्वयमवोचताम् ॥ २११ ॥
छायायां च कुठारादिशस्त्रमुष्टौ[2] च नृस्त्रियोः ।
क्षित्वा ना केशवे वायौ क्षित्वरी तु स्त्रियां निशि ॥ २१२ ॥
कश्चिन्नद्यामिति प्राह **कीलस्तु** नरयोषितोः ।
ज्वालाशङ्कुकफोणीषु बाहौ पुंसि तु शङ्करे ॥ २१३ ॥
कीरः शुके द्वयोर्देशे कश्मीरेषु नृभूमनि ।
क्षीरं क्ली सलिले दुग्धेऽन्येऽर्धर्चादिष्वधीयते ॥ २१४ ॥
क्लीबं नपुंसकार्थे क्ली पुमांसं त्वपरे विदुः ।
त्रिषु विक्रमहीने स्याद् बलहीन इतीतरे ॥ २१५ ॥
कीर्णः पुंसि चुरीसंज्ञे जलस्थानान्तरे त्रि तु ।
विक्षिप्ते स्त्री त्वभिख्यायां **कीर्त्तिः** कीर्तयतौ तु ना ॥ २१६ ॥
कुम्भः पुंसि घटे मूर्धपिण्डे[3] सामोद्भवस्य च ।
वेश्यापतौ सोमदत्ते सौरिराशौ महत्तरे ॥ २१७ ॥
कामिलाख्यव्याधिभेदे द्रोणाख्यपरिमाणके ।
तस्य द्वये विंशतौ च खारीणां पञ्चविंशतौ ॥ २१८ ॥
स्त्रियां तु कुम्भी खार्यां स्यात् स्थालीभेदे च सज्जनः ।
दधिमन्थनगर्गर्यां ब्रूते स्माथ द्रुमान्तरे ॥ २१९ ॥
कट्फलाख्ये वारिपर्णीसंज्ञतोयतृणान्तरे ।
त्रिवृत्संज्ञलताजातौ पुनः कुम्भेति दृश्यते ॥ २२० ॥

---

१. 'भौ' ख. पाठः. २. 'स्त्रे' क. ग. घ. पाठः. ३. 'र्ध्नि' ङ. पाठः.

कट्फलादेस्तु मूले च प्रसवे च नपुंसकम् ।
यथाप्रयोगं बोद्धव्यं कुटस्तु कलशे पुमान् ॥ २२१ ॥
गृहे स्त्रीपुंसयोरेके कुटी कुट इति द्वयम् ।
अन्ये त्वाहुः क्षुद्रगृहे पल्लीसंज्ञे कुटी स्त्रियाम् ॥ २२२ ॥
द्वयोस्तु क्षत्रियाज्जाते कुक्कुटीसंज्ञयोषिति ।
मनुष्यजातिभेदे स्यादश्मकुट्टनवृत्तिके ॥ २२३ ॥
कुडस्तु ना वैश्रवणे स्त्री घटे लाङ्गलेऽपि च ।
मनुष्यजातिभेदे तु पलिनीसंज्ञयोषिति ॥ २२४ ॥
शूद्राज्जाते शिशौ च स्यात् कुडी कुड इति द्वयोः ।
कुली तु बदरीकण्टकार्योर्ज्येष्ठस्वसर्यपि ॥ २२५ ॥
भार्यायां स्त्री नपि त्वे(न?त)द्दर्षीणां जलतर्पणे ।
कुलं वंशे सजातीयगणे च स्यान्निकेतने ॥ २२६ ॥
तथा जनपदे द्वे तु मार्जारेऽथ **कुथा** त्रयी ।
मतङ्गजपरिस्तोमे ना तु दर्भे **कुशः** पुनः ॥ २२७ ॥
अस्त्री दर्भे रामसुते ना स्त्री ह्रीबेरवारिणोः ।
कुशा विष्टुतिकाष्ठे स्त्री वल्गारज्जौ च वाजिनः ॥ २२८ ॥
अयोविकारे च कुशी केचित् त्वन्ये प्रचक्षते ।
लाङ्गलस्य मुखे फालसंज्ञे स्त्री तूत्पले **कुवम्** ॥ २२९ ॥
द्वयोः पशौ **कुजस्तु** स्यात् पुमानङ्गारके तरौ ।
भूमिजे तु त्रि **कुञ्जस्तु** न स्त्री गह्वरदन्तयोः ॥ २३० ॥
हनौ लतादिपिहितोदरेऽथो पुंस्पृषौ क्वचित् ।
कुब्जस्तु गड्डुले त्रि स्यात्त्रिखर्वे चापि सज्जनः ॥ २३१ ॥
गडौ त्वेव नरि प्राहामरदत्तोऽपि सज्जनः ।
कुम्बा सुगहनायां स्त्री वृतौ स्त्री विदलेऽथ नप् ॥ २३२ ॥
कुब्रं[1] गृहे कर्मणि च फल्गुसङ्कटयोस्त्रिषु ।
द्वे गजेऽथास्त्रियां **कुष्ठं** गन्धद्रव्यौषधान्तरे ॥ २३३ ॥

---

१. 'वं' क. घ. ङ. पाठः.

पारिभाव्याह्वये व्याधिभेदे त्रि तु भुवि स्थिते ।
कुष्टः सामस्वराणां स्यात् सप्तानामादिमे पुमान् ॥ २३४ ॥
रुदिते क्ली त्रि तु क्रुष्टिक्रियायाः कर्मतां गते ।
कुण्डं नपुंसकं स्थाल्यां काञ्जिके वह्निगर्तके ॥ २३५ ॥
जलाशयविशेषे च देवतादेरथो पुनः ।
सज्जनः प्राह कुम्भेऽपि कुण्डी तु स्त्री कमण्डलौ ॥ २३६ ॥
कुण्डा तु जाते जारात् तु पतिवत्नीसुते द्वयोः ।
अविवाह्यासु जाते च कुल्या तु सरिति स्त्रियाम् ॥ २३७ ॥
नीरप्रणालिकायां च कृत्रिमाल्पसरित्यपि ।
कुलस्त्रियां कण्टकार्यामस्थ्नि तु क्ली पुमांस्तु सः ॥ २३८ ॥
रसभेदे कटोश्चापि कषायस्य च मिश्रणात् ।
जाते तद्वति तु त्रि स्यात् कुलीनेऽपि[1] नृभूम्नि तु ॥ २३९ ॥
नीवृद्भेदे दाक्षिणात्ये मध्यदेशस्थितेऽपि च ।
उदग्देशस्थिते चाथ कुत्सा स्त्री निन्दनेऽथ ना ॥ २४० ॥
अरत्न्याख्यप्रमाणे स्याद् वज्रेऽप्यृष्यन्तरेऽप्यथ ।
तदपत्येषु बहुषु गोत्राख्येषु द्वयोरथ ॥ २४१ ॥
क्षुद्रो दरिद्रे कृपणे नृशंसेऽल्पनिकृष्टयोः ।
त्रि क्षुद्रा स्त्री कण्टकारीवेश्याव्यङ्गानटीषु च ॥ २४२ ॥
सरघायां च ना त्वेष उत्सवेऽथ क्षुणः पुमान् ।
क्षोमे क्रोधे रुजि त्रिस्तु स्यादुन्मत्तेऽथ कुन्दवाक् ॥ २४३ ॥
शस्त्रमार्जकयन्त्रे ना भ्रमाख्ये पादपान्तरे ।
शुक्लपुष्पाह्वये तस्य पुनर्नप् फलपुष्पयोः ॥ २४४ ॥
कुन्तिर्ना नृपभेदे तन्नीवृद्भेदे तु भूम्नि च ।
राज्ञस्तस्य स्त्र्यपत्ये स्त्री कुन्ती कुन्तिस्तु कैश्चन ॥ २४५ ॥

---

१. 'तु नृ' ङ. पाठः.

कुतूसंज्ञे स्नेहपात्रे पेठेऽन्येषां न तन्मतम् ।
एलायां च **कुणिस्तु** स्यान्नान्दीवृक्षाख्यपादपे ॥ २४६ ॥
हस्ते च विकले पुंसि त्रि तु तद्वत्यथो **कुटिः** ।
नृस्त्री गृहेऽतिकुटिले **कुट्टिः** कुट्टयतौ पुमान् ॥ २४७ ॥
अयसि स्त्री **कुरुस्तु** स्याद् ऋत्विग्राजर्षिभेदयोः ।
ना नीवृदन्तरे त्वेष पुंभूम्न्यप्युत्तराह्वये ॥ २४८ ॥
वर्षे कुरोस्तु राज्ञः स्यात् स्त्र्यपत्ये स्त्री कुरूरथ ।
कुन्दुर्द्वयोर्मूषिके स्यात् पालक्यासंज्ञके तु ना ॥ २४९ ॥
शाकभेदे **कुमुत्** तु त्रिर्गर्वहर्षयुते स तु ।
गर्वे हर्षे स्त्रियां क्ली तु कुमुदे स्त्री तु **कुम्भिनी** ॥ २५० ॥
भूमौ द्वे तु गजे नक्रे स तु कुम्भवति त्रिषु ।
कुण्डी त्वश्वे द्वयोः कुण्डवति त्रिः **कुश्वबाक्** पुनः ॥ २५१ ॥
द्वे सृगाले बके त्वन्यः शिवायां कुश्वरी स्त्रियाम् ।
कूटोऽस्त्री पुञ्जमायावेष्वद्रिशृङ्गे शरान्तरे ॥ २५२ ॥
अयश्शलाकासंज्ञाके सीराङ्गे फालसंज्ञके ।
अयोघनेऽनृते दम्भे व्योम्नि निश्चलयन्त्रयोः ॥ २५३ ॥
एकं निश्चलयन्त्रेति केचिदर्थममन्वत ।
भग्नशृङ्गपशौ तु त्रिः **कूर्चो**ऽस्त्री श्मश्रुपीठयोः ॥ २५४ ॥
भ्रूमध्ये कत्थने दर्भे तन्तुवायपरिच्छदे ।
तथा यतिपवित्रे च पादाङ्गुष्ठान्तरेऽपि च ॥ २५५ ॥
स्त्री तु चित्रकराणां स्यात् कूर्ची लेखनसाधने ।
कूचो द्वे हस्तिनि स्त्री तु कूची कैश्चन वर्णिता ॥ २५६ ॥
उदश्वितो विकारे च प्रमदायां च ना पुनः ।
कूपो भूषितकन्यायां दातुं गर्तोदपानयोः ॥ २५७ ॥

---

१. 'ङ्क्या' क. ख. पाठः.

गुणवृक्षेऽल्पकूपे तु कूपी स्त्री कूप्यवाक् पुनः ।
क्ली पांसुलवणाभिख्यलवणे भेद्यवत् पुनः ॥ २५८ ॥

कूपसाधौ त्रि तु क्रूरो नृशंसे कठिनोष्णयोः ।
क्रुद्धे दरिद्रे घोरे च गुणमात्रे तु पुंस्त्रयम् ॥ २५९ ॥

उष्णे च कठिने च स्यात् पूगवृक्षे स्त्रियां तु सा ।
बदरीकण्टकार्योः क्ली त्वस्थि कूर्मस्तु कच्छपे ॥ २६० ॥

द्वयोर्गजस्य त्वङ्घ्रिस्थप्रदेशे ना नखात् परे ।
कृष्णं नपुंसकं सीसे मरिचे दुरितेऽयसि ॥ २६१ ॥

करमर्दफले चाथ पुमान् विष्णौ हुताशने ।
ध्वान्तपक्षे व्रीहिभेदे व्यासे मध्यमपाण्डवे ॥ २६२ ॥

वलाहके कलियुगे करमर्दाख्यपादपे ।
कालवर्णेऽप्यथो नैल्ययुक्ते चकितचेतसि ॥ २६३ ॥

वाच्यलिङ्गो द्वयोस्तु स्यात् सर्पे शूद्रे मृगान्तरे ।
काककोकिलयोराखुजातिभेदेऽप्यथ स्त्रियाम् ॥ २६४ ॥

द्रौपद्यामथ पिप्पल्यां राजिकासंज्ञसर्षपे ।
जलूकाजातिभेदेषु द्वादशस्वपि षट् स्मृताः ॥ २६५ ॥

सविषास्तेषु चैकस्मिन् द्राक्षातिविषयोरपि ।
हिरण्याद्यास्तु याः प्रोक्ताः सप्त जिह्वाः शिवागमे ॥ २६६ ॥

अग्नेस्तास्वपि चैकस्यां या दक्षिणदिशि स्थिता ।
कृतं तु निर्मिते त्रि स्याद् भक्ताय स्थितकिङ्करे ॥ २६७ ॥

क्लीबं त्वादियुगेऽन्नादिपक्वहव्येऽक्षदेविनाम् ।
अक्षपातप्रभेदे च स्तोमच्छन्दःप्रभेदयोः ॥ २६८ ॥

१. 'नापिप' क. ख. घ. पाठः.

* 'यवादि त्वकृतं हव्यं तण्डुलास्तु कृताकृतम् । अन्नादि कृतम्' (पु. ९१. श्लो. ९८.) इति वैजयन्ती ।

एतेषु युगसाधर्म्यादर्थेषु त्रिषु वर्तते ।
इत्येक आहुः पर्याप्ते क्रियायां कृत्यवाक् पुनः ॥ २६९ ॥

त्रिः क्रुद्धलुब्धभीतावमानितेष्वपरे पुनः ।
विद्विष्टेऽन्ये तु संरब्धे कर्तव्यप्रश्रितव्ययोः ॥ २७० ॥

कर्तनीये कृति[1]कृतकृत्यसाधावमुं पुनः ।
अजयो विद्विषि प्राह नब्लिङ्गं तु प्रयोजने ॥ २७१ ॥

स्त्री तु कृत्या क्रियायां स्याद् वैजयन्त्यां तु दैवते ।
अभिचारोत्थिते स्त्री च नप् चेत्यथ कृशध्वनिः ॥ २७२ ॥

तनुनि त्रिः पुमान् केतुग्रहेषु त्रि तु[3] कृष्टवाक् ।
सामगीतिप्रकाराणां भेदेनैकेन संयुते ॥ २७३ ॥

प्राप्ते च कृष्टिक्रियया कर्षणे तु नपुंसकम् ।
कृच्छ्रं कष्टे त्वधर्मे क्ली तद्वति त्रिषु न स्त्रियाम् ॥ २७४ ॥

तपोमात्रे तथा प्राजापत्यसान्तपनादिषु ।
कृत्स्नं जले क्ली सर्वस्मिंस्त्रिः कृकस्तु मृगान्तरे ॥ २७५ ॥

द्वयोर्नाड्यौ कृषिस्तु स्त्री कृषिभूमौ च कर्षणे ।
धात्वोः कृषतिकर्षत्योः पुमान् कृष्टिस्तु कर्षणे ॥ २७६ ॥

मनुष्ये च स्त्रियां ना तु विपश्चिति कृतिः पुनः ।
पुमान् कृणत्तिकृन्तत्योः स्त्री क्रियायां कृतेऽपि च ॥ २७७ ॥

चतुरक्षरकेच्छन्दोभेदेऽशीत्यक्षरेऽपि च ।
कृ[4]विस्तु रूपे ना तन्तुवायद्रव्ये च कैश्चन ॥ २७८ ॥
पेठेऽन्यैस्तन्तुवाये द्वे स्त्री तु नापितभाण्डके ।
कर्त्रि[6]कासंज्ञकेऽथ स्याद् क्षेमशब्दो नृशण्डयोः ॥ २७९ ॥
मङ्गले प्राणरक्षायां मोक्षे त्रिषु तु निर्भये ।
ना चण्डासंज्ञभैषज्ये केशी* तु स्त्रीत्यभाषत ॥ २८० ॥

---

१. 'नी' ङ. पाठः. २. 'षु' ग. पाठः. ३. 'त' क. ङ. पाठः, 'तं तु' ख. पाठः. ४. 'पि' क ख. पाठः. ५. 'कृ' क. ङ. पाठः. ६. 'त्रि' ख. पाठः. ७. 'शे' ङ. पाठः.

---

* 'चूडा केशी केशपाशी' (पृ. १८१. श्लो. १०१.) इति वैजयन्ती ।

चूडायां यादवाचार्यो ना तु केशः शिरोरुहे ।
रश्मौ भगे च क्लीबं तु ह्रीबेरे क्ष्वेडवाक् पुनः ॥ २८१ ॥

[1]लतायां स्यात् सुविख्याता राजकोशातकीति या ।
विषे ध्वनौ च ना यौधसिंहनादे तु सा स्त्रियाम् ॥ २८२ ॥

क्ष्वेडा वंशशलाकायामपि क्षेत्रं पुनर्नपि ।
लवणे स्यादूषरजे क्षेत्रसाधौ तु तत् त्रिषु ॥ २८३ ॥

केशी केशवति त्रिः स्याद् दैत्यभेदे तु नाथ सा ।
केशिनी स्त्री चोरपुष्पीसंज्ञस्तम्बेऽथ कोशवाक् ॥ २८४ ॥

अस्त्री स्यात् कुड्मले दिव्ये विशेषे गेहदेहयोः ।
धनौघे वेष्टकद्रव्ये पुस्तकासिपिधानयोः ॥ २८५ ॥

शास्त्रे प्रजनने पेश्यां वृषणेऽपि च केचन ।
कृमिभेदस्य नीडे च कौशेयप्रकृतौ तथा ॥ २८६ ॥

कृताकृते हेमरूप्ये सुषिरे सज्जनस्त्वमुम् ।
रन्ध्रे[2] चारङ्ग(?)[3]इत्याह स्त्री तु कोशी विवक्षिते ॥ २८७ ॥

तनुत्वे न पुमांस्त्वेष मेघे कोलं पुनर्नपि ।
व्योषेऽर्धकर्षे तक्कोले शुण्ठ्यां च बदरीफले ॥ २८८ ॥

स्त्रियां तु कोला पिप्पल्यां (शा?श)स्त्रे चव्याख्यभेषजे ।
ना तु भेलकसंज्ञे स्यात् प्लवे सौरौ द्वयोः पुनः ॥ २८९ ॥

वराहे मूषिके त्रिस्तु खञ्जे कोष्ठस्तु न स्त्रियाम् ।
कुसूलेऽन्तर्गृहे चान्तःकुक्षौ स्वीयेऽप्यधीयते ॥ २९० ॥

कोको द्वे चक्रवाके च स्यादीहामृगसंज्ञके ।
मृगान्तरे च ना त्वेष आदाने ना तु कोणवाक् ॥ २९१ ॥

शनैश्चरेऽस्रौ लगुडे शब्दे कोणा तु नृस्त्रियोः ।
वाद्यवादनदण्डे द्वे माहिषे क्षोमवाक् पुनः ॥ २९२ ॥

---

1. 'व' ख. ङ. पाठः. 2. 'न्ध्र' क. घ. पाठः. 3. 'पा' ङ. पाठः.

अट्टे नृशण्डयोः शण्डे त्वन्ये वस्त्रान्तरेऽब्रुवन् ।
क्षोभ्यं वज्राख्यलोहे क्ली क्षोभणीये तु भेद्यवत् ॥ २९३ ॥
क्रोडं क्ली कर्षमाने स्यादुत्सङ्गे द्वे तु सूकरे ।
क्रोडा न ना स्यादुरसि स्यात् तु पुंसि शनैश्चरे ॥ २९४ ॥
योजनस्य तु तुर्यांशे **क्रोशो** ना क्रोशनेऽथ नप् ।
सामान्तरेषु **क्रोष्टा** तु द्वे सृगालेऽथ सा स्त्रियाम् ॥ २९५ ॥
क्रोष्ट्री शुक्लविदार्यां स्यात् **क्रौञ्चस्तु** कुङ्गगे द्वयोः ।
द्वीपभेदे तृतीयेऽस्य जम्बुद्वीपस्य पुंस्ययम् ॥ २९६ ॥
गिरिभेदे च शण्डस्तु सामभेदेषु केषुचित् ।
सम्बन्धि[1]मात्रे तु कुञ्चो लिङ्गमस्य विशेष्यवत् ॥ २९७ ॥
क्षौद्रं तु सारघे क्लीबं क्षुद्रसम्बन्धिनि त्रिषु ।
कौशं कुशस्थलाभिख्यनगरे नप्यथ त्रिषु ॥ २९८ ॥
स्यात् कुशस्य विकारादौ **कौम्भं** त्वाज्ये दशाब्दिके ।
क्ली त्रिस्तु कुम्भसम्बन्धे **कौन्ती** तु स्त्र्यौषधान्तरे ॥ २९९ ॥
हरेणुसंज्ञे कुन्तस्य पुनः सम्बन्धिनि त्रिषु ।
खगः पुंसि रवौ वायौ शरसङ्ग्रामयोरथ ॥ ३०० ॥
चातके पक्षिमात्रे च द्वे त्रिर्व्योमादिगामिनि ।
खड्गो ना सायके द्वे तु गण्डकाख्यमृगान्तरे ॥ ३०१ ॥
यादोभेदे च मकरसंज्ञेऽथो **खण्डमा**स्त्रियाम् ।
अर्धे गुडविकारे च कश्चित् स्वादुद्रवेऽभ्यधात् ॥ ३०२ ॥
अब्धिजे लवणे क्लीबं भेद्यलिङ्गं तु खण्डिते ।
खषो व्रात्याच्छूद्रपूर्वक्षत्रियाजे नरान्तरे ॥ ३०३ ॥
†डोम्बीचण्डालजे च द्वे प्राणिभेदेऽथ **खष्पवाक्** ।
बलात्कारे च कूपे च ना दुर्मेधसि तु त्रिषु ॥ ३०४ ॥

---

१. 'न्ध. ङ. पाठः.

---

† 'चण्डालात् पुल्कसी डोम्बम्' (पु. ७६. श्लो. ४९.) इति वैजयन्ती ।

खरः शराख्यस्तम्बे ना ककुभाह्वयपादपे ।
रक्षोभेदे दशास्यस्य प्रवीरे दण्डनायके ॥ ३०५ ॥

हविर्धानाख्यदेशस्य पुरस्ताद् दक्षिणस्य या ।
वितर्दिर्यज्ञदेशस्था तस्यामुष्णगुणे तथा ॥ ३०६ ॥

कठिनत्वे च कार्कश्ये रसभेदे च मिश्रणात् ।
जाते रसानां तिक्ताम्लकषायलवणात्मनाम् ॥ ३०७ ॥

त्रिस्त्वे[1]षामुष्णतादीनां गुणानां द्रव्य आश्रये ।
एकैकस्य रसान्तानां चतुर्णामपि मन्वते ॥ ३०८ ॥

शुष्कपूगफले तु क्ली लताभेदे तु सा स्त्रियाम् ।
खरा स्याद् देवताडाख्ये रासभे तु द्वयोरथ ॥ ३०९ ॥

खलं भूस्थानयोस्तक्रविशेषे क्वथिते च नप् ।
निष्पीडितरसे कल्के पिण्याकादावथ त्रिषु ॥ ३१० ॥

नीचे क्रूरे दुर्जने च पुंश्चल्यां तु स्त्रियां खला ।
फलग्रहणदेशे तु क्षे[2]त्रस्य क्ली नरि त्वमुम् ॥ ३११ ॥

अस्मिन्नर्थे वैजयन्त्यामाह पुंसि तु संयुगे ।
खल्या तु खलवृन्दे स्त्री खलाय तु हिते त्रिषु ॥ ३१२ ॥

खजस्तु पुंसि मन्थाने त्रिस्तु व्योमादिखार्थजे ।
खञ्जो ना लशुने द्वे तु मर्त्यजात्यन्तरे तथा ॥ ३१३ ॥

विप्रादन्तावसायिन्यां जाते खोडे तु स त्रिषु ।
खनिः खनतिधातौ ना स्त्री तु स्यादाकरे निधौ ॥ ३१४ ॥

गर्ते तु कश्चिदाहाथो **खलिः** स्त्री पिष्टतण्डुले ।
घनद्रवे द्रव्यभेदे जलपङ्के परे पुनः ॥ ३१५ ॥

पिण्याके **खरुशब्दस्तु** गीतभेदे स्मरे हरे ।
दर्पे च ना द्वे पुरुषे कश्चिद् दत्ते तु स त्रिषु ॥ ३१६ ॥

---

१. 'स्ते' क. ङ. पाठः. २. 'त्रे क्लीबे न' क. ख. पाठः.

खड्गी खड्गवति त्रि स्याद् गण्डकाख्यमृगे द्वयोः ।
खण्डी खण्डवति त्रिः स्याद् वनमुद्गे तु पुंस्ययम् ॥ ३१७ ॥

खातं क्ली पुष्करिण्यां स्यात् खनने चाथ तत् त्रिषु ।
खननाक्रियया प्राप्ते **ख्यातिः** कीर्तिधियोः स्त्रियाम् ॥ ३१८ ॥

ना तु ख्यारूपयोर्धात्वोः **खिद्रो** ना शशलाञ्छने ।
क्ली तु विघ्ने परे त्वेनमुपतापे प्रचक्षते ॥ ३१९ ॥

खिलं त्वप्रहते स्थाने त्रिषु स्यात् तु नपुंसकम् ।
विध्यर्थवादमन्त्रेषु **खेटं** त्वस्त्री पुरेऽल्पके ॥ ३२० ॥

सज्जनस्त्वाह नद्यद्रिमध्यस्थे नगरे तथा ।
ना तु ग्रामविशेषे स्याद् ग्रामधानाह्वये कफे ३२१ ॥

अजयस्तु मृगव्ये च भेद्यलिङ्गं तु कुत्सिते
खेयं तु परिखायां क्ली खनितव्ये त्र्यथो नरि ॥ ३२२ ॥

खेलो वेणौ स्त्रियां खेला लीलायामथ **खोडवाक्** ।
ना कुलाये त्रिपुटके त्रि तु खञ्जेऽथ **गव्यवाक्** ॥ ३२३ ॥

रागद्रव्यान्तरे मौर्व्यां क्ली स्त्री तु निवहे गवाम् ।
गव्या गव्यूतिसंज्ञे चाप्यध्वमानेऽथ गोहिते ॥ ३२४ ॥

सर्वगोसम्भवे च त्रिर्ग्रहस्तु स्यान्नवस्वपि ।
सूर्यादिषु विशेषाच्च राहौ निर्बन्धने तथा ॥ ३२५ ॥

आदाने चोपरागे च सोमपात्रान्तरेऽपि च ।
उलूखलनिभे वन्द्यां पिशाचादौ तु स द्वयोः ॥ ३२६ ॥

गण्डः कपोले ना गर्वे स्याद् विस्फोटकवर्मणोः ।
बालाया भूषणेऽश्वस्य ग्रीवाया भूषणेऽपि च ॥ ३२७ ॥

ज्योतिःशास्त्रेषु ये योगाः सप्तविंशतिरीरिताः ।
विष्कम्भः प्रीतिरित्याद्यास्तेषामन्यतमेऽप्यसौ ॥ ३२८ ॥

---

१. 'ल' क. ग. ङ. पाठः. २. 'क' क. ग. ङ. पाठः.

चतुष्टये कपर्दानां द्वे तु खड्गाह्वये मृगे ।
अजयस्य त्विदं ग्रन्थे दृश्यते साध्वसाधु वा ॥ ३२९ ॥

गण्डको रुजि विद्यायां खड्गे पदचतुष्टये ।
गङ्गा तु स्त्री सुरागेह आकरेऽन्यस्त्ववोचत ॥ ३३० ॥

कोशेऽपि स्यात् तु पुंस्येष भाण्डागारेऽथ **गर्ज**वाक् ।
द्वे गजे गर्जने त्वक्ली गर्जा ना तु **गदो** रुजि ॥ ३३१ ॥

कृष्णस्याप्यनुजे स्त्री तु गदा प्रहरणान्तरे ।
गद्यं त्वपादबन्धेषु ग्रन्थेषु क्ली त्रिषु त्वदः ॥ ३३२ ॥

गदितव्ये **गया** तु स्त्री पुण्यक्षेत्रान्तरेऽथ ना ।
धने गृहेऽप्यपत्ये तु द्वे **गरस्तु** नृलिङ्गकः ॥ ३३३ ॥

ऋषिभेदे निगरणे विषे च कृतकेऽथ नैप्[1] ।
जले गरा तु स्त्री देवताडसंज्ञलतान्तरे ॥ ३३४ ॥

गर्दा स्त्री द्रवधारायां धमनीषु च वाचि ना ।
गर्तं तु क्ली गतौ ना तु प्रकारे त्रि तु ढौकिते ॥ ३३५ ॥

ग्रामादौ ढौकितवति तथातीतेऽपि सज्जनः ।
गीतिप्रकृतिशब्देषु ये तालव्याः स्थिता अचः ॥ ३३६ ॥

तेषामार्यीति शब्दोऽयं विकारो यत्र गीयते[2] ।
गीतिकाले स शब्दोऽयं छन्दोगैरुच्यते गतः ॥ ३३७ ॥

गडुर्ना पृष्ठगैग्रन्थौ[3] ब्रूतेऽमुं शाकटायनः ।
घाटामस्तकयोर्मध्ये मांसपिण्ड इति स्फुटम् ॥ ३३८ ॥

वाक्पतिस्त्वमुमध्यैष्ट वेश्योरःस्थकिणे अमी ।
कुब्जे तु त्रिरथो **गन्त्री** स्त्रीलिङ्गा शकटान्तरे ॥ ३३९ ॥

गन्ता तु यातरि त्रि स्याद् **गलन्ती** तु स्त्रियामियम् ।
कर्कर्यां च्यवमाने च भुञ्जाने च गलत् त्रिषु ॥ ३४० ॥

---

१. 'न' ख. ग. पाठः. २. 'दी' क. ख. ग. पाठः. ३. 'क' क. ङ. च. पाठः.

गरुत् तु गरुडे सूर्ये तेजस्यपि पुमानथ।
द्वयोः स्यान्मक्षिकाभेदे पक्षिमात्रेऽप्यथ स्त्रियाम् ॥ ३४१ ॥

तृणधान्यविशेषेऽथ काञ्चने स्यान्नृशण्डयोः ।
ग्राहोऽवहारसंज्ञे द्वे यादोभेदे पुमांस्तु सः ॥ ३४२ ॥

निर्बन्ध इति केऽप्याहुराचार्यस्य प्रयोगतः ।
मुनित्रयमते त्वस्य साधुत्वं नोपलभ्यते ॥ ३४३ ॥

अत्रार्थे **ग्राम्यवाक्** तु त्रिर्ग्रामीणे स्त्री लतान्तरे ।
घोषसंज्ञे स्वल्पफले ग्राम्याथो **गालवाङ्** नरि ॥ ३४४ ॥

गलने मदनाभिख्यपादपे तत्फले तु नप् ।
बडिशेऽप्यथ **गानं** क्ली गीतौ शब्देऽप्यथ स्त्रियाम् ॥ ३४५ ॥

प्रौष्ठपद्यां पौर्णमास्यां गानी **गातुस्तु** पुंस्ययम् ।
अन्ने स्त्री तु पृथिव्यां स्याद् देवजात्यन्तरे पुनः ॥ ३४६ ॥

गन्धर्वाख्ये द्वयो**र्ग्राहि**शब्दस्तु त्रिर्ग्रहीतरि ।
कपित्थे तु पुमान् ना तु **गिरिः** स्यान्नगमेघयोः ॥ ३४७ ॥

प्लक्षे गिरीयकक्रीडागुडके कन्दुके परे ।
गवां च व्याधिभेदे स्याद् गृणातौ गिरतावपि ॥ ३४८ ॥

गीर्णौ तु स्त्र्यथ **गीतं** क्ली गाने गानस्य कर्मणि ।
त्रि स्त्री तु गीता योगस्य पट्टेऽन्यस्त्वाह कश्चन ॥ ३४९ ॥

योगग्रन्थान्तरे **गुञ्जा** त्वक्ली स्याद् गुञ्जने स्त्रियाम् ।
कृष्णलायां वाद्यभेदेऽप्यथ **गुल्मो** नृशण्डयोः ॥ ३५० ॥

हृदयग्रन्थिसंज्ञे स्याद् व्याधिभेदेऽपि वीरुधि ।
बलानां सज्जने सैन्यभेदे सभ्येऽपि[2] केचन ॥ ३५१ ॥

घट्टे च शुल्कसंज्ञेऽन्ये त्वायस्थाने प्रचक्षते ।
गुच्छो ना स्तबके धान्यस्तम्बे वीरुत्सु सप्तसु ॥ ३५२ ॥

---

१. 'रविदग्धे ल' ग. पाठः. २. 'सै' क. ग. घ. ङ. पाठः.

एकस्यां हारभेदे च द्वात्रिंशद्यष्टिकेऽथ सा ।
गुच्छा स्त्री माषधान्ये च गवीथौ[1] च गुडः पुनः ॥ ३९३ ॥
पिण्डे चेक्षुविकारे च वकुलाख्यमहीरुहे ।
गोले[2] चेत्यपरे स्त्री तु स्नुहीगुलिकयोर्गुडा ॥ ३९४ ॥
गुहा स्त्री पृश्निपर्णीति प्रसिद्धायां च वीरुधि ।
गह्वरे पर्वतस्यापि स्कन्दे तु स पुमान् गुहः ॥ ३९५ ॥
शृङ्गिबेरपुरस्थाननिषादाधिपतावथ ।
गुह्यं शिश्ने भगे क्ली त्रि गोपनीये रहस्यपि ॥ ३९६ ॥
गुन्द्रा फलिन्यां स्त्री भद्रमुस्तके क्षुद्रधान्यके ।
*गवीधुसंज्ञे ना त्वेष स्तम्बभेदे शराह्वये ॥ ३९७ ॥
गुरुर्बृहस्पतौ बुद्धमुनौ पित्रादिके तथा ।
पुरोहिते च गोधूमेऽप्युपनीत्यादिकारिणि ॥ ३९८ ॥
स्त्री तु मातृप्रभृतिषु गुर्वी दम्नि तु तन्नपि ।
लग्नान्नवमराशौ च प्राहुः साव्वँत्सरा इदम् ॥ ३९९ ॥
नीलिकासंज्ञलोहे च त्रिषु तु स्याच्चतुर्ष्वपि ।
दुर्जरे बृहति ख्याते लघुनः प्रतियोगिनि ॥ ३९० ॥
एष्वर्थेषु यदा स्त्र्यर्थस्तदा गुर्वीति वा गुरुः ।
गृहाः पुंभूम्नि निलये भार्यायां चैतयोः पुनः ॥ ३९१ ॥
गृहं क्लीबेऽपि नप्त्वेव मेषप्रभृतिराशिषु ।
विशेषाल्लग्नतस्तुर्ये राशौ साव्वँत्सरा विदुः ॥ ३९२ ॥
औपासनाग्नौ शैलेयेऽप्यँथ[3] गृह्यं नपुंसके ।
स्मार्तकर्मविधिग्रन्थभेदे त्रिस्त्वस्वतन्त्रके ॥ ३९३ ॥

---

१. 'विथौ' ख. पाठः. २. 'धर्मे चे' ख. पाठः. ३. 'घ्व' ग. पाठः.

---

* 'गुन्द्रा कुत्रफला गुच्छा.........गवेधुश्च गवेधुका' (पु. १२८. श्लो. ६१)इति वैजयन्ती । 'गुन्द्रा गवेधुकायाम्' इति बृहदभिधानम्. 'स्त्री गवेधुर्गवेधुका' इति सिंहः ।

पक्ष्ये च गृहसक्तेषु मृगपक्षिषु चाथ ना ।
औपासनाग्नौ **गृह्या** तु स्त्रीलिङ्गार्थे बहिर्भवेत् ॥ ३६४ ॥
स्त्रियामथ द्वयो**र्गृत्सः** शुनि च ब्राह्मणेऽपि च ।
त्रि तु मेधाविनि **गृध्नु**[1]ध्वनिस्तु पशुषु द्वयोः ॥ ३६५ ॥
नाभिलाषे **गृही** तु त्रिर्गृहवत्यथ स द्वयोः ।
गृहस्थे कीटभेदे तु गृहिणी स्त्री यदाह्वयः ॥ ३६६ ॥
गृहकारीत्यथो **गेयं** क्ली गाने गातरि त्रिषु ।
गातव्येऽप्यथ **गेष्णो**[2] ना साममात्रे तनोरपि ॥ ३६७ ॥
अङ्गयोरुभयोः स्यात् तु त्रिषु रङ्गोपजीविनि ।
गोत्रो ना भूधरे मेघे क्ली तु नाम्नि कुले बले ॥ ३६८ ॥
कुत्सितार्थे च[3] गोत्रा तु स्त्री भूमौ गोगणे त्रि तु ।
गोत्रातर्यथ **गोप**स्त्रिर्गोपाले ना तु गोपने ॥ ३६९ ॥
गोष्ठाध्यक्षे बहूनां च ग्रामाणामधिकारिणि ।
शारिबायां तु गोपी स्त्री द्वे मनुष्येऽथ **गोप्यवाक्** ॥ ३७० ॥
त्रिषु रक्ष्ये गूहनीये द्वे तु स्याद् दाससूनुषु ।
गोला तु गोदावर्याख्यनदीभेदे स्त्रियामियम् ॥ ३७१ ॥
नैपाल्यां बालरमणकाष्ठेऽप्यथ नपुंसकम् ।
काञ्जिके ना तु पिण्डेऽथ **गोधा** प्राण्यन्तरे स्त्रियाम् ॥ ३७२ ॥
निहाकासंज्ञकेऽथो नप् स्त्री च हस्तघ्नसंज्ञके ।
ज्याघातवारणे **गोदः** पुनर्गोदातरि त्रिषु ॥ ३७३ ॥
ना क्रीडायां मतौ गोदौ ह्रदभेदौ कयोरपि ।
ग्रामे तु तत्समीपस्थे गोदौ नित्यं द्वितायुतौ ॥ ३७४ ॥
गोदा तु गोदावर्यां स्त्री **गोष्ठः** सामान्तरे पुमान् ।
गोस्थाने तु नृशण्डोऽथ गोष्ठी तु सदसि स्त्रियाम् ॥ ३७५ ॥

---

१. 'द्धु' ग. पाठः 'त्सु' ख. पाठः. २. 'गोष्णा ना' क. ग. घ. ङ. पाठः. ३. 'पि' क, ग. घ. ङ. पाठः. ४. 'गोपनी' ङ. पाठः.

गोमान् गोस्वामिनि त्रि स्यान्नदीभेदे तु गोमती ।
गोधुक् तु पुंसि मेरौ त्रिर्गोपाले गोश्च दोग्धरि ॥ ३७६ ॥

गौरस्तु ना विरिञ्चे द्वे धववृक्षेऽसनद्रुमे ।
शुक्लपीतारुणगुणेष्वेतद्युक्तेषु तु त्रिषु ॥ ३७७ ॥

अयजस्त्वाह शुद्धेऽपि स चैको लक्ष्यवेदिनाम् ।
क्लीबमत्रोक्तविटपिद्वयस्य फलपुष्पयोः ॥ ३७८ ॥

उशीरे च द्वयोस्तु स्यान्मृगभेदेऽथ सा स्त्रियाम् ।
गौरी शिवासरस्वत्योः प्रियायां वरुणस्य च ॥ ३७९ ॥

अर्हत्तीर्थकराणां तु याः स्युः शासनदेवताः ।
तासामन्यतमायां च कथयामास सज्जनः ॥ ३८० ॥

अजातार्तवकन्यायां तीक्ष्णार्जकहरिद्रयोः ।
घनो ना मुस्तके मेघे सङ्घाते लोहमुद्गरे ॥ ३८१ ॥

मुद्गरेऽन्येऽपि काठिन्ये कफगन्धेऽभ्रके तथा ।
भिक्षायाः परिमाणे च हन्तकारद्वयात्मके ॥ ३८२ ॥

विस्तारे कठिने तु त्रिर्विपुले मूर्तसान्द्रयोः ।
कफस्थगन्धयुक्ते च क्ली तु वाद्यान्तरे मुखे ॥ ३८३ ॥

वाद्यवृत्तिप्रभेदे च लोहे तमरकाह्वये ।
घटा स्त्री घटने गोष्ठ्यां हस्तिसङ्घटनेऽपि च ॥ ३८४ ॥

वृन्दमात्रे परे दोहपात्रभेदे तु[1] सा घटी ।
तैलादिभाजने स्वल्पकाले नाडिद्वयात्मके ॥ ३८५ ॥

मुहूर्ताख्येऽथ ना कुम्भराशौ द्रोणाख्यमानके ।
नृस्त्रियोस्तु घटी कुम्भे **घ्राणा** तु स्त्रीनपुंसकम् ॥ ३८६ ॥

नासायां स्याद् त्रिराघ्राते घ्रातौ तु नपि ना पुनः ।
घासिर्युद्धे हुताशे च गर्ताग्नाविति केचन ॥ ३८७ ॥

---

१. 'डी' ख. पाठः.

त्रि तु बह्वाशिनि घृतं त्वाज्ये तोये च नप् परे[1] ।
पुंस्यप्याहुर्घृणिस्तु स्यान्ना स्त्रियामपि केचन ॥ ३८८ ॥

रश्मौ ज्वाले निदाघेऽह्नि वीच्यां घोणा तु सा स्त्रियाम् ।
नासिकायां हयप्रोथे जलस्योपरि गत्वरे ॥ ३८९ ॥

कुम्भीरमक्षिकासंज्ञे क्षुद्रजन्तावथो नरि ।
*इत्वरे घूर्णने चाथ घोरस्त्रिषु भयानके ॥ ३९० ॥

कष्ट इत्यपरे द्वे तु सृगाले क्ली तु कुङ्कुमे ।
घोलस्तु ना कपाले स्यात् क्ली दण्डाहतके तु सः ॥ ३९१ ॥

मर्त्यजात्यन्तरे वैश्यघर्घरीजे द्वयोरथ ।
घोष आभीरपल्लौ ना शब्दे वाचि स्वरे परे[2] ॥ ३९२ ॥

ब्रह्मवालुकसंज्ञे च विषभेदे लतान्तरे ।
कोशातक्याह्वये शब्दवर्णधर्मेऽप्यथौ[3] स्त्रियाम् ॥ ३९३ ॥

केतक्याख्यलोहे चन्द्रस्तु ना कर्पूरशशाङ्कयोः ।
कम्पिल्लाख्यद्रुमे बर्हिमेचकेऽप्यजयोऽब्रवीत् ॥ ३९४ ॥

सुन्दरे[4] तु त्रिषु ज्ञेयं क्ली त्वारण्यकसामनि ।
अत्र हेत्यृक्समुद्भूते कुमुदे रजतेऽप्यथ ॥ ३९५ ॥

नृशण्डः कनके स्त्री तु चन्द्राघ्व्यायामथ स्त्रियाम् ।
पूष्णो रश्मिसहस्रस्य शतानि त्रीणि रश्मयः ॥ ३९६ ॥

हिमोत्सर्गाय कथितास्तेषु चक्रं तु नप्यदः ।
पुंस्यप्येके रथाङ्गे च संसारे सैन्यराष्ट्रयोः ॥ ३९७ ॥

जलावर्ते चये वृत्ते मण्डले[5] धनलोहयोः ।
काव्यालङ्कारभेदे च विषमे माक्षिकेऽपि च ॥ ३९८ ॥

दद्रुसंज्ञव्याधिभेदे व्यूहदम्भप्रभेदयोः ।
धर्मचक्रादिके शस्त्रभेदे च द्वे तु पक्षिणि ॥ ३९९ ॥

---

१. 'पुनः' क. ग. घ. पाठः. २. 'पु' क. घ. पाठः. ३. 'थ' ग. पाठः. ४. 'रे तज्ज्ञे' ग. पाठः. ५. 'प' ख. पाठः.

---

* 'शक्करे' इति स्यात् ।

चक्रवाकाह्वयेऽथ स्त्री **चर्चा** चर्चिक्यचिन्तयोः ।
मार्जारकर्णिकासंज्ञदेव्यां मार्ष्टौ तु कश्चन ॥ ४०० ॥

स्यात् पुंश्चल्यां च पार्वत्याः पुनर्नामसु सज्जनः ।
चर्चिकेत्याह चर्चस्तु राजराजस्य पुंस्ययम् ॥ ४०१ ॥

नवानां निधिभेदानामेकस्मिन्निति निश्चितः ।
चण्डा स्त्रियां स्याद् दुष्पुत्रसमाख्ये भेषजान्तरे ॥ ४०२ ॥

स्त्र्येव चण्डी तु दुर्गायां त्रिषु त्वत्यन्तकोपने ।
चम्पा स्त्री नगरीभेदे वृक्षभेदे तु पुंस्ययम् ॥ ४०३ ॥

चक्रो ना सर्पसत्रस्य सर्पभेदेऽपि[1] यष्टरि ।
व्यथने चिक्कणे तु स्यात् क्लीबं पूगतरोः फले ॥ ४०४ ॥

चरं चराचरे त्रिर्ना चारे स्त्री युवतौ चरी ।
चलं चलाचले त्रिर्ना तुरुष्क इति विश्रुते ॥ ४०५ ॥

निर्यासभेदे वायौ च पुंश्चल्यां तु चला स्त्रियाम् ।
विद्युत्यथ **चरि**र्वायौ चरतौ ना पशौ द्वयोः ॥ ४०६ ॥

चरणाख्यक्रियायां स्त्री यवसेऽप्यथ चाटुनि ।
चटुः स्त्रीशण्डयोः पुंसि त्वयं पशुपिचण्डके ॥ ४०७ ॥

चपले तु त्रिषु स्त्री तु **चञ्चु**स्त्रोटौ पतत्रिणः ।
एरण्डे नाथ **चर्मी** ना भूर्जद्रौ शङ्करस्य च ॥ ४०८ ॥

भृत्ये भृङ्गिरिटाभिख्ये स तु चर्मवति त्रिषु ।
तथा फलकपाणौ च **चक्री** तु नरि केशवे ॥ ४०९ ॥

द्वे कुलाले गृहस्थे च तौलिके भुजगेऽपि च ।
त्रि तु स्याच्चक्रवन्मात्रे **चार**स्तु स्यान्नरि स्पशे ॥ ४१० ॥

बन्धे प्रियालवृक्षेऽथ तत्फले क्लीबमङ्गणे ।
चारी तु स्त्री नाट्यनान्यां गयाग्रस्य च सेचने ॥ ४११ ॥

---

१. 'तु' ग. पाठः.

आर्योपजीविभेदे तु चाटौ ना चटनेऽपि च ।
मिश्रवर्णे कृष्णहरित्सिते तद्वति तु त्रिषु ॥ ४१२ ॥

चान्द्री स्त्री पौर्णमास्यां स्याच्चन्द्रसम्बन्धिनि त्रिषु ।
चारुर्बृहस्पतौ पुंसि चन्द्रिकायां तु सा स्त्रियाम् ॥ ४१३ ॥

ऊहापोहक्षमायां च बुद्धौ चार्वी त्रिषु त्वयम् ।
सुन्दरे चित्रवाक्ये च **चाटुस्तु** स्त्रीनपुंसकम् ॥ ४१४ ॥

राजादिस्तुतिवाक्ये ना त्वयं पशुपिचण्डके ।
दर्व्यग्रे केचन प्राहुर्दर्व्यां त्वेवाह सज्जनः ॥ ४१५ ॥

चित्रं नपुंसकं पुण्ड्रे स्यादालेख्येऽप्यथ त्रिषु ।
आश्चर्ये कर्बुराभिख्यवर्णयुक्तेऽप्यथो पुमान् ॥ ४१६ ॥

देवतानुक्रमे प्रोक्त[२] आखुराजे चिरन्तने ।
कर्बुराख्यगुणेऽथ स्त्री चित्रा हेमन्तरात्रिषु ॥ ४१७ ॥

पशुकामेष्टिभेदे च विश्रुते श्रुतिशालिनाम् ।
कृष्णात्रिवृल्लताभेदे न्यग्रोधीसंज्ञभूरुहे ॥ ४१८ ॥

गोदुम्बाख्यलताजातौ सुभद्राधुनिभेदयोः ।
वेदशालिमुखे चापि नक्षत्रे चन्द्रदैवते ॥ ४१९ ॥

तद्युक्ते कालमात्रेऽन्ये तत्कालोत्पन्नयोषिति ।
द्वयोस्तु पाठीनाभिख्यमत्स्यभेदेऽथ **चिल्लवाक्** ॥ ४२० ॥

क्लिन्नेऽक्षिण च त्रिः क्लिन्नाक्षेऽप्यथ द्वे विहगान्तरे ।
*आतापिसंज्ञेऽथो चिल्ली शाकजात्यन्तरे स्त्रियाम् ॥ ४२१ ॥

मारिषाख्ये तथाङ्गे च भ्रूसंज्ञेऽथ **चिता** स्त्रियाम्।
चित्यायां क्ली तु चयने चितेस्तु त्रिषु कर्मणि ॥ ४२२ ॥

---

१. 'क्रियायां' ङ. पाठः. २. 'चो' क. ग. घ. ङ. पाठः.

---

* "स्वामी तु--आतपति--इति विगृह्णन् 'आतापी' इति पाठं मन्यते" इत्यमरटीकायां भानुजीदीक्षितः ।

चितिस्तु स्त्री समूहे स्याच्चितायां चयनेऽपि च ।
ज्ञाने च चेततौ त्वेष धातौ स्यान्नरलिङ्गकः ॥ ४२३ ॥

चीनो ना पीतमुद्गे स्याद् काककङ्गु[1]द्रुमान्तरे ।
मदनाख्ये तथोदीच्यनीवृद्भेदे तु भूम्नि च ॥ ४२४ ॥

तद्देशराजेषु पुनर्मृगयोश्चापि पुंस्त्रियोः ।
व्यवस्थयाथ मृगयोर्लक्षणं चैवमभ्यधुः ॥ ४२५ ॥

ताम्रवर्णो मृगो यः स हरिणः स्याद् स एव यः ।
सितक्रोडः स चीनः स्यादित्येकः प्रोक्तलक्षणः ॥ ४२६ ॥

अन्यः कपोतवर्णो यस्त्रिशदङ्गुले[2]मानकः ।
इत्यङ्कितोऽथ मदनफले क्लीबमयस्यपि ॥ ४२७ ॥

चीरं क्लीच्छिद्रवस्त्रे च वल्कले च स्त्रियां त्वसौ ।
झिल्लिकासंज्ञकीटे स्याच्चीरी **चुक्रस्तु** ना रसे ॥ ४२८ ॥

अम्लाख्ये बीजपूरेऽम्लवेतसे च निमन्त्रणे ।
गुञ्जिकायां द्वयोस्तु स्यात् सुन्दरेऽथ नपुंसकम् ॥ ४२९ ॥

यन्मस्त्वादिशुचौ भाण्डे सक्षौद्रगुडकाञ्जिके ।
त्रिरात्रं धान्यराशिस्थं तत्र चिञ्चाफलेऽपि च ॥ ४३० ॥

त्रिस्त्वम्लरससंयुक्ते चाङ्गेर्यां तु स्त्रियामियम् ।
चुम्रशब्दः पुमान् नाशे वि[3]पण्णे तु त्रिषु स्मृतः ॥ ४३१ ॥
च्युतिः स्त्री च्यवने योनौ वायौ च च्योततौ तु ना ।
चूषा गजवरत्रायां स्त्री स्त्रीशण्डस्तु चूषणे ॥ ४३२ ॥
चूर्णमस्त्री वासयोगे धूलौ क्षारान्तरे त्रि तु ।
दग्धेऽथ **चूर्णिः** स्त्रीलिङ्गा ग्रन्थभेदे कपर्दके ॥ ४३३ ॥
ना तु चूर्णयतौ द्वे तु **चूचुर्जात्यन्तरे** नृणाम् ।
किरात्यां शम्बराज्जाते वैदेहादिति केचन ॥ ४३४ ॥

---

१. 'ङ्गौ' क. ग. घ. ङ. पाठः. २. 'लि' ङ. पाठः. ३. 'वर्णे तु' ङ. पाठः.

पुल्कसादपरे क्ली तु चेलं वस्त्रेऽधमे त्रिषु ।
चैत्रः पुंसि वसन्तस्य प्रथमे मास्यथ स्त्रियाम् ॥ ४३५ ॥
तत्स्थायां पौर्णमास्यां स्याच्चैत्री भेत्ता तु चित्रया ।
नक्षत्रेण युते कालभेदे चित्राह्वये पुनः ॥ ४३६ ॥
काले जाते च स यदि स्यादस्त्र्यर्थस्ततश्च सः ।
पारिशेष्याद् यथायोगं विज्ञेयो नपि पुंसि वा ॥ ४३७ ॥
चैत्यं चिताङ्के बुद्धाण्डे याज्ञिकाज्याधिवासने ।
देवालये च क्लीबं स्यादुद्देशद्रौ तु केचन ॥ ४३८ ॥
पुंस्यप्याहुरथो **चैद्याश्चे**दिनीवृति केचन ।
पुंभूम्नीत्याहुरेष द्वे चेदिराजस्य पुत्रयोः ॥ ४३९ ॥
चोलस्तु पुंसि कूर्पासे करमर्दाख्यपादपे ।
तत्फले क्ली दाक्षिणात्ये नीवृद्भेदे नृभूमनि ॥ ४४० ॥
तद्राजे नास्य सन्ताने द्वयोर्जानपदेषु च ।
गृहच्छादिःषु न स्त्री स्याच्**चोक्ष**स्तु त्रिषु सुन्दरे ॥ ४४१ ॥
गीतभेदे तु नाथ स्याच्चूडाकरणकर्मणि ।
चौलं क्ली त्रि तु चोलस्य विकारादावथो नपि ॥ ४४२ ॥
पुंस्यप्येके **छत्र**मुष्णवारणे स्त्री तु भेषजे ।
मिसिसंज्ञे द्रोणिकाख्यस्तम्बे कुस्तुम्बुरुण्यपि ॥ ४४३ ॥
छत्रा **छात्र**स्तु शिष्ये ना मधुभेदे नपुंसकम् ।
छागो ना करुणाभिख्यपादपे छगले द्वयोः ॥ ४४४ ॥
छिद्रं रन्ध्रेऽपराधे च दूषणे त्वजयोऽब्रवीत् ।
एतेषु क्लीबलिङ्गं स्यात् त्रिषु तुच्छिद्रवत्यदः ॥ ४४५ ॥
छिन्नं (व्रणे ? ‡वृक्णे) त्रिषु क्ली तु निश्शरे दाध्नि सा पुनः ।
छिन्ना गुलूच्यां स्त्री **छेकः** पुनर्ना मृगपक्षिषु ॥ ४४६ ॥

---

१. 'पि' क. ग. घ. पाठः.

---

‡ 'कृत्ते लूनच्छिन्नदातवृक्णच्छात... ' (पु. २०९. श्लो. १०२).इति वैजयन्ती ।

गृहासक्तेषु वैदग्ध्ययुक्ते तु त्रिषु स स्मृतः ।
जयस्तु पीतमुद्गे ना नान्दीवृक्षे पुरन्दरे ॥ ४४७ ॥

पुरन्दरसुते जित्यां होमभेदेषु केषुचित् ।
दुर्गायां तु जया स्त्री स्याद् पार्वत्यां त्वजयोऽब्रवीत् ॥ ४४८ ॥

अन्यत्रापि क्वचिद् देवीविशेषेष्वपि दृश्यते ।
अर्हत्तीर्थकराणां तु याः स्युः शासनदेवताः ॥ ४४९ ॥

तासामन्यतमायां च कथयामास सज्जनः ।
जयस्य हेतुभूतायां विद्यायामपि कुत्रचित् ॥४५० ॥

तृतीयायां तथाष्टम्यां त्रयोदश्यां तिथिष्वपि ।
शमीद्रुमे हरीतक्यामग्निमन्थाख्यपादपे ॥ ४५१ ॥

वचाजीरकतर्करीष्वथ स्तम्बान्तरे **जपा** ।
रक्तपुष्पे जपाख्येऽथो उपांशूच्चारणे पुमान् ॥ ४५२ ॥

शब्दस्याथ **जवः** पुंसि वेगे त्रिषु तु तद्वति ।
जवा तु स्त्री रक्तपुष्पस्तम्बभेदे जपाह्वये ॥ ४५३ ॥

जन्योऽपवादे नात्रार्थेऽमरदत्तोऽब्रवीन्नपि ।
जनवादे तु पुंस्येनं सिंहः क्लीबेऽजयोऽपठत् ॥ ४५४ ॥

क्ली युद्धे जनितव्ये च त्रि तूत्पादयितव्यके ।
जनितर्यपि जामातुः स्निग्धेषु ज्ञातयस्तु ये ॥ ४५५ ॥

भृत्याश्चापि नवोढायास्तेषु चान्ये तु केचन ।
विगीतेऽपि द्वयोस्त्वेष मातृवाहककीटके ॥ ४५६ ॥

जम्भस्तु दंष्ट्रापार्श्वस्थदन्ते ना भुक्तिपादयोः ।
दैत्यभेदे च जम्बीरतरौ क्लीबं तु तत्फले ॥ ४५७ ॥

---

१. 'ज्जनः' क. ग. घ. ङ. पाठः. २. 'ठी' क. ग. घ. पाठः. ३. 'श्च' ग. पाठः.
४. 'षु' ग. ङ पाठः. ५. 'च' क. ग. पाठः.

विदारणे तु वक्त्रस्य जम्भा स्त्री स्त्री **पुनर्जटा** ।
केशसन्दर्भभेदे च मांसीसंज्ञौषधान्तरे ॥ ४५८ ॥

तरोः शिफायां च जटीं त्वीकारान्तं प्रचक्षते ।
द्रोणाख्यपरिमाणस्य चत्वारिंशत्यथ त्रिषु ॥ ४५९ ॥

जटो जटावति त्रिस्तु **जडो**ऽनालोच्यकारिणि ।
शीतले स्तब्धनिर्बुद्ध्योः पङ्कगन्धिजले तु नप् ॥ ४६० ॥

पुंसि शीतगुणेऽथाहाजयस्तोये **जलं** नपि ।
*जले तु त्रिषु **जपस्तु** द्वयोः स्याद् विप्रभेकयोः ॥ ४६१ ॥

जर्णो ना पादपे चन्द्रे †कर्वे पक्षिणि तु द्वयोः ।
त्रिषु वृद्धेऽथ **जर्तो** ना स्वाङ्गे प्रजननाह्वये ॥ ४६२ ॥

योनिरोम्ण्यपरे कश्चिदाभीरे च **जनः** पुनः ।
जनने जननायां च प्रतिवेशविवाह्ययोः ॥ ४६३ ॥

राजन्यबन्धावप्राज्ञे मनुष्ये त्विति सज्जनः ।
क्लीबं दमनके प्राणिद्यूते चाथ जनी स्त्रियाम् ॥ ४६४ ॥

जतुकृत्संज्ञवल्ल्यां च स्नुषातिबलयोरपि ।
जनिस्तु पत्न्यामुत्पत्तौ वरयोषिति च स्त्रियाम् ॥ ४६५ ॥

जायतौ तु पुमांस्त्री तु **जम्बूर्**जम्बूटपादपे ।
तत्फले जम्बु जम्बूश्च नस्त्रियोः स्यादथ द्वयोः ॥ ४६६ ॥

चतुष्पाज्जातिभेदेऽथ **जत्रुर्ना** घर्ममेघयोः ।
क्लीबेऽवसानेंऽससन्धौ **जन्युस्तु** द्वे शरीरिणि ॥ ४६७ ॥

अपत्ये च पुमांस्त्वेष प्रादुर्भावे प्रजापतौ ।
पितर्यपि **जगत्** तु क्ली जगतीति[1] स्त्रियामपि ॥ ४६८ ॥

---

१. 'तु' ग. पाठः.

---

* 'अनेडमूकस्तु जडो जलो मूक......' (पु. २०२. श्लो. १४) इति **वैजयन्ती** । † का

लोके स्त्री तु जगत्यष्टाचत्वारिंशत्स्वरादिषु ।
छन्दोभेदेषु सुरभौ पृथिव्यां चाथ तत् त्रिषु ॥ ४६९ ॥

त्रसे चराचरे चापि मनुष्ये तु द्वयोरथ ।
जटावति **जटी** त्रि स्यात् प्लक्षवृक्षे तु पुंस्ययम् ॥ ४७० ॥

जवी वेगवति त्रिः स्याद् द्वे तु वातप्रमीमृगे ।
जालं गवाक्षभेदे क्ली पुष्पक्षारकवृन्दयोः ॥ ४७१ ॥

आनाये कपटे चापि भारताद् दक्षिणे क्वचित् ।
वर्षात् स्यादन्तरद्वीपे मर्त्यजात्यन्तरे पुनः ॥ ४७२ ॥

‡विप्रावैदेहजे द्वे स्यात् पटोल्यां तु स्त्रियामियम् ।
जाली **जारस्तु** नादित्ये तथैवोपपतावथ ॥ ४७३ ॥

अविवाह्यासु कन्यासु या स्यात् कन्याप्रसूतिजा ।
कन्या तस्यां स्त्रियां जारी हिमवद्दुहितर्यपि ॥ ४७४ ॥

क्लीबं तु रक्तकुमुदे **जातं** त्वस्त्री कदम्बके ।
त्रिरुत्पन्ने जन्मनि क्ली **जामिस्तु** स्त्री कुलस्त्रियाम् ॥ ४७५ ॥

तृणेऽङ्गुलौ च स्वसरि नीवृद्भेदे च कुत्रचित् ।
जामि तु क्ली जलेऽभ्यासात् समानगुणवस्तुनः ॥ ४७६ ॥

आलस्ये चेतसो **जानु**स्त्वस्त्री द्वात्रिंशदङ्गुले ।
मानभेदेऽप्यूरुजङ्घासन्धौ चाप्यथ **जालिवाक्** ॥ ४७७ ॥

त्रिषु जालवति द्वे तु दाशे स्यात् स्त्री तु जालिनी ।
पिप्पल्यां चित्रशालायां **जिह्मं** तु कुटिले त्रिषु ॥ ४७८ ॥

अलसे क्ली तु पापे द्वे सर्पे क्ली तु **जितं** जये ।
त्रिषु तु स्वीकृते तत् स्याद् युद्धभग्नाभिभूतयोः ॥ ४७९ ॥

---

१. 'षु' ख. ग. पाठः.

---

‡ 'जालं वैदेहकाद् विप्रा' (पु. ७४. श्लो. ३३) इति तु वैजयन्ती ।

जिम्री द्वे शकुनौ कश्चित् त्वाह ना क्रोधकालयोः ।
इति जिष्णुस्तु ना विष्णाविन्द्रे मध्यमपाण्डवे ॥ ४८० ॥

अग्नौ च जित्वरे तु त्रिर्जित्वा त्विन्द्रेऽपि योद्धरि ।
ना स्त्री तु जित्वरी नद्यां वाराणस्यां च वाणिजाः[1] ॥ ४८१ ॥

जीवो ना गीष्पतौ जन्तौ क्षेत्रज्ञे त्रि तु जीवति ।
त्रये प्राणे स्त्री तु मौर्व्यां जीवन्त्याख्यलतान्तरे ॥ ४८२ ॥

स्याज्जीवनक्रियायां तु नृस्त्री छन्दोन्तरे पुनः ।
द्विषष्टिस्वरके क्लीबं जीरस्त्वग्न्यन्नयोः पुमान् ॥ ४८३ ॥

अजाज्यां तु नृशण्डः स्याद् द्वे त्वश्वे जीविवाक् पुनः ।
टङ्के ना शकटे द्रव्ये गुल्मे चाथ द्वयोः पशौ ॥ ४८४ ॥

मद्गौ च चटके चाथ जीवन् स्यात् प्राणति त्रिषु ।
जीवन्ती तु स्त्रियां जीवासंज्ञशाकलतान्तरे ॥ ४८५ ॥

ज्योतिष्मतीगुडूच्योश्च जूर्णस्तु स्यान्नृलिङ्गकः ।
वज्रेऽपि यावनालेऽपि त्रि तु वृद्धे स्त्रियां पुनः ॥ ४८६ ॥

जूर्णा स्याद् बल्बजेष्वेषा जूर्णिस्तु स्त्री ज्वरे क्रुधि ।
शरीरे च पुमांस्त्वेष आदित्ये च विरिञ्चने ॥ ४८७ ॥

समीरणे हुतवहे भेद्यलिङ्गं[2] तु सत्वरे ।
ज्येष्ठस्तु पूर्वजे वृद्धतमे शस्ततमे त्रिषु ॥ ४८८ ॥

त्रपुह्रीबेरयोस्तु क्ली स्याल्लोहे नीलिकाह्वये ।
अपि द्वयोस्तु हंसेऽथ ज्येष्ठा स्त्री शम्भुशक्तिषु ॥ ४८९ ॥

नवस्वेकत्र चालक्ष्मीगृहगोलिकयोरपि ।
इन्द्रदैवतनक्षत्रेऽप्यथ ज्यैष्ठी स्त्रियामियम् ॥ ४९० ॥

ज्येष्ठानक्षत्रसंयुक्तपौर्णमास्यां पुमांस्तु सः ।
शुक्रमासे त्रि तु ज्येष्ठसम्बन्धिन्यथ जैत्रवाक् ॥ ४९१ ॥

---

१ 'पा' ख. पाठः, 'वाजिनाम्' ग. पाठः. २. 'ज्ञस्तु' क. ग. घ. ङ. पाठः.

क्ली द्यूते जयनेऽथ त्रिर्जयशीले स्त्रियां पुनः ।
जैत्र्यास्फोताख्यवल्ल्यां स्याद् विष्णुक्रान्तान्यनामनि ॥ ४९२ ॥
ज्योतिरात्मनि सूर्येऽग्नौ हविर्होमा¶र्चिदीप्तिषु ।
ग्रहनक्षत्रतारासु नक्षत्रेऽपि विशेषतः ॥ ४९३ ॥
विलोचने धने पुत्रे सामभेदेषु केषुचित् ।
ज्योतिष्टोमाख्ययज्ञे च क्लीबं दीप्तौ तु वा स्त्रियाम् ॥ ४९४ ॥
नित्यं पुमांसमग्नौ चामरदत्तोऽन्वशादिदम् ।
पुन्नपुंसकलिङ्गस्तु ज्योतिष्टोमे मतो मम ॥ ४९५ ॥
ज्यौत्स्नी तु स्त्री पटोल्यां स्याज्ज्योतिष्मद्रजनावपि ।
त्रि तु ज्योत्स्नावति स्त्री तु झषा नागबलाह्वये ॥ ४९६ ॥
भैषज्ये ना तु विपिने द्वे मत्स्ये मकरेऽपि च ।
झरो ना निर्झरे स्त्री तु झरा स्याज्झरणे त्रि तु ॥ ४९७ ॥
झटो झटितरि द्वे तु शूद्रामैत्रेयजे नरे ।
टङ्कोऽस्त्री परशौ शैलशृङ्गे पाषाणदारणे ॥ ४९८ ॥
मुद्रितोन्मानभेदे च टङ्कणे चाथ नृस्त्रियोः ।
मृगभेदे [1]व्यवस्थाने[3] ना तु कश्मीरविश्रुते ॥ ४९९ ॥
महीरुहान्तरेऽथ स्यात् फले तस्य नपुंसकम् ।
तलश्चपेटे तालाख्यद्रुमे शीतगुणे च ना ॥ ५०० ॥
त्रि तु तद्वति शण्डे तु तालसंज्ञतरोः फले ।
पाताले समदेशे च चतुर्भागे पलस्य च ॥ ५०१ ॥
पाणिना दक्षिणेनैव वीणातन्त्र्याश्च ताडने ।
अजयस्तु पठत्येनंत् कार्यबीजे धनेऽपि च ॥ ५०२ ॥

---

१. 'वा' ख. घ. ङ. पाठः. २. 'प्य' ख. पाठः. ३. 'तो' ग. पाठः. ४ 'नं का' ङ. पाठः.

¶ 'अग्नेर्भ्राजन्ते अर्चयः' इति श्रुतेरिदन्तोऽपि ।

अधःस्वरूपयोस्त्वस्त्री हस्तघ्ने तु तला तलम् ।
इति स्त्रियां च शण्डे चाप्यथ लिङ्गत्रये तटम्[1] ॥ ९०३ ॥
प्राहुर्जलाशयप्रान्ते तीरे त्वन्येऽद्रिसानुनि ।
तङ्कः सम्भावनायां च भयेऽप्यस्त्री ततं पुनः ॥ ९०४ ॥
वीणादिवाद्ये क्ली ना तु पितरि त्रि तु विस्तृते ।
व्याप्ते त्रयं तु त्रितये त्रिस्त्रिवेद्यां त्रयी स्त्रियाम् ॥ ९०५ ॥
नपुंस्त्री त्रयाणां वृन्दे स्यात् त्रसं तु त्रिषु जङ्गमे ।
त्रसी तु स्त्री त्रासभेदे यस्मिन् सति दिशां भ्रमः ॥ ९०६ ॥
गन्तुं विवेकशून्यत्वादित्येवं कश्चिदब्रवीत् ।
त्र्यश्रा स्त्रियां त्रिवृत्संज्ञवल्ल्यां त्र्यश्रौ तु सा त्रिषु ॥ ९०७ ॥
त्वचं तु क्ली सूत्कटाख्यगन्धद्रव्येऽथ वल्कले ।
त्वचा स्यान्नृस्त्रियोर्ना तु तारिस्तटतिधातुके ॥ ९०८ ॥
सूनायां तु स्त्रियां ना तु तरिर्वैश्वानरोऽनले[2] ।
स्त्री चर्मवृतपेडायां नावि चाथ तनुः स्त्रियाम् ॥ ९०९ ॥
असृग्धरायां लग्नाख्यराशौ[3] वपुषि सा पुनः ।
तन्वीति पिप्पलीसंज्ञभेषजे ना तु पादपे ॥ ९१० ॥
नान्दीवृक्षाह्वये त्रिस्तु विरलेऽल्पे कृशेऽपि च ।
तन्तुस्तु सूत्रे ना यज्ञसंस्थायां चाथ स द्वयोः ॥ ९११ ॥
एकत्र भेदे भेदानां मण्डल्याह्वयभोगिनाम् ।
ग्राहाख्ययादोभेदे च सामभेदे पुनर्नपि ॥ ९१२ ॥
स(र्वेन्नि?र्वाग्नि)चित्याया[4]ः पुच्छे पक्ष्याकारस्य[5] वस्तुनः ।
छुरिकायां च खड्गादिमुष्टौ चाप्यस्त्रियामथ ॥ ९१३ ॥
तप्ता स्याद् भास्करे पुंसि मेयलिङ्गं तु तापके ।
त्वष्टा प्रजापतौ वह्नौ देवतक्षणि तक्षणि ॥ ९१४ ॥

---

१. 'टी' ङ. पाठः. २. 'रेऽन' क. ख. ग. पाठः. ३. 'देहे च सा' ग. पाठः.
४. 'श्चित्याः' ङ. पाठः. ५. 'स्तु' क. ख. पाठः.

त्विष्ण्वग्रजे माध्यमिकदेवे दिनकरे च ना।
त्रि तु त्वक्षितरि स्यात् तु **तक्षा** ना वर्धकौ स तु ॥ ९१५ ॥
विप्रीकरणजे मर्त्यजातिभेदे द्वयोस्तथा।
आयोगवे च वृत्तिश्चेत् तक्षणं तस्य ना पुनः ॥ ९१६ ॥
तक्षा दीपे ज्वरे सूर्य आतपे क्ली तु पुत्रयोः।
तपस्तु नपि कृच्छ्रादौ धर्मसन्तापयोरपि ॥ ९१७ ॥
लग्नान्नवमराशौ च प्राहुः सांवत्सरा इदम्।
शिशिरर्तौ त्वचि प्राह शाश्वतः पुन्नपोः पुनः ॥ ९१८ ॥
माघमासे **तम**स्तु क्ली पापे नरकशोकयोः।
गुणत्रयस्यान्यतमे साङ्ख्यानां प्रकृतौ बले ॥ ९१९ ॥
अज्ञाने ज्वलति ध्वान्ते रात्रौ राहौ तु ना तमाः।
तालः कालक्रियामाने तृणराजाख्यपादपे ॥ ९२० ॥
अङ्गुष्ठमध्यमामाने चपेटे त्रपुसेऽपि च।
इषुभेदे च नाथ स्त्री ताली दृढदलाह्वये ॥ ९२१ ॥
तृणद्रुमे तामलकीसौराष्ट्रीमुसलीषु च।
प्रतितालयामथ क्लीबं हरिताले फलेषु च ॥ ९२२ ॥
अत्रोक्तस्थावराणां स्यात् कांस्यताल्यां तु तत् त्रये।
तारस्तु शुद्धमुक्तायां मुक्ताशुद्धौ च तारणे ॥ ९२३ ॥
रदेऽपि सज्जनः प्राह तारा तु स्यान्नरास्त्रियोः।
नक्षत्रे नेत्रमध्ये च रजते तु नृशण्डयोः ॥ ९२४ ॥
त्रिषु तूच्चैस्तरे शब्दे विशदेऽप्यथ पङ्कजे।
प्रणवे च नपि स्त्री तु तारा योषिति वालिनः ॥ ९२५ ॥
सुगतस्य च **ताम्रं** तु स्यात् क्लीबं शुल्बरूपयोः।
ना शुल्बवर्णसदृशे वर्णे तद्वति तु त्रिषु ॥ ९२६ ॥

---

१. 'वा' क. ख. घ. ङ. पाठः. २. 'मतः' ङ. पाठः. ३. 'क्षु' क. घ. पाठः, ४. 'तुकार' ग. पाठः. ५. 'कू' ख. ङ. पाठः.

ताम्रा तु स्त्री कृष्णलाख्यवल्ल्यां **तार्क्ष्य**स्तु ना रथे ।
गरुडे शैलजे विष्णौ विष्णोर्वामनविग्रहे ॥ ९२७ ॥

सौवर्चलाख्यलवणे पुनः क्ली द्वे तुरङ्गमे ।
तान्तस्तु मासे ना तान्तिमति तु त्रिः पुमान् पुनः ॥ ९२८ ॥

विस्तारे **तान**शब्दोऽथ गीतिधर्मे नपुंसकम् ।
तापस्तसौ पुमान् स्त्री तु तापी स्यान्निम्नगान्तरे ॥ ९२९ ॥

ताडो ना ताडने ताडी स्त्री तालीसंज्ञपादपे ।
तार्ण भारतवर्षस्थद्वीपभेदे नपुंसकम् ॥ ९३० ॥

तृणसम्बन्धिनि त्रिः स्यात् **त्राको** धर्मे नृलिङ्गकः ।
त्रि स्याच्छरणदेशीये **त्वाष्ट्र**स्तु क्षपके पुमान् ॥ ९३१ ॥

अरत्नीनां च यूपस्य स्यादरत्नौ चतुर्दशे ।
त्वाष्ट्री तु स्त्री सूर्यपत्नीभेदे त्वष्टुः पुनस्त्रिषु ॥ ९३२ ॥

सम्बन्धिमात्रे यस्यापि त्वष्टा स्याद् देवतात्र च ।
अपत्ये तु द्वयोस्त्वष्टुरथ **तापि**र्नृलिङ्गकः ॥ ९३३ ॥

दैत्यभेदे तापयतौ नदीभेदे तु केचन ।
स्त्रीति पातरि तु **त्राता** त्रिर्ना तु सितसर्षपे ॥ ९३४ ॥

तिक्तस्तु पर्पटे पुंसि पटोले गुग्गुलावपि ।
विरसाख्यरसे षण्णां रसानां कटुकेऽपि च ॥ ९३५ ॥

गन्धे च सुरभावेतद् गुणत्रययुते त्रिषु ।
स्त्री तिक्ता कटुरोहिण्यां **तिष्य**स्तु नरि मारुते ॥ ९३६ ॥

महादेवे कलियुगे वह्नौ पुष्याख्यतारके ।
तद्युक्ते कालसामान्ये तज्जाते तु त्र्यथ स्त्रियाम् ॥ ९३७ ।

तिष्यामलक्यां **तिग्म**स्तु वज्रे चोष्णगुणेऽपि च ।
त्रि तु तद्वति तीक्ष्णे च तेजिते च **त्रिकं** तु नप् ॥ ९३८ ॥

---

१. 'कावके' ग. पाठः, 'क्षचके' ख. पाठः.

पृष्ठवंशाधरे त्रिस्तु त्रयाणां निवहेऽथ ना ।
शालङ्कायनसंज्ञेषु मुनिभेदेषु भूम्नि च ॥ ९३९ ॥

तिर्यक् तु साचिभेदे त्रिर्नरं त्वाह पशुष्वमुम् ।
त्रिवृत् स्त्री त्रिवृतासंज्ञलताभेदेऽथ पुंसि सः ॥ ९४० ॥

नवसङ्ख्यात्मके स्तोमे त्रि तु स्तोत्रे च तद्वति ।
तद्युक्तेऽप्यर्हरादौ स्याद् रज्ज्वादौ त्रिगुणे तथा ॥ ९४१ ॥

तीर्थमस्त्री पुण्यजले पुण्यक्षेत्रेऽध्वरे भगे ।
जलावगाहमार्गे च मन्त्राद्यष्टादशस्वपि ॥ ९४२ ॥

शास्त्रे निदाने योग्ये च स्त्रीपुष्पे दर्शनेष्वपि ।
उपाध्यायेऽप्युपाये च प्राहाचार्यकुलेऽपरः ॥ ९४३ ॥

नदीष्वन्योऽथ तीक्ष्णोऽस्त्री विषे क्लीबं तु संयुगे ।
गरे चाप्यजयोऽवादील्लोहे कालायसाह्वये ॥ ९४४ ॥

अयोभेदे परे पुंसि त्वौष्ण्ये तीक्ष्णार्जकाह्वये ।
स्तम्बे च चारभेदे चातिहिंस्राकारधारिणि ॥ ९४५ ॥

सूर्येऽथ स्त्री वचायां स्यात् तीक्ष्णा त्रिर्निशितोष्णयोः ।
आत्मत्यजि च तीव्रं तु त्रि(तू?षू)त्कृष्टनितान्तयोः ॥ ९४६ ॥

उष्णे च क्ली त्वसन्त्वेऽथ तीरं कूले नपुंसकम् ।
तीरी तु शरभेदे स्त्री योऽल्पो वेगसमन्वितः ॥ ९४७ ॥

तुङ्गस्तु पुंसि पुन्नागद्रुमे प्रांशौ तु स त्रिषु ।
स्त्रियां तु तुङ्गा स्याद् वंशरोचनासंज्ञभेषजे ॥ ९४८ ॥

अजगन्धाह्वयस्तम्बे पुनस्तुङ्गी पुमान् पुनः ।
तुग्रो यवे वरिष्ठे तु त्रिरन्नाकाशयोस्तु नप् ॥ ९४९ ॥

तुत्थं रसाञ्जने क्लीबं नीलीसंज्ञौषधौ तु सा ।
सूक्ष्मैलायां च तुत्था स्त्री रथचक्रस्य तु स्त्रियाम् ॥ ९५० ॥

---

१. 'न्यवहारादौ र' ग. पाठः. २. 'का' ग. पाठः. ३. 'च' क. घ. पाठः. ४. न्वपि च' क. घ. ङ. पाठः. ५. 'क' क. ख. घ. पाठः.

तुम्बा नाभावलाब्वां तु तुम्बी तुम्बं तु तत्फले ।
क्लीबं **तुच्छं** तु शून्ये त्रिष्वसुखे तु नपुंसकम् ॥ ९९१ ॥

तुञ्जस्तु दाने वज्रे च बलादानादिके च ना ।
तुञ्जा तु रक्षणे स्त्री स्याद्धिंसायां तु नरस्त्रियोः ॥ ९९२ ॥

तुन्नस्तु व्यथिते त्रि स्यान्नान्दीवृक्षे तु पुंस्ययम् ।
तुष्टस्तु नान्दीवृक्षे ना तुष्टौ क्ली तद्वति त्रिषु ॥ ९९३ ॥

तुषस्तु पुंसि धान्यानां त्वचि तत्सदृशे तथा ।
हिरण्यादेश्च शकले विभीतकतरावपि ॥ ९९४ ॥

तत्फले क्ली **तुटिस्तु** स्त्री पुंस्यप्येके प्रचक्षते ।
वाद्यभेदे लवे चाल्पकालभेदे च संशये ॥ ९९५ ॥

सूक्ष्मैलायां च ना त्वेष तुटतौ स्त्री पुन**स्तुरिः** ।
तन्तुवायोपकरणभेदे पुंसि तु वारिधौ ॥ ९९६ ॥

तुतोर्तिधातौ च क्ली तु **तूर्यं** तोये द्रुते त्रिषु ।
तूर्योऽस्त्री वाद्यनिर्घोषे स तु वाद्ये नपुंसकम् ॥ ९९७ ॥

तूरो ना वाद्यनिर्घोषे गतित्वरणहिंसयोः ।
पुनः स्त्रीपुंसयोस्तूरा **तूषं** तु स्यान्नपुंसकम् ॥ ९९८ ॥

वासोदशायां तूषा तु तुष्टौ स्त्रीपुंसयोरथ ।
तूर्णं त्रिषु स्यात् त्वरिते हिंसिते क्ली तु हिंसने ॥ ९९९ ॥

तृप्तं तु नपि षट्षष्टिस्वरे छन्दोन्तरे तथा ।
तृप्तौ त्रि तु स्यात् प्रीते च सुहिते चाथ **तृप्रवाक्** ॥ ९६० ॥

क्ली पापदुःखयोर्ना तु पुरोडाशे **तृणं** पुनः ।
क्लीबं स्यान्मल्लिकाभेदे सुरूपासंज्ञकेऽथ तत् ॥ ९६१ ॥

दूर्वायवेक्षुप्रभृतिक्षुद्रस्थावरजातिषु ।
तृशण्डयोरथ पुमां**स्तेरः** कतकपादपे ॥ ९६२ ॥

क्ली तु तस्य फले वक्रेऽप्यथ तैलो नृशण्डयोः।
तिलस्नेहे तिलस्य त्रिः सम्बन्धिन्यथ तोग्म†वाक् ॥ ९६३ ॥

हरियवे ना हरितवर्णे चाथ त्रि तद्वति।
क्ली त्वभ्रे कर्णमूलेऽथ तोडं सशिखमुण्डने ॥ ९६४ ॥

क्लीबेऽपनयने पुंसि दण्डोऽस्त्री निग्रहे मथि।
आज्ञायां शासने राज्ञां हिंसायां लगुडे नृपे ॥ ९६५ ॥

सेनायां वृक्षशाखायामथ दक्षः प्रजापतौ।
प्राचेतसे बले पुंसि त्रिषु चारुणि पेशले ॥ ९६६ ॥

कुक्कुटे तु द्वयोः स्त्री तु भुवि दक्षा दशा पुनः।
परमायामवस्थायामवस्थामात्रकेऽपरे ॥ ९६७ ॥

आयुषो दशमांशेऽन्ये विपाके कर्मणः परे।
दीपवर्तौ च वर्तौ च वस्त्रस्यान्ये तु मन्वते ॥ ९६८ ॥

अस्मिन्नर्थे स्त्रियां भूम्नि पुंभूम्न्यन्येऽथ दंशवाक्।
दशनाख्यक्रियायां ना मक्षिकायां तु स द्वयोः ॥ ९६९ ॥

वन्यायां स्त्री तु तज्जातिभेदे दंश्यल्पकेऽथ ना।
दन्तः स्याद् दशने शैलकटकेऽन्यस्त्ववोचत ॥ ९७० ॥

दंष्ट्रायां हस्तिनश्चेति दन्ती तु स्थावरान्तरे।
नागदन्तीसमाख्ये स्त्री दत्तं तु नपि हेमनि ॥ ९७१ ॥

त्रिषु विश्राणिते दभ्रः पुनश्चन्द्रसमुद्रयोः।
ना त्रि त्वल्पे च कुशले दल्भं तु नपि वल्कले ॥ ९७२ ॥

गोत्रकृत्यृषिभेदे ना दर्वशब्दस्तु राक्षसे।
द्वयोर्देशविशेषे तु पुंभूम्न्यप्यथ दस्मवाक् ॥ ९७३ ॥

---

१. 'गोऽप' क. ख. घ. ङ. पाठः.

---

† 'तोक्मं कर्णमले पुंसि हरिते च हरियवे' इति तु मेदिनी। 'कर्णमूलेऽभ्रहरितोरतोक्मं तोक्मो हरियवः' (पु. २३३. श्लो. ३८) इति वैजयन्ती।

पुंसि वह्नौ च वज्रे च त्रि तूपक्षयकारिणि ।
द्रवो नर्मणि निर्यासे द्रवणे च पलायने ॥ ९७४ ॥

पुंसि स्त्री तु द्रवा नद्यां त्रिर्घनप्रतियोगिनि ।
दरः शङ्के भये श्वभ्रे छिद्रमात्रे तु सज्जनः ॥ ९७५ ॥

नृशण्डः कन्दरे तु स्त्री दरी स्वल्पार्थके पुनः ।
दरोऽव्ययमिति प्राहुर्दलं तु क्ली तरुच्छदे ॥ ९७६ ॥

न स्त्री भागेऽथ ना द्वन्द्वः समासे चार्थचोदिते ।
नृशण्डस्तु युधि क्ली तु रहस्ये मिथुनेऽपि च ॥ ९७७ ॥

युग्मे च भैद्यलिङ्गं तु युग्मावयववस्तुषु ।
दाधिस्तु पुंसि श्रीपिष्टसंज्ञनिर्यासवस्तुनि ॥ ९७८ ॥

क्ली तु क्षीरविकारे स्याद् विप्रप्रियमिति श्रुते ।
दर्विः समुद्रे चक्रे च ना स्त्री तु प्रतिकीलके ॥ ९७९ ॥

दस्युस्तु द्वे चतुष्षष्टौ मर्त्यजात्यन्तरेषु ये ।
चौर्यादिदोषदुष्टत्वाद् भवेयुः सद्बहिष्कृताः ॥ ९८० ॥

तेषु ना तु रिपौ त्रिस्तु तस्करेऽथ द्रवत् त्रिषु ।
पलायके द्रावके च द्रवन्ती तु स्त्रियामियम् ॥ ९८१ ॥

न्यग्रोधीसंज्ञकस्तम्बे दरत् तु स्त्री भये हृदि ।
नद्यां प्रपाते चेत्येके विष्ठायामिति कश्चन ॥ ९८२ ॥

हिमवत्तट इत्यन्ये राजभेदे तु पुंस्ययम् ।
तस्यैव पुमपत्येषु भूम्नि देशस्य भूपतेः ॥ ९८३ ॥

दण्डी पुंसि यमे द्वाःस्थेऽप्यथ दण्डवति त्रिषु ।
द्वे शुके द्वे तु दंष्ट्री स्यात् सर्पे ग्राहाख्ययादसि ॥ ९८४ ॥

वराहे मूषिके व्याघ्रेऽप्यथ दंष्ट्रावति त्रिषु ।
दासो भृत्ये द्वयोः स्त्री तु षडश्रासंज्ञवीरुधि ॥ ९८५ ॥

१. 'श' ख. पाठः. २. 'पु' ख. पाठः.

स्याद् दासी नीलझिण्ट्यामप्यथ **दाशो** द्वयोरयम् ।
भृत्यकैवर्तयोस्तत्र स्त्र्यर्थे दाश्यथ नृस्त्रियोः ॥ ९८६ ॥

दाने (द्वे ? च) स्त्री तु **दाशा**त्र **दशायोगिनि** तु त्रिषु ।
दान्त(स्तु ? स्त्रि) दमिते दान्तियुक्ते दान्तविकारके ॥ ९८७ ॥

स्त्र्यर्थे तु पूर्वयोर्दान्ता वाच्ययोरुत्तमे पुनः ।
स्त्र्यर्थे दान्ती दमनके पुनर्दान्तौ च तन्नपि ॥ ९८८ ॥

दाक्षस्त्रिर्दक्षसम्बन्धिन्यघ्न्यायां तु स्त्रियामियम् ।
कपिलायां भवेद् दाक्षी **दाय**स्तु त्रिषु दातरि ॥ ९८९ ॥

ना तु दाने विभक्तव्यपित्रादिद्रविणे तथा ।
अजयस्त्वाह सोल्लुण्ठभाषिते रक्षणादिषु ॥ ९९० ॥

यौतकादिधने चाथ **दात्व** आयुक्तके त्रिषु ।
ना यज्ञेऽन्यस्तु दाने क्लीत्याह **दाक**स्तु दातरि ॥ ९९१ ॥

त्रिर्द्वे तु यजमाने स्याद् **दानु**स्तु त्रिषु दातरि ।
द्वयोस्तु यजमाने ना त्वर्के वातेऽप्यथो नपि ॥ ९९२ ॥

पुंस्यप्यन्ये दारु काष्ठे क्ली पुनर्देवदारुणि ।
दार्वी दारुहरिद्रायां स्त्री **द्विज**स्तु द्वयोर्भवेत् ॥ ९९३ ॥

ब्रह्मक्षत्रियविट्स्वण्डजातेषु दशनेषु ना ।
द्विजा तु स्त्री हरेण्याख्यगन्धद्रव्ये **द्विकं** पुनः ॥ ९९४ ॥

मनआत्मद्वये क्लीबं काके तु द्वे स तु त्रिषु ।
सङ्के द्विपरिमाणे स्याद् द्वाभ्यां क्रीतादिकेष्वपि ॥ ९९५ ॥

दिग्धस्तु विषलिप्तेषौ त्रिषु लिप्तप्रवृद्धयोः ।
क्ली स्यादुपचये स्नेहेऽप्याहेदं वैजयन्तिका ॥ ९९६ ॥

दिव्यं क्ली व्योम्नि लशुने गाने तन्त्रीसमुद्भवे ।
प्रत्यये च त्रि तु दिवि भवे **दिष्ट**स्त्वनेहसि ॥ ९९७ ॥

---

१. 'घ्या' ग. पाठः, 'ज्ञा' ङ. पाठः.

ना क्ली संवदने दैवे कृतान्तेऽपि धनञ्जयः ।
दैवाद् भेदेन पठति दानभू[1]षणयोरपि ॥ ५९८ ॥

यन्मृत्तिकाम्भसा स्नानं तत्रापि त्रि तु[2] भाषिते ।
दत्ते च दि(ष्ट?ष्टि)स्तु पुमान् प्रमाणेऽष्टाङ्गुलेऽथ सः ॥ ५९९ ॥

स्त्री दानोक्तिसुखेषु स्यादथामित्रे **द्विषत्** पुमान् ।
त्रिस्तु द्वेष्टरि मर्त्ये तु **द्विपाद्** द्वे द्व्यङ्घ्रिके त्रिषु ॥ ६०० ॥

दीनस्तु पुंसि पुन्नागे केतक्यां च त्रिषु त्वयम् ।
दरिद्रे कृपणे क्षीणे **दीर्णी** तु ककुभि स्त्रियाम् ॥ ६०१ ॥

त्रिषु भिन्ने च भीते च दीर्णं **दीप्ता** तु विद्युति ।
स्त्रियां प्रज्वलिते तु त्रि **दीप्य**स्तु नरि जीरके ॥ ६०२ ॥

खराश्वासंज्ञभैषज्ये त्रि तु दीपयितव्यके ।
द्वीपोऽस्त्रियामन्तरीपसंज्ञेऽन्तर्वारिणस्तटे ॥ ६०३ ॥

जलाशयविशेषे तु द्वीपी स्त्रीति[3] प्रचक्षते ।
दीर्घं त्रिष्वायते मात्राद्वयकालस्वरे तथा ॥ ६०४ ॥

क्ली तु स्यादुभयोः साम्नोः सर्वै[4]न्वेवर्गगीतयोः ।
द्वीपि[5]र्द्वे श्वापदे काले पुमान् **दुग्धं** तु नप्यदः ॥ ६०५ ॥

क्षीरे गवादिके तु त्रिः कृतदोहे तथैव तत् ।
पयःप्रभृतिके चाथ **दुर्गं** क्ली नरके वने ॥ ६०६ ॥

राष्ट्रे तु ना परे त्वाहुर्दुष्प्रापनगरे नरम् ।
अन्ये क्ली दुर्गमे तु त्रिः कात्यायन्यां तु सा स्त्रियाम् ॥ ६०७ ॥

दुर्गा **द्रुणी** तु कच्छप्यां स्त्री मौर्व्यां तु द्रुणाथ नप् ।
द्रुणं धनुषि **दुःखं** तु क्ली व्यथायामथ त्रिषु ॥ ६०८ ॥

तत्साधने **द्युति**स्तु स्त्री प्रभाभिगमकान्तिषु ।
पुमांस्तु **द्योततौ** ना तु **द्युवा**र्कस्वर्गराजसु ॥ ६०९ ॥

---

१. 'भा' ख. ङ. पाठः. २. 'षु' क. घ. पाठः. ३. 'तु' क. ग. घ. ङ. पाठः. ४. 'स्व' ख. पाठः. ५. 'दी' क. घ. पाठः.

अभिगन्तरि तु त्रिः स्यादित्येके दूतवाक् पुनः ।
द्वे सन्देशहरे शुक्रे तु ना दूती तु सा स्त्रियाम् ॥ ६१० ॥

सञ्चारिकायामित्येके दूष्यं तु स्थूलपूययोः ।
क्ली (तु? त्रि) दूषयितव्येऽथ दृढं वल्ययउशीरयोः ॥ ६११ ॥

दृढा स्त्रियामामलक्यां तमालक्यां तथौषधौ ।
तालमूलीसमाख्यायां त्रि तु स्थूलेऽधिके भृशे ॥ ६१२ ॥

बलवत्यप्यथ श्लेष्मसंज्ञे चर्मविकारके ।
नृशण्डयोरथो दृश्या स्त्री सेवायामथ त्रिषु ॥ ६१३ ॥

दर्शनीये भूषणे क्ली दृष्टं तु त्रिषु वीक्षिते ।
ज्ञाते क्लीबं तु भूपानां भये स्वपरचक्रजे ॥ ६१४ ॥

ऐहिकार्थेऽप्यथो देवः पुमान् खड्गे महीपतौ ।
नाट्योक्तिविषयक्ष्मापे चक्षुरादीन्द्रियेषु च ॥ ६१५ ॥

स्त्री तु राजकुलोद्भूतराजपत्न्यां तथा पुनः ।
महिष्यां नाट्यभाषास्थनृपतेर्मद्यमूर्वयोः ॥ ६१६ ॥

गुडूचीस्पृक्कयोर्देवी सुरे तु द्वे पुमान् पुनः ।
देष्णो बाहौ द्वयोस्तु स्याद् यजमानेऽथ स त्रिषु ॥ ६१७ ॥

सुरूपे दानशीले च देवा तु नरि देवरे ।
अग्नौ च केचन त्वाहुः स्त्री पितृव्यस्त्रियामिति ॥ ६१८ ॥

देशी तु ना गुरौ त्रिस्तु केचिन्मार्गोपदेशके ।
स्त्री तु प्रदेशिनीनाम्न्यामङ्गुल्यां देशिनी भवेत् ॥ ६१९ ॥

द्वेषी तु निम्बवृक्षे ना द्वेषशीले तु भेद्यवत् ।
शत्रौ च दैत्यं तु क्लीबमुशीरे ना विभीतके ॥ ६२० ॥

द्वे दैतेये स्त्री तु दैत्या मुरासंज्ञकभेषजे ।
दैष्टं क्ली याज्ञिकानां स्याद् प्रोक्षण्यासादने त्रि तु ॥ ६२१ ॥

---

१. 'त' ख. ठः. २. 'दू' क. घ. पाठः.

सम्बन्धिनि स्याद् दिष्टस्य दिष्टेश्चाथ विधौ नपि ।
दैवं त्रिर्देवसम्बन्धे **द्रोणा** स्त्री चतुराढके ॥ ६२२ ॥

दारुपात्रविशेषेऽथ काकजात्यन्तरे द्वयोः ।
अश्वत्थाम्नस्तु ताते ना शाकस्तम्बान्तरे तथा ॥ ६२३ ॥

स्त्री तु द्रोणी द्रोणपुष्पीसंज्ञस्तम्बे गिरिप्लवे ।
शैलस्य शिलयोः सन्धौ द्रवभाण्डे तथापरे ॥ ६२४ ॥

आहुः काष्ठाम्बुवाहिन्यां **द्रोहस्तु** द्रोहणे पुमान् ।
द्वे तु विप्रखषीजाते मर्त्यजात्यन्तरे विदुः ॥ ६२५ ॥

दोषो वातादिके दुष्टौ गुणस्य प्रतियोगिनि ।
ना दोषा तु भुजायां स्त्री स्यात् त्वाकारान्तमव्ययम् ॥ ६२६ ॥

रात्रावथ रजन्यामित्यस्मिन्नर्थे परे विदुः ।
द्योतस्तु द्योतनायां ना दीप्तौ द्योता तु सा स्त्रियाम् ॥ ६२७ ॥

ज्ञेया पिङ्गलकेशादिकन्यायां सुरभावपि ।
धर्मोऽस्त्री सुकृते साम्ये स्वभावे लग्नराशितः ॥ ६२८ ॥

राशौ तु नवमे प्राहुर्मौहूर्ता ना[1] तु सोमपे ।
न्यायाचारयमाहिंसाखड्गचापेषु राज्ञि च ॥ ६२९ ॥

प्रधानशेषे सत्ये च श्रुतौ दण्डविनिर्णये ।
सतां तु सङ्गतेऽप्येनमजयः समुपादिशत् ॥ ६३० ॥

ध्वजं त्वस्त्री पताकायां चिह्ने पूर्वदिशो गृहे ।
शिश्नेऽथ तालवृक्षे ना वृक्षमात्रे तु सज्जनः ॥ ६३१ ॥

धन्यः पुण्यवति त्रि स्याद् धनस्य च निमित्तके ।
धन्या लताबृहत्यां स्त्री कुस्तुम्बुरुणि चाप्यथ ॥ ६३२ ॥

---

१. 'नां' क. ख. घ. ङ. पाठः.

धवो ना धवने पत्यौ योषितामजयः पुनः ।
प्रभुमात्रेऽब्रवीदेनं तदसन्मूलहानितः ॥ ६३३ ॥

धुरन्धराख्यद्रौ क्ली तु तत्फले द्वे तु मानवे ।
धरो ना भूधरे तूले कार्पास्यां स्त्री पुनर्धरा ॥ ६३४ ॥

भूमीगुडूच्योर्धत्रस्तु ना वृक्षेऽर्केऽप्यथो नपि ।
गृहे नभसि सूत्रे च धत्रा तु दिवि सा स्त्रियाम् ॥ ६३५ ॥

धनुशब्द उकारान्तः प्रियालाख्यद्रुमे पुमान् ।
क्ली तु तस्य फले पापेऽप्यथ **धर्ता** त्रि धारके ॥ ६३६ ॥

ना तु धर्मे **धन्व** तु क्ली चापे व्योम्न्यथ शाश्वतः ।
स्थलेऽप्याह मरौ पुंसि **ध्वजी** तु ध्वजसंयुते ॥ ६३७ ॥

त्रिः शौण्डिके च ध्वजिनी सेनायां स्त्री **धनी** तु ना ।
कुबेरे त्रिस्तु धनवन्मात्रे वार्धुषिके तथा ॥ ६३८ ॥

धन्वी तु ना धनूराशौ धानुष्के तु भवेत् त्रिषु ।
धनुर्नृशण्डश्चापे क्ली चतुर्हस्तप्रमाणके ॥ ६३९ ॥

धाना स्त्री भूरुहां बीजे कुस्तुम्बुरुणि चाप्यसौ ।
भ्रष्टे यवे भूमनि च हर्षनन्दी त्ववोचत ॥ ६४० ॥

धाना यवानां भ्रष्टानां स्थूलचूर्ण इतीदृशम् ।
क्ली दाने धारणे पाने **धान्यं** तु स्त्रीनपुंसकम् ॥ ६४१ ॥

कुस्तुम्बुरुणि सस्ये क्ली **ध्वाङ्क्ष**स्तु बककाकयोः ।
द्वयोस्तत्रापि च स्त्र्यर्थे ध्वाङ्क्षी ध्वाङ्क्षा तु नृस्त्रियोः ॥ ६४२ ॥

स्याद् घोरवाशिते **धात्रः** पुनर्द्वे कितवेऽथ सा ।
धात्री स्त्र्यामलकीभूम्योरुपमातरि चाथ ना ॥ ६४३ ॥

ध्वाङ्क्षिर्ध्वाङ्क्षतिधातौ स्याद् स्त्री तु स्याद् घोरवाशिते ।
धाता तु ना विरिञ्चे त्रिः पिबे धातरि धर्तरि ॥ ६४४ ॥

---

१. 'के' ग. पाठः. २. 'मा' ङ. पाठः. ३. 'वा' ग. पाठः.

धिष्ण्यस्तु याज्ञिकानां ना वह्निभेदेषु केषुचित् ।
तेषां स्थानेषु चान्ये तु वह्निमात्रे प्रचक्षते ॥ ६४५ ॥

शुक्राङ्गारकयोः क्ली तु नक्षत्रे स्थानगेहयोः ।
अजयस्तु बलेऽप्येतत् स्वनिघण्टावचीक्लृतत्[१] ॥ ६४६ ॥

आसनेऽथ स्त्रियां धिष्ण्या स्यादुल्कायामथो पुमान् ।
धीरोऽब्धौ मन्थरे तु त्रिर्धृतिमद्विदुषोरपि ॥ ६४७ ॥

स्त्री तु धीरा गुडूच्यां स्याद् **धीवा** व्याधौ पुमान् द्वयोः ।
मत्स्ये कश्चित् तु देवे द्वे त्रि तु कर्मकरे स्त्रियाम् ॥ ६४८ ॥

धीवरीत्याह ना तु स्याद् **ध्रुवः** शम्भुविरिञ्चयोः ।
औत्तानपादौ कीलेऽथ त्रिर्नित्ये निश्चले स्फुटे ॥ ६४९ ॥

ध्रुवा तु स्त्री सालपर्ण्यां गीतिस्रुग्भेदयोर्भुवि ।
धूर्त्तः पुंसि महादेवे नीपे कुरवकेऽपि च ॥ ६५० ॥

धुर्धूरे च प्रसूने तु क्लीबमेषां महीरुहाम् ।
अयोमयेऽपि पत्राङ्गे भेद्यलिङ्गं तु वञ्चके ॥ ६५१ ॥

धूको व्याधौ नरीत्येके कामिलायां तु केचन ।
धूका स्त्रीत्यभ्यधुर्धृष्टिर्धर्षणे स्त्री पुमांस्त्वयम् ॥ ६५२ ॥

रश्मौ धृ(षु?ष्णु)*र्ना[२] सन्तापे शैले चोरे तु स त्रिषु ।
प्रगल्भे वैजयन्त्यां तु धृष्टे चेत्याह ना पुनः ॥ ६५३ ॥

धृत्वा विष्णौ गिरावब्धौ यतिनि स्त्री तु धृत्वरी ।
भूमौ **धेनु**स्तु हस्तिन्यां नवसूतगवीगिरोः ॥ ६५४ ॥

स्त्री क्ली तु सामभेदे स्याद् **धोत**स्तु नरि मारुते ।
शठे तु त्रिर्**नटः** पुंसि टुण्डु[३]वृक्षे द्वयोः पुनः ॥ ६५५ ॥

---

१. 'करत्' ग. पाठः. २. 'पा' ङ. पाठः. ३. 'डु' ख. ङ. पाठः.

---

* धृष्णुर्धृष्टे प्रगल्भे च' (पु. २२८. श्लो. ९) इति वैजयन्ती ।

शैलालिनि नटी तु स्त्री स्याद् विद्रुमलताह्वये ।
भैषज्य इति कोऽप्याह परे त्वेतदसाध्विति ॥ ६५६ ॥

तृतीयवर्गोपान्त्यत्वात् तस्येत्याहुर्नडी हि सा ।
नडः पुंस्यृषिभेदेऽथ नृशण्डो धमनाह्वये ॥ ६५७ ॥

स्तम्बे त्रात्यात् क्षत्रपूर्वक्षत्रियाजे नरे द्वयोः ।
नडी तु विद्रुमलतासंज्ञे स्याद् भेषजे स्त्रियाम् ॥ ६५८ ॥

नदो नामरदत्तेन शब्दे ख्यातः सरस्वति ।
स्तोतर्यपि **नदी** तु स्त्री निम्नगायां **नतं** पुनः ॥ ६५९ ॥

वक्रे नमस्कृते च त्रिर्बन्धुरेऽप्यथ तन्नपि ।
अगुरौ तगरे* चैव गन्धद्रव्यप्रभेदयोः ॥ ६६० ॥

नमनेऽप्यथ **नन्दा** स्त्री स्नुहिसंज्ञमहीरुहे ।
तिथिषु प्रतिपत्षष्ठ्योरेकादश्यां तिसृष्वपि ॥ ६६१ ॥

पार्वत्यां चाथ ना पूर्वराजभेदेषु केषुचित् ।
गोपालाधिपभेदेऽपि नन्दनाख्ये तु कर्मणि ॥ ६६२ ॥

नृस्त्रियोरथ **नग्नः** स्यात् पुंसि वैतालिकादिषु ।
दिगम्बरे तु त्रिः शास्त्रप्रोक्ताग्निरहिते तथा ॥ ६६३ ॥

नरः पुंस्यर्जुने विष्णोरवतारान्तरे नये ।
मनुष्यजातौ तु द्वे स्यात् स्त्र्यर्थे नारीति तत्र च ॥ ६६४ ॥

नपुंसकं तु सलिले नखरे तु नखोऽस्त्रियाम् ।
क्ली तु शुक्त्याख्यभैषज्ये **नक्रस्तु** ग्राहसंज्ञके ॥ ६६५ ॥

द्वयोर्जलचरे प्राह शाकटायन इत्यमुम् ।
ग्राहादन्यत्र कुम्भीरेऽमरसिंहादयोऽभ्यधुः ॥ ६६६ ॥

---

१. 'द' क घ. ङ. पाठः, 'ग' ग. पाठः.

---

* 'नन्द्यावर्ते तु तगरः' (पु. ६१. श्लो. १९५) इति वैजयन्ती ।

नवस्तु ना स्तुतौ त्रिस्तु नवीने स्त्री तु सा नवा ।
कार्पासीसंज्ञके गुल्मे **नष्ट**स्तु त्रिस्तिरोहिते ॥ ६६७ ॥

पलायिते मृते चाथ नष्टा स्त्री स्पृष्टमैथुना ।
या कन्यका भवेत् तस्यां **नन्दि**स्तु स्त्री सुखे तथा ॥ ६६८ ॥

भेरीसंज्ञकवाद्येऽथ देवदेवस्य शूलिनः ।
प्रतीहारे नृलिङ्गः स्याद् धाताविपि च नन्दतौ ॥ ६६९ ॥

न्यङ्कुर्गुरुकुलेवासिशिष्ये मुन्यन्तरे च ना ।
मृगभेदे द्वयो**र्नप्ता** पुनर्दौहित्रपौत्रयोः ॥ ६७० ॥

पौत्रपुत्रेऽपि च द्वे स्याद् द्वेऽपत्ये तदनन्तरे ।
नपादेष तकारान्तः सर्पे दान्तं नपाद्ध्वनिम् ॥ ६७१ ॥

प्रमादात् सज्जनो दृष्ट्वा सर्पेऽपत्येऽभ्यभाषत ।
नन्दी नन्दीश्वरे माषे नाम्ननान्द्याश्च पाठके ॥ ६७२ ॥

ना नन्दिनी तु स्त्री गौर्यां हरीतक्यां ननान्दरि ।
सूक्ष्मैलायामयोध्यायां प्रशस्ते वास्तुभूतले ॥ ६७३ ॥

नभः (क्लीबाश्रयोः स्वर्गे[1] स्वर्गाश्रयोः क्लीबं) सूर्ये वारिणि चाथ तत् ।
नभसी इति तु द्यावापृथिव्योरास्त्रियां पुनः ॥ ६७४ ॥

श्रावणे मासि वर्षास्वप्यजयस्तु पठत्यमुम् ।
वृद्धेऽपि त्रिषु तत्र स्यादथ **नाको** नृलिङ्गकः ॥ ६७५ ॥

सूर्येऽन्तरिक्षे तु स्वर्गेऽप्येनं केचिन्नृशण्डयोः ।
पुत्रयोस्तु द्वयो**र्नागः** पुनर्ना नागकेसरे ॥ ६७६ ॥

मेघे च नागदन्त्यां च नागवल्ल्यां च कश्चन ।
अस्त्री तु वङ्गे सीसे च द्वे तु आहाल्ययादसि ॥ ६७७ ॥

गजे सर्पे त्रि तु स्थूले तस्मिंस्त्वर्थे स्त्रियां यदा ।
तदा नागीति ङीषि स्यान्नाथस्त्विन्द्रे पुमांस्त्रि तु ॥ ६७८ ॥

---

१. 'स' क. ख. घ. ङ. पाठः. २. 'वु' ङ. पाठः.

प्रभौ स्त्रीपुंसयोस्तु स्याद् याच्ञैश्वर्यादिकेष्वयम्।
नाली त्रयी धान्यकाण्डे नाला चाब्जादिदण्डके॥ ६७९॥

क्ली तु रन्ध्रे च शेफे च **नादो** ना स्तोतरि ध्वनौ।
नदसम्बन्धिनि त्रिः स्यान्नाख्यं घोषाख्यलोहके॥ ६८०॥

नृत्ते तौर्यत्रिके च क्ली त्रि तु नाटयितव्यके।
नारं क्ली भारताद् वर्षाद् दक्षिणे प्रतिजानके॥ ६८१॥

कस्मिंश्चिदन्तर[1]द्वीपे त्रि तु स्यान्नरयोगिनि।
नारीति योषित्तिन्त्रिड्योः स्त्री स्याल्लिङ्गं त्वनिश्चितम्॥ ६८२॥

आपो नारा इति प्रोक्ता इत्यत्राथान्यलिङ्गकः।
नायो नेतरि ना त्वेष प्रापणे स्त्री त्वथो दिशि॥ ६८३॥

नायी **नाभिस्तु** जन्त्वङ्गे यस्य संज्ञा प्रतारिका।
रथचक्रस्य मध्यस्थपिण्डिकायां च ना पुनः॥ ६८४॥

आद्यक्षत्रियभेदेऽन्त्यम[2]नौ मुख्यमहीपतौ।
वर्षे तु भारते क्लीबं **नाम** तु क्लीबमम्भसि॥ ६८५॥

अस्त्री तु प्रातिपदिके संज्ञायां चाव्ययं पुनः।
प्राकाश्योपगमादीनामर्थानां द्योतकं विदुः॥ ६८६॥

निष्कोऽस्त्री हेम्नि दीनारे साष्टकर्षशते पले।
अजयः शाश्वतश्चैनं हेम्न एव पलेऽपठीत्॥ ६८७॥

वक्षोभूषान्तरे कर्षे सज्जनस्तु रहस्यपि।
त्रि तु निर्गतका[3]र्येषु **निजं** तु त्रिः सनातने॥ ६८८॥

आत्मीये च स्वभावे तु क्ली पुंसि त्वात्मनि स्मृतम्।
निभं तु स्यान्नपि व्याजे तत् तूत्तरपदं त्रिषु॥ ६८९॥

सदृशे **निष्ठ्य**शब्दस्तु मर्त्यजात्यन्तरे द्वयोः।
अन्ध्रीशबरजे निष्ठ्या पुनः स्वातौ स्त्रियामथ॥ ६९०॥

---

१. 'रे' क. ख. ङ. पाठः. २. 'मु' क. ग. ङ. पाठः. ३. 'न्ये' क. पाठः.

नीली स्त्र्योषधिभेदे स्यात् कालीसंज्ञे पुमांस्तु सः ।
कार्ष्ण्ये शौक्ल्ये च गुणयोस्त्रि तु तद्वति तत्र च ॥ ६९१ ॥

स्त्र्यर्थे नीलैव वस्त्रे स्याद् संज्ञायां तु द्वयं भवेत् ।
नीला नीली च नील्येव प्राणिनि स्यादथो पुमान् ॥ ६९२ ॥

नीचः शनैश्चरे नीचैःस्वरे च त्रि तु तद्वति ।
वामने च निकृष्टे च **नीडं** त्वस्त्री कुलायके ॥ ६९३ ॥

गृहे च **नीथ**[1]शब्दस्तु पूर्वराजे कचिन्नरि ।
द्वे ब्राह्मणे धर्मशीले पुनस्त्रिरथ **नीक**[3]वाक् ॥ ६९४ ॥

द्वे ज्ञातौ च खगे[4] चाथ **न्युब्जो** भव्याह्वये तरौ ।
ना तत्फले तु क्ली त्रिस्तु कुब्जेऽधोमुख एव च ॥ ६९५ ॥

वैजयन्त्यां तु ना व्याधावित्युक्तं ***न्यूङ्ख**वाक् पुनः ।
षट्स्वोङ्कारेषु ना त्रिस्तु सुन्दरेऽथाजयोऽवदत् ॥ ६९६ ॥

अतिप्रिये द्वयोस्तु स्तः सूतमागधयोः पृथक् ।
नूधा (नूधाश्च स? अनूधाश्च) प्रोक्तौ सकारान्तौ मनीषिभिः ॥ ६९७ ॥

नेत्रं नाड्यां तरोर्मूले वस्त्रे दृशि मथो गुणे ।
क्ली पुंसि चान्ये **नेप**स्तु नये वृक्षे पुरोहिते ॥ ६९८ ॥

ना त्रिस्तु भृतके **नेम**स्त्वन्ने वज्रे पुरोहिते ।
अर्धे च ना त्रिः सदृशे समीपे चाथ खे[5] नपि ॥ ६९९ ॥

नेत्वं द्यावापृथिव्योश्च पुमांस्तु शशलाञ्छने ।
नेता भव्यतरौ पुंसि तत्फले क्ली त्रि सारथौ ॥ ७०० ॥

---

१. 'की' ङ. पाठः. २. 'ड' क. ग. घ. पाठः. ३. 'च' ङ. पाठः. ४. 'भ्रे' ख. पाठः. ५. 'केनचित्' ङ. पाठः.

---

* 'न्युङ्खः सम्यङ्मनोज्ञे च साम्नः षट्प्रणवेऽपि च' इति तु मेदिनी ।

नीतिक्रियाकर्तरि च प्रभौ चाथ नृशण्डयोः ।
पद्मं सरोरुहे क्लीबं सङ्ख्याभेदे तथेन्द्रिये ॥ ७०१ ॥

गजबिन्दुष्वष्टकायां नागराजान्तरे तु ना ।
निधिभेदे व्यूहभेदे वर्णे पीतसितासिते ॥ ७०२ ॥

त्रि तु तद्वति पद्मा तु लक्ष्मीभार्ग्योः स्त्रियामियम् ।
तथैव पद्मचारिण्यां कश्चित् त्वाहाप्यविश्रुतम् ॥ ७०३ ॥

स्याद् पद्मनालिकायामित्यथ सामान्तरे **प्लवः** ।
उडुपे प्लवने मेघे जलपूरेऽप्यथ द्वयोः ॥ ७०४ ॥

चण्डाले मर्कटे भेके पक्षिजात्यन्तरे तथा ।
यस्याख्या शर्कटबिल* इत्यथ स्यात् त्रि[3] पक्षिषु ॥ ७०५ ॥

श्वेतवारलपर्यन्तहंससारसकादिषु ।
सौश्रुतोक्तेषु कैवर्तीमुस्तके तु नपुंसकम् ॥ ७०६ ॥

परं प्रकृष्टे द्विषति पूर्वार्वाक्प्रतियोगिनोः ।
अन्यस्मिन् केवले दूरे त्रिषु ना परमात्मनि ॥ ७०७ ॥

शण्डः परार्धसंज्ञायाः सङ्ख्याया द्विगुणात्मनि ।
सङ्ख्यायां वैजयन्ती तु तत्सङ्ख्येयेषु वस्तुषु ॥ ७०८ ॥

वा त्रिष्वित्याह **पथ्यं** तु ऽयनपेते पथो हिते ।
यागाङ्गेषु च नित्येषु विष्टुत्यादिषु मन्वते ॥ ७०९ ॥
ऋक्सामेषु तथा दाशरात्रिकेष्वथ सा स्त्रियाम् ।
जातिच्छन्दोविशेषेऽस्य स्यादार्याख्यस्य चान्तरे ॥ ७१० ॥

गणेषु त्रिषु यस्यादावर्धयोर्दृश्यते यतिः ।
बृहतीच्छन्दसो भेदे यस्य स्याद् द्वादशाक्षरम् ॥ ७११ ॥

---

१. 'द्मः' ख. ग. पाठः. २. 'कबि' ग. पाठः. ३. 'त्रिषु' ग. पाठः.

---

* दात्यूहश्चाथ शकटाबिले प्लवपरिप्लवौ (पु. २७. श्लो. १२) इति तु वैजयन्ती ।

उपोत्तमं पदं पादास्त्रयोऽन्येऽष्टाक्षराः स्मृताः ।
हरीतक्यां च पथ्याथो गायत्र्यादिषु सप्तसु ॥ ७१२ ॥

छन्दस्सु नप्यथो **पद्या** स्त्री मार्गे वृषले द्वयोः ।
क्ली पादबद्धग्रन्थे[1] स्यात् त्रिः पद्यं पदसाधुनि ॥ ७१३ ॥

पदाङ्कयोग्यदेशे च यच्चाकरणकं स्वयम् ।
पादस्य वेधकं तत्र शर्करादावथो नपि ॥ ७१४ ॥

पत्रं पुंस्यपि चान्येषां पक्षिपक्षे तरुच्छदे ।
वाहने छुरिकायां च **पर्णं** तु क्ली तरुच्छदे ॥ ७१५ ॥

पलाशवृक्षप्रसवे पलाशाख्यतरौ तु ना ।
पलं नृशण्डयोर्मांसे मानेऽप्यक्षचतुष्टये ॥ ७१६ ॥

प्रस्थोऽस्त्री गिरिसानौ च कुडुबानां चतुष्टये ।
प्रज्ञा बुद्धौ स्त्रियां त्रिस्तु विदुषि **प्रश्नवाक्** पुनः ॥ ७१७ ॥

त्रि पुराणे छन्दसि तु क्लीबं पञ्चाशदक्षरे ।
पङ्कोऽस्त्री कर्दमे पापे **पण्डा** स्त्रीपुंसयोर्गतौ ॥ ७१८ ॥

तत्त्वबुद्धौ स्त्रियामेव पुमानेव नपुंसके ।
पक्वं तु क्वथिते नाशोन्मुखे परिणते त्रिषु ॥ ७१९ ॥

अजयस्तु खलेऽप्याह तस्यार्थश्चिन्त्यतां बुधैः ।
क्लीबं तु पचने विद्याच्छृतक्षीरे[2]जदध्नि च ॥ ७२० ॥

पटस्तु वस्त्रे केचित् तु सुवस्त्रे पुन्नपुंसकम् ।
पटी तु स्त्री विशिष्टे स्यात् पटे प्रावरणात्मके ॥ ७२१ ॥

इति कश्चित् प्रियालाख्यतरौ ना क्ली तु तत्फले ।
पच्छः शिलायां ना त्रिस्तु पादपीठेन गन्तरि ॥ ७२२ ॥

---

१. 'न्थः' क. ख. घ. ङ. पाठः. २. 'रे च द' ग. पाठः.

पाण्टिसंज्ञे[1] तु पच्छी स्त्री भवेद् वारुटकान्तरे ।
पन्नं स्कन्ने त्रिषु स्त्री तु जिह्वायां पद्ववाक् पुनः ॥ ७२३ ॥
पुंसि ग्रामनिवेशे त्रिः शून्ये **पर्व**स्तु ना हरे ।
इक्ष्वादीनां तु काण्डस्थग्रन्थिमध्ये नपुंसकम् ॥ ७२४ ॥
पर्विः[2] काके द्वयोर्हिंस्रे पुनस्त्रिषु **पति**स्तु ना ।
पाणिग्राहे च पततिधातौ चाथाजयोऽब्रवीत् ॥ ७२५ ॥
गतौ मूलेऽप्यथो पत्नी भार्यायां स्त्री त्रि तु प्रभौ ।
वृद्धादिस्तु पतिर्यस्यास्तत्रान्यार्थसमासके ॥ ७२६ ॥
वृद्धपत्नी वृद्धपतिरित्याद्यं रूपमुन्नयेत् ।
ग्रामादेश्च यदा[3] स्त्र्यर्थः स्वामित्वेन विवक्ष्यते ॥ ७२७ ॥
ग्रामपत्नी ग्रामपतिरित्याद्यं तत्र च द्विधा ।
पत्तिः पुनः स्त्रियां ज्ञेया पतने पदनेऽपि च ॥ ७२८ ॥
एकेभैकरथत्र्यश्वपञ्चपद्गबले तथा ।
लेपेन कृतलेखायां बाह्वादौ पतिके[4] तु ना ॥ ७२९ ॥
पठिस्तु विदुषि त्रिः स्यान्ना तु वेदस्य पाठके ।
स्त्रियां फैलकिकायां[5] स्यादल्पायां युद्धकारिणाम् ॥ ७३० ॥
पचिस्तु नाग्नौ पचतौ बुभुक्षायां तु सा स्त्रियाम् ।
पणिस्तु वणिजि त्रि स्याद् धातौ ना पणनार्थके ॥ ७३१ ॥
पपीस्तु सूर्ये रश्मौ च ना हस्तिनि तु स द्वयोः ।
पटुः पुंसि पटोल्याख्यवल्लीजातौ रसान्तरे ॥ ७३२ ॥
लवणाख्ये तद्वति तु त्रिषु निर्व्याधिशूरयोः ।
अमन्ददक्षयोश्चान्ये विशदप्रज्ञ ऊचिरे ॥ ७३३ ॥
अन्यो विस्पष्ट आचष्टे ब्रूते त्वजयशाब्दिकः ।
तीक्ष्णे च निस्त्वरे चैषु यदा स्त्र्यर्थेऽस्य वर्तनम् ॥ ७३४ ॥

---

१. 'ण्टी' ख. पाठः, 'ण्डि' ग. पाठः. २. 'र्मिः' क. घ. पाठः. ३. 'दात्यर्थे स्वा' क. घ. पाठः. ४. 'दि' ख. ङ. पाठः. ५. 'पलङ्किका' ख. ङ. पाठः.

तदा पट्टी पट्टुरिति क्ली तु स्याल्लवणद्वये ।
ऊषाख्ये सैन्धवाख्ये चेत्येवं नानाब्रुवन् बुधाः ॥ ७३५ ॥

प्रत्यक् प्रतीच्येऽभिमुखे प्रतीच्यभिमुखे त्रिषु ।
देशे पुंसि प्रतीची तु पश्चिमायां दिशि स्त्रियाम् ॥ ७३६ ॥

प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थेष्वेषोऽपि वाव्ययम् ।
पर्व सर्वेऽपि चाचार्याः क्लीबमन्ये समामनन् ॥ ७३७ ॥

भाष्यकारस्तु भगवान् योगसूत्रे प्रयुक्तवान् ।
गुणपर्वाणि इत्येवं षष्ठीतत्पुरुषे नरम् ॥ ७३८ ॥

विषुवादाववसरे पञ्चदश्यां तथोत्सवे ।
प्रतिपत्पञ्चदश्योश्च सन्धौ ग्रन्थिद्वयान्तरे ॥ ७३९ ॥

इक्षुवेण्वादिदण्डानां ग्रन्थौ त्वेवेति[1] केचन ।
पट्टा वत्से द्वयोः पुंसि त्वन्ये गत्यवसानयोः ॥ ७४० ॥

पत्री पुंसि शरे द्वे तु श्येने सर्वखगेष्वपि ।
पत्रिणी तु स्त्रियां पत्न्याः कनिष्ठस्वसरि स्मृता ॥ ७४१ ॥

पत्रं तु (यत्रे यस्यापि?) तत्र[3] स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ।
पद्मी द्वयोर्गजे पद्मवति तु त्रिः स्त्रियां पुनः ॥ ७४२ ॥

पद्मिनी सरसीलक्ष्म्योः पद्मस्तम्बेऽथ **पक्षिवाक्** ।
द्वे खगे पण्डिते तु त्रिः पक्षवत्यथ पक्षिणी ॥ ७४३ ॥

पक्षाभ्यामिव याहोभ्यां रात्रिर्युक्तात्र सा स्त्रियाम् ।
प्राणास्तु पुंस्यसुष्वेके त्वस्मिन्नर्थे प्रचक्षते ॥ ७४४ ॥

बहुत्वमस्याथ बले वायुवायुविशेषयोः ।
द्वन्द्वानां प्रथमे साम्नि चक्षुरादीन्द्रियेषु च ॥ ७४५ ॥

शशाख्यभेषजेऽर्थे त्रिः पूर्णे क्लीबं तु पूरणे ।
त्रयी तु भाजने **पात्री** क्ली तु योग्ये स्रुगादिके ॥ ७४६ ॥

---

१. 'न्यो' क. घ. पाठः. २. 'स्य' ङ. पाठः. ३. 'य' क. ख. घ. ङ. पाठः.
४. 'तु' क. ख. घ. ङ. पाठः.

आढके पण्डिते वित्ते नद्याः कूलद्वयान्तरे।
प्रधानाङ्गे च सुगुणे **पार**स्तु नरि पारणे ॥ ७४७ ॥

क्ली नद्यादेः परे तीरे घटीसंज्ञे तु गोदुहाम्।
दोहपात्रे स्त्रियां पारी **पाल**स्तु त्रिषु पालके ॥ ७४८ ॥

ना त्राणे जडकन्यायां पुनः पाली स्त्रियामियम्।
अस्त्री द्रोणाह्वये दारुपात्रे **पाक**स्तु पर्वते ॥ ७४९ ॥

पक्तौ परिणतौ दैत्यभेदे सूर्ये तरोः फले।
करमर्दतरौ पुंसि तत्फले तु नपुंसकम् ॥ ७५० ॥

शिशौ द्वे त्रिः प्रशस्येऽथ **पातं** त्रिस्त्रातशुष्कयोः।
ना तु राहौ च पतने क्ली तु त्राणे च शोषणे ॥ ७५१ ॥

पापस्तु कुत्सिते क्रूरे त्रिषु क्लीबं तु दुष्कृते।
विभीतकफले चाथ विभीतकतरौ पुमान् ॥ ७५२ ॥

पाशो ना पाशनायां सुब्धातोः[1] पाशयतेर्घञि[2]।
रज्ज्वादिप्रान्तविन्यस्तग्रन्थिभेदे तथा पुनः ॥ ७५३ ॥

मृगपक्ष्यादिबन्धार्थयन्त्रभेदे च तत्कृते।
अन्ये त्वाहुः परः कर्णात् सुकर्णे केशतश्चये ॥ ७५४ ॥

स्त्री तु केशाच्छिखायां स्यात् केशपाशिन्यथ त्रिषु।
याप्ये प्रत्ययसंज्ञः स स्वार्थिको निहतस्वरः ॥ ७५५ ॥

पाठो ना पठने स्त्री तु प्राचीनाख्यलतान्तरे।
पाठा **पार्श्वं** तु न स्त्री स्यात् पर्शुवृन्दात्मके तनोः ॥ ७५६ ॥

कक्षाधोवयवे किञ्च वक्रोपायेऽन्तिकेऽथ ना।
आर्हतानां तीर्थकरभेदे पा(र्श्वौ ? र्श्व्यौ) तु ते स्त्रियौ ॥ ७५७ ॥

द्यावापृथिव्योः **पानं** तु त्राणशोषणयोर्नपि।
पीतौ च ना तु निःश्वासवायौ **प्रायः** पुनः पुमान् ॥७५८॥

---

१. 'तौ' ग. पाठः. २ 'तौ घ' ग. पाठः.

बाहुल्येऽप्यशनत्यागे मृतौ प्रगमने तथा ।
बाल्यादिवयसि त्रिस्तु तुल्ये[१]ऽर्थे[२] **प्राच्यवाक्** पुनः ॥ ७५९ ॥
प्राग्दाक्षिणे शरावत्या देशे ना प्राग्भवे त्रिषु ।
पाक्यं तु त्रिषु पक्तव्ये क्लीबं तु विडसंज्ञके ॥ ७६० ॥
लवणे भूमिलवणसंज्ञे च लवणेऽथ नप् ।
प्राध्वं स्याद् दूरमार्गे च बन्धने चेति मन्वते ॥ ७६१ ॥
प्रवणे तु त्रिरित्येवं केचिदन्ये तु मन्वते ।
आनुकूल्यार्थकं प्राध्वमव्ययं चेत्यथ स्त्रियाम् ॥ ७६२ ॥
पार्ष्णिरुन्मत्तनार्यां स्यात् पादग्रन्थेरधोऽपि च ।
पुमांस्तु पृतनाकक्ष्यां **पाण्डु**स्तु नरि राजनि ॥ ७६३ ॥
धृतराष्ट्रानुजे पाण्ड्यदेशराजान्तरेऽपि च ।
शालिजात्यन्तरे रोगभेदे खर्जूरपादपे ॥ ७६४ ॥
वर्णभेदे तद्वति तु त्रिः खर्जूरफले तु नप् ।
पातुः पुंसि विरिञ्चेऽन्यस्त्वाह रक्षितरि त्रिषु ॥ ७६५ ॥
प्लावी तु पक्षिमृगयोर्द्वयोरथ नपुंसकम् ।
पाथिर्ज्योतिषि नद्यां च स्वर्गे चन्द्रेऽप्यथास्त्रियाम् ॥ ७६६ ॥
सूर्ये **प्रिय**स्तु करुणसंज्ञवृक्षे धवे त्रि तु ।
वल्लभे सुन्दरे स्त्री तु प्रियाभीप्सितयोषिति ॥ ७६७ ॥
पिङ्गो मण्डलिसर्पाणां प्रभेदे महिषे द्वयोः ।
ना पिशङ्गाह्वये वर्णे ऋषिभेदे च सर्षपे ॥ ७६८ ॥
पिशङ्गवर्णयुक्ते तु त्रि स्त्रियां पिङ्गलाह्वये ।
पिङ्गा पक्ष्यन्तरे भ्रमरीतिसंज्ञे च लोहके ॥ ७६९ ॥
पिण्डो गुडोरके† पुंसि सङ्घाताजीवयोरपि ।
अजयस्तु निवापेऽपि शब्दवित् प्राब्रवीदि[३]मम् ॥ ७७० ॥

---

१. 'र्थेऽर्थे' क. घ. ङ. पाठः २. 'ल्पे' ख ग. पाठः. ३. 'दिदम्' ग. पाठः.

---

† 'पिण्डो गुडेरकः । गण्डोरश्च गडोलश्च' (पु. १६७. श्लो. १०१) इति तु वैजयन्ती ।

पुंल्लिङ्गे बोलसंज्ञे च भेषजे वपुषि त्वमुम् ।
पुमांसं कश्चिदाह स्म शण्डं पिण्डी त्वियं स्त्रियाम् ॥ ७७१ ॥

भक्तपिण्डे देवपीठेऽप्यथ रोमपुटे **पिटः** ।
कण्डोले च पुमान् क्ली तुच्छद्विषोऽवयवान्तरे ॥ ७७२ ॥

पिटाटिकाह्वये **पिच्छा** पुनः शल्मलिवेष्टके ।
यवाग्वामोदनोद्भूतमण्डे प्राह तु सज्जनः ॥ ७७३ ॥

सर्वपिच्छिलमण्डेषु पक्षिपक्षे तु नप्यदः ।
पिच्छस्तु गुणभेदे स्याद् यद्वान् पिच्छिल उच्यते ॥ ७७४ ॥

शाकटायन इत्याह **पित्र्या** पुनरियं स्त्रियाम् ।
पौर्णमास्यां त्रि तु पितृदैवते पितुरागते ॥ ७७५ ॥

पितृसाध्वादिके चाथ पत्तुं पतितुमेष्टरि ।
पित्सं त्रिर्विहगे तु द्वे **पीतस्तु** नरि गन्धके ॥ ७७६ ॥

हरिद्रावर्णसदृशे वर्णे तद्वति तु त्रिषु ।
पिबतेः पीयतेश्चापि क्रियायाः कर्मतां गते ॥ ७७७ ॥

क्ली तु पीतिक्रियायां स्याद् हरिद्रायां तु सा स्त्रियाम् ।
पीताथ **पीथ**शब्दस्तु क्लीबं क्षीरे जलेऽपि च ॥ ७७८ ॥

बालपेयघृते तु स्यादन्ये[1] तु नवनीतके ।
अग्नौ च **पीतिस्त्व**श्वे द्वे क्रियायां पिबतेः स्त्रियाम् ॥ ७७९ ॥

पीतुर्ना भास्करे बालघृतपानार्थभाजने ।
चक्षुषि द्वे तु विहगे **पीलुस्तु** नरि पादपे ॥ ७८० ॥

ज्ञेयो गुडफलाभिख्ये काण्डे पुष्पेऽथ सज्जनः ।
वृक्षे कट्फलनाम्न्याह ब्रूते त्वजयशाब्दिकः ॥ ७८१ ॥

फालास्थिखण्डकेऽप्येनं द्वे त्विमे **पीयुवाक्** तु ना ।
आदित्ये किरणे काले स्यादुलूके तु स द्वयोः ॥ ७८२ ॥

---

१. 'द्र' ग. पाठः. २. 'न्ना' क. ख. घ. ङ. पाठः.

पुष्यस्तु ना कलियुगे नक्षत्रे तिष्यनामनि ।
तद्युक्ते कालसामान्ये त्रिस्तु जातेऽत्र नप् पुनः ॥ ७८३ ॥

वैरूपाष्टकवर्गस्य स्यादन्त्ये साम्नि तत् तथा ।
कूश्माण्डस्य फले **पुण्यं** पुनः क्ली जलपुष्पयोः ॥ ७८४ ॥

व्योम्नि हेम्नि तथा धर्मे[1] (ब्रु?व्र)ते च शुभकर्मणि ।
गङ्गार्घ्ययोस्तु पुण्या स्त्री मनोज्ञे तु त्रि पावने ॥ ७८५ ॥

अजयस्तु मनोज्ञात् तं भेदेनाह मनोहरे ।
पुण्ड्रं तु तिलके न स्त्री पुमानिक्ष्वन्तरे क्रिमौ ॥ ७८६ ॥

पुष्पगुल्मेऽतिमुक्ताख्ये नीवृद्भेदे तु भूम्नि च ।
वरेन्द्रीसंज्ञकेऽथ स्याद् धवलायां गवि स्त्रियाम् ॥ ७८७ ॥

पुण्ड्रा **पुष्पं** तु कुसुमे क्लीबमन्ये तु पुंस्यपि ।
आर्तवे योषितां ना तु विकासे स्त्री तु पुष्प्यसौ ॥ ७८८ ॥

भेषजे तु बलाख्येऽथ कर्तरीनाम्नि पत्रिणाम्[2] ।
स्यात् **पुङ्खो**ऽवयवे पुंसि श्येनपक्षिणि तु द्वयोः ॥ ७८९ ॥

पुत्रस्तु तनये पुंसि पुत्री दुहितरि स्त्रियाम् ।
पुटी[3] त्रयी करण्ड्यां क्ली नगरे ना समुद्गके ॥ ७९० ॥

द्वे नृजात्यन्तरे शूद्रकवटीजे **प्लुतं** पुनः ।
प्लवने क्लीबमश्वस्य गतिभेदेऽप्यथ त्रिषु ॥ ७९१ ॥

तद्वत्यश्वे त्रिमात्रे च वर्णे सिक्तेऽप्यथास्त्रियाम् ।
पुस्तो लेख्ये क्लि लेप्यादिकर्मणि द्वे तु **पुल्ववाक्** ॥ ७९२ ॥

दर्वीकराख्यभुजगभेदे कीटक्रमिष्वपि[4] ।
कीटेषु च **पुरं** तु क्ली पुंस्यन्ये गेहदेहयोः ॥ ७९३ ॥

---

१. 'न्ये तद्धर्मे च' ग. पाठः. २. 'णः' क. ग. घ. ङ. पाठः. ३. 'टिस्र' ख. ग. पाठः. ४. 'भेदे क्र' ख. ङ. पाठः.

ध्यामाख्यभेषजस्तम्बे सर्वतोभद्रकादिषु ।
शैवागमप्रसिद्धेषु मण्डलेष्वपि ना तु सः ॥ ७९४ ॥

गुग्गुलौ नगरे त्वेषा पुरी लिङ्गत्रये द्वयोः ।
मर्त्यजात्यन्तरे शूद्रमहिषीजेऽथ केचन ॥ ७९५ ॥

आहुः पुरिमिकारान्तामपि स्त्री नगरे बुधाः ।
कश्चित् तु पुंसि राज्याह ना तु शैलान्तरे **पुरुः** ॥ ७९६ ॥

गङ्गाद्वारप्रदेशस्थे मनुष्ये तु द्वयोरयम् ।
महति त्रिषु नैरुक्ताः पुनर्बहुषु मन्वते ॥ ७९७ ॥

पूर्वा स्त्रियामिन्द्रदिशि त्र्यपरप्रतियोगिनि ।
दिग्देशकालविषयेष्वग्रप्रथमयोरपि ॥ ७९८ ॥

पुराणे पुंबहुत्वे तु पूर्वजेष्वेष वर्तते ।
पितामहादिष्वथ ना **पूज्यः** स्याच्छ्वशुरे त्रि तु ॥ ७९९ ॥

पूजनीयेऽथ **पूरो** ना नद्याः सलिलबृंहणे ।
पुनर्नवायां नृस्त्री तु पूर्तौ पूरी तु सा स्त्रियाम् ॥ ८०० ॥

वंशवाद्येऽथ **पूर्तं** क्ली खातादौ पुण्यकर्मणि ।
त्रि तु पूर्णे रक्षिते च **पूर्णं** तु सलिले नपि ॥ ८०१ ॥

पूर्तौ च पौर्णमास्यां तु पूर्णा स्त्री स्यात् तिथिष्वपि ।
पञ्चमीदशमीपञ्चदशीषु तिसृषु त्रि तु ॥ ८०२ ॥

पूरिते च समग्रे च प्रवदन्ति मनीषिणः ।
आकर्णकर्षणे चेषोः **पूगस्तु** निवहे पुमान् ॥ ८०३ ॥

क्रमुकेऽद्रौ च केचित् तु पूगीमर्थेऽत्र मन्वते ।
स्त्रियां तस्य फले क्लीबं **पूषस्तु** नरि पादपे ॥ ८०४ ॥

ब्रह्मदारुसमाख्येऽथ पूषा स्त्रीपुंसलिङ्गकः ।
वृद्धिक्रियायां **पूतिस्तु** तृणजात्यन्तरे पुमान् ॥ ८०५ ॥

---

१. 'ख्ये' ख. ङ. पाठः. २. 'नि' क. ख. घ. ङ. पाठः.

दुःखदुर्गन्धयोश्च स्याद् दुर्गन्धवति तु त्रिषु ।
पवनाख्यक्रियायां तु स्त्री कुन्त्यां तु **पृथा** स्त्रियाम् ॥ ८०६ ॥

त्रयोदशाङ्गुले त्वेष माने पुंसि मुनीरितः ।
मुनिवाक्यविरुद्धत्वात् पृथो हस्ततले जगे[1] ॥ ८०७ ॥

व्याख्यात्रा येन तेनैतदसम्यगभिभाषितम् ।
पृश्निर्ना किरणे स्वर्गे सूर्ये देवान्तरेषु च ॥ ८०८ ॥

क्लीबं तुन्ने च साम्नोश्च बृहद्भिरिति गीतयोः ।
त्रिषु त्वल्पवपुर्जन्तौ बिन्दुचित्रपशावपि ॥ ८०९ ॥

विराजः पृश्नय इति त्वत्र वर्णनिबन्धनः ।
बिन्दुमत्त्वनिमित्तो वा प्रयोग इति संशयः ॥ ८१० ॥

पृथुः पुंस्यादिराजन्यभेदे वैन्य इति श्रुते ।
अन्यत्रापि क्वचित् पक्ष्ये वासुदेवस्य राजनि ॥ ८११ ॥

राज्ञस्त्रिशङ्कुसंज्ञस्य जनकेऽप्यनरण्यजे ।
विस्तीर्णे तु त्रि तत्रापि पृथुः पृथ्वीति वा स्त्रियाम् ॥ ८१२ ॥

स्त्री तु पृथ्वी पृथिव्यां स्यादुभयं कृष्णजरिके ।
पृथुः पृथ्वी च बाष्पाख्यभेषजे पृथुरेव सा ॥ ८१३ ॥

मर्कटे तु द्वयोः क्ली तु **पृषत्** पुण्ड्रे तु (?) विप्रुषि ।
तथा दध्युपसिक्ताज्ये पशुगात्रस्थबिन्दुषु ॥ ८१४ ॥

तन्तुवायस्य तन्त्रे च मृगभेदे तु स द्वयोः ।
त्रयी तु **पेटी** पेडायां पेटिकायां च सा पुनः ॥ ८१५ ॥

पेटा दास्यां स्त्रियामेव **पेया** तु विरलात्मनि ।
यवाग्वां त्रिस्तु पातव्ये रक्षितव्येऽथ नृस्त्रियोः ॥ ८१६ ॥

प्रेङ्खा प्रेङ्खोलने च स्यादासन्यां च द्वयोः पुनः ।
दासे **प्रेत**स्तु मृतके त्रि द्वे भूतान्तरेऽथ नप् ॥ ८१७ ॥

१. 'ले' ग. पाठः.

पेत्वं तद्दे भुवो भागे द्वे तु मेषे परः पुनः।
पशौ गालितमुष्के[1]ऽमुं व्याचष्टे तदसद् विदुः॥ ८१८॥
पेरुर्ना भास्करे शैले समुद्रे द्वे तु पक्षिणि।
कलविङ्काह्वयेऽथ स्यात् प्रेम प्रेमा च न स्त्रियाम्॥ ८१९॥
स्नेहे केलौ च दासे तु प्रेष्यो द्वे भेद्यवत् पुनः।
प्रेषितव्येऽथ पोतो ना यानपात्रे द्वयोः पुनः॥ ८२०॥
शिशौ दशाब्दे[2]द्विरदे पुत्रयोरपरे विदुः।
चतुष्पदां तु तरुणे केचिदन्ये प्रचक्षते॥ ८२१॥
प्रोथो[3]ऽस्त्री हयघोणायां त्रिः प्रिये यूनि तु द्वयोः।
प्रोष्ठः पुंस्यृषभे प्रोष्ठी शफर्यां स्त्र्यथ पौरवाक्॥ ८२२॥
बलभद्रे श्वेतशालौ ना क्ली तु ध्यामकाह्वये।
भेषजे पुरवास्यादिपुरसम्बन्धिनि त्रिषु॥ ८२३॥
पौषस्तु तैषमासे ना सामभेदे नपुंसकम्।
पौषी तु पौर्णमास्यां स्त्री संयुक्ता पुष्यभेन या॥ ८२४॥
पौंस्नं पुंसवने क्लीबं पुंसः सम्बन्धिनि त्रिषु।
फलं फाले धने बीजे निष्पत्तौ भोगलाभयोः॥ ८२५॥
सस्ये हेतुकृते चर्मसंज्ञशस्त्रनिवारणे।
शस्त्राणां च मुखेऽत्रोक्तस्थावराणां प्रसूनयोः॥ ८२६॥
क्ली[4] पुंस्यप्यपरे ना तु करमर्देऽथ सा स्त्रियाम्।
कार्पास्यां लवलीराजकोशातक्योः फलाथ सा॥ ८२७॥
कोशातक्यां फलिन्यां च लाक्षादिफलके तथा।
फली स्यादजयस्त्वाह मत्स्यभेदेऽपि शब्दवित्॥ ८२८॥
फल्गु तु त्रिष्वसारे स्त्री काकोदुम्बरिकाह्वये।
वृक्षभेदे त्रि तु फली फलयुक्ते स्त्रियां पुनः॥ ८२९॥

---

१. 'क्के' ग. पाठः. २. 'ब्दे' ङ. पाठः. ३. 'प्रो' ग. घ. पाठः. ४. 'क्लीबं पुंस्यप' ग. पाठः.

लग्नाच्चतुर्थराशौ च बन्धुं सांवत्सरा विदुः ।
भेद्यलिङ्गं त्वधिक्षेप्ये बन्धुनीति तु सूत्रकृत् ॥ ८४२ ॥
शब्दस्वरूपानिष्ठत्वे प्राहेत्याहुर्बहुस्तु ना ।
व्रतान्तहोमवह्नौ स्याद् भेद्यलिङ्गं तु वाच्ययोः ॥ ८४३ ॥
त्रित्वादिसङ्ख्यासङ्ख्येये महार्थेऽप्यत्र च स्त्रियाम् ।
यदा वृत्तिस्तदा बह्वी बहुरित्यपि वा द्वयम् ॥ ८४४ ॥
ब्रह्मा रुद्रहृषीकेशविरिञ्चार्केन्दुवह्निषु ।
यज्ञे विप्रे च भृग्वादिष्वृत्विग्भेदे च पुंस्ययम् ॥ ८४५ ॥
क्लीबं तु वेदे मन्त्रेऽन्ने खेऽध्यात्मात्मतपस्सु च ।
मोक्षे जपे धने चाथ बलभद्रे ब(ले?ली)¶ पुमान् ॥ ८४६ ॥
कारवेल्लविशेषे च बृहत्कर्कोटकाह्वये ।
शोणाम्लाने नालिकेरे माषधान्ये च मज्ज्ञि च ॥ ८४७ ॥
षष्ठे शरीरधातूनां बलयुक्ते(यु?तु) स त्रिषु ।
बर्हिस्तु क्ली कुशे यज्ञे जले व्योम्नि महत्यपि ॥ ८४८ ॥
ना त्वग्नौ बाणशब्दस्तु बलिपुत्रासुरे पुमान् ।
इक्ष्वाकोश्च प्रपौत्रे स्यात् तथैवानोकहान्तरे ॥ ८४९ ॥
ककुभाख्ये नृशण्डस्तु शरतद्भेदयोरथ ।
बाणा नृस्त्री नीलझिण्ट्यां बालस्तु शिशुमूर्खयोः ॥ ८५० ॥
त्रिर्ना तु नालिकेरेऽथ पञ्चवर्षगजे द्वयोः ।
बाला तु मल्लिकाभेदे हरिद्रायां च सा स्त्रियाम् ॥ ८५१ ॥
ब्राह्मं त्रिर्ब्रह्मसम्बन्धे स्त्री तु सप्तसु मातृषु ।
एकस्यां दिशि चोर्ध्वायां ब्रह्मरीत्याख्यलोहके ॥ ८५२ ॥
मत्स्याक्ष्याख्यतृणस्तम्बे वाचि ब्राह्मी पुमान् पुनः ।
रात्रेः स्यात् पश्चिमे यामे पुमांस्त्वश्रुणि बाष्पवाक् ॥ ८५३ ॥

---

१. 'त्का' ख. ग. पाठः.

¶ 'नालिकेरे तु लाङ्गली । दाक्षिणात्योऽफलोऽबालः सुतङ्गः कूर्चकेसरः । सदाफलो बली च' (पु. ६३. श्लो. २२०,२२१) इति वैजयन्ती ।

मुखतोयादिसंभूते धूमाभासे च वस्तुनि ।
शाकभेदे च बाष्पी तु स्त्रीलिङ्गा भेषजान्तरे ॥ ८९४ ॥

हिङ्गुपत्र्याह्वये बाधा न स्त्री दुःखनिषेधयोः ।
ना तु क्षुद्रफले पूगे बले चाथ प्रवाहणे ॥ ८९५ ॥

बाहा नृस्त्री स्त्रियां बाहौ बाह्यं तु त्रिर्बहिर्भवे ।
क्ली तु स्वकल्पिते नृत्ते बाढं तु स्याद् भृशे त्रिषु ॥ ८९६ ॥

क्लीबं त्वनुमतौ च स्यात् प्रतिज्ञायां च धिक् पुनः ।
अवश्यमर्थे देवानांप्रियः प्राह हलायुधः ॥ ८९७ ॥

बाहुः पुरुषभेदे ना क्वचिन्नृस्त्री पुनर्भुजे ।
प्रमाणभेदे षट्त्रिंशदङ्गुलेऽप्यब्रवीन्मुनिः ॥ ८९८ ॥

गृहादिद्वारपार्श्वस्थयाज्ञिकख्यातदारुषु ।
बिम्बोऽस्त्री मण्डलसमप्रतिमाङ्कुखलक्ष्मसु ॥ ८९९ ॥

प्रतिबिम्बे तत्प्रकृतौ समानत्वोपधानयोः ।
आदर्शे स्त्री तु बिम्बी स्यात्तोण्ठीसंज्ञलतान्तरे ॥ ८६० ॥

क्ली तु तस्याः फले द्वे तु कृकलासान्तरे विदुः ।
यो नानावर्णभाक् तस्मिन्नथ बिल्वः पुमान् द्रुमे ॥ ८६१ ॥

श्रीफलाख्ये फले त्वस्य क्ली मानेऽपि पलाह्वये ।
बिन्दुर्ना विप्रुषि पशुशरीरस्थपृषत्सु च ॥ ८६२ ॥

लवेऽन्योऽवयवेऽप्यन्यो वैजयन्त्यां तु दृश्यते ।
नश्यत्प्रसूतियोषायां स्त्रीलिङ्गो दृश्यते पुनः ॥ ८६३ ॥

पुल्लिङ्गोऽमरकोशस्य शेषे सारस्वतोदिते ।
बीजो ना यावशूकाख्ये यवक्षारान्तरे तथा ॥ ८६४ ॥

धान्ये स्याद् वंशजे तु त्रिर्बीजी बीजवति त्रिषु ।
ताते तु पुंसि बुद्धो ना सुगते त्रि तु पण्डिते ॥ ८६५ ॥

---

१. 'त्र्या' क. ख. घ. ङ. पाठः.

ज्ञातरि ज्ञायमाने च फुल्ले च क्ली तु बोधने ।
विद्वद्बोद्धोस्त्रिषु **बुधो** ना तु चान्द्रमसायनौ ॥ ८६६ ॥

अजयस्तु सुरेऽप्याह तत्र न्यायाद् द्वयोर्भवेत् ।
बुधा तु धिषणायां स्त्री वृद्धिसंज्ञे च भेषजे ॥ ८६७ ॥

मुण्डीसंज्ञतृणस्तम्बे **बुसं** त्वस्त्री कडङ्गरे ।
मलनिष्पूतधान्यस्य कडङ्गर इति स्मृतम् ॥ ८६८ ॥

गोकरीषेन्धने तु स्त्री बुसा क्लीबं तु वारिणि ।
बुस्तः प्रहसने[1] पुंसि धनुष्कोटौ नपुंसकम् ॥ ८६९ ॥

मूषायां तु **बुका** स्त्री स्याच्छिवमल्ल्यां तु ना बुकः ।
बृहत् त्वारण्यके साम्नि त्वामिद्धीत्यृक्समुद्भवे ॥ ८७० ॥

क्ली त्रिर्महति तत्रापि स्त्र्यर्थे स्याद् बृहतीत्यथ ।
प्रसहासंज्ञवार्ताक्यामिति केचिदथापरे ॥ ८७१ ॥

सर्वेऽपि क्षुद्रवार्ताक्यां छन्दोभेदेषु केषुचित् ।
षट्त्रिंशदक्षराद्येषु गन्धर्वाधिपतेरपि ॥ ८७२ ॥

विश्वावसोः स्त्री वीणायां बृहती पठति त्विमाम् ।
अजयो वा(पि?चि) च क्लीबं पुन**र्बोल**मिति ध्वनिः ॥ ८७३ ॥

साज्ये मधुनि तक्कोले ना तु स्यादम्भसां भ्रमे ।
जायौ गन्धरसाभिख्ये मषौ लेखनिकोद्भृते ॥ ८७४ ॥

बोधिस्त्वर्थे स्त्रियां सम्यग्ज्ञाने च द्वे तु कुक्कुटे ।
अश्वत्थे तु पुमान् बुद्धे त्वप्यमुं सज्जनोऽपठीत् ॥ ८७५ ॥

भगः पुनः स्मृतो यत्ने यशोवीर्यार्कभूतिषु ।
कान्तीच्छाज्ञानवैराग्यधर्मैश्वर्यतपस्सु च ॥ ८७६ ॥

धैर्यसौभाग्यमाहात्म्यधनशुक्रश्रुतेषु च ।
बुद्धौ चादित्यभेदानामेकस्मिन्नपि नाथ नप् ॥ ८७७ ॥

---

१. 'सहने' क. ख. घ. पाठः.

योनौ केचित् त्वभेदेन मन्यन्ते पुन्नपुंसकम् ।
सूर्यतद्भेदयोस्त्वेष पुमानेव न संशयः ॥ ८७८ ॥
भङ्गस्तु ना तरङ्गे स्याद् भञ्जने च स्त्रियां पुनः ।
मातुलान्याह्वये धान्ये भङ्गा भद्रस्तु नोक्षणि ॥ ८७९ ॥
गजभेदे द्वयोः क्ली तु सामभेदे शुभे सुखे ।
एतयोस्त्वर्थयोरेकयुक्ते बृहति च त्रिषु ॥ ८८० ॥
साधौ च स्त्री तु भद्रा स्याद् दूर्वाशारिबयोस्तथा ।
रास्नायां चाथ पक्षस्य त्रयः स्युस्तिथिपञ्चकाः ॥ ८८१ ॥
तेषां द्वितीयतिथिषु भवस्तु प्राप्तिसत्तयोः ।
शम्भौ जन्मनि संसारे शुभेऽप्याह तु सज्जनः ॥ ८८२ ॥
कोपेऽथ भवितर्येष त्रि भण्डं तु नपुंसकम् ।
कोशस्थेऽर्थे धनवतां हास्यकारिणि तु त्रिषु ॥ ८८३ ॥
भण्डी मण्डूकपर्णाख्यतृणस्तम्बे§ स्त्रियामियम् ।
परिहासे तु भण्डा स्त्रीपुंसयोर्भक्तवाक् पुनः ॥ ८८४ ॥
सेवायामोदने क्ली त्रिः सेविते भक्तिमत्यपि ।
भटस्तु योधे ना मर्त्यजातिभेदे तु स द्वयोः ॥ ८८५ ॥
नटीविप्रोद्भवे भव्यः पुनर्ना पादपान्तरे ।
कर्मरङ्गाह्वये क्ली तु फले तस्य धने तथा ॥ ८८६ ॥
कल्याणाख्यगुणे च स्याद् भेद्यलिङ्गं तु तद्वति ।
योग्ये भवितरि प्राप्ये भवितव्ये तु तन्नपि ॥ ८८७ ॥
भ्रमिः स्त्री भ्रमणे धात्वोर्भ्रमतौ भ्राम्यतौ च ना ।
भरुस्तु भर्तरि त्रिर्ना वर्णे भर्तृ[२] त्रि पोष्टरि ॥ ८८८ ॥
स्वामिधारकयोर्ना तु पाणिग्राहे भवत् पुनः ।
सर्वनाम त्रि पूज्ये स्यात् स्त्र्यर्थे तत्र भवत्यसौ ॥ ८८९ ॥

---

१. 'नागर' ख. पाठः. २. 'र्ता तु पो' ग. पाठः.

§ 'मण्डूकपर्ण्यां भण्डीरी भाण्डी योजनवल्ल्यपि' (पु. ५७. श्लो. १४५) इति तु वैजयन्ती ।

त्रि त्वेव जायमाने च विद्यमाने च तत्र च ।
स्त्र्यर्थत्वे स्याद् भवन्तीति ना तु गोत्रस्य कर्तरि ॥ ८९० ॥
ऋषिभेदे भवन्ती[1] तु स्त्रीलिङ्गा लट्श्रुतौ स्मृता ।
भसत् तु स्त्री दकारान्ता विष्ठायां गुह्यकोष्ठयोः ॥ ८९१ ॥
आस्ये तु क्लीबमाचार्याः केचिदेनं[2] प्रचक्षते ।
भावो लीलाक्रियाचेष्टाभूत्यभिप्रायजन्तुषु ॥ ८९२ ॥
पदार्थमात्रे सत्तायामात्मयोनिस्वभावयोः ।
केचित् त्वात्मनि योनौ च प्राप्तिसंस्कारजन्मसु[3] ॥ ८९३ ॥
शृङ्गारादे रसस्यापि कारणे चान्तरात्मनि ।
नाट्योक्तिविषये प्राज्ञे पुंसि त्रिषु तु मानिनि ॥ ८९४ ॥
भवसम्बन्धिनि बुधे भवितर्यपि ना पुनः ।
भागो भाग्ये तुरीयांशे रूपकार्धेऽशमात्रके ॥ ८९५ ॥
भगसम्बन्धिनि पुनस्त्रि क्ली सामान्तरेऽथ नप् ।
भाग्यं जन्मान्तरकृते शुभे कर्मणि चाशुभे ॥ ८९६ ॥
अशुभे च शुभे चापि कर्ममात्रे परे विदुः ।
भक्तव्ये तु त्रि वृद्ध्यायलाभशुल्कोपदात्मना ॥ ८९७ ॥
दीयते यत्र भागोऽसौ तत्र तत्रापि साधुनि ।
भार्या स्त्री सहधर्मिण्यां ना त्वादिक्षत्रियान्तरे ॥ ८९८ ॥
भारसाध्वादिके तु त्रि**र्भास**स्तु द्वे खगान्तरे ।
शाकुन्ताख्ये नृस्त्रियोस्तु दीप्तौ सामान्तरे तु नप् ॥ ८९९ ॥
भामस्तु क्रुधि ना स्त्री तु भामा योषित सा त्रि तु ।
ईर्ष्यावत्यथ **भार्त्रं** क्ली पोषे त्रिषु तु यो नरः ॥ ९०० ॥
भृतिं गृहीत्वा वसति तत्र भर्तुश्च योगिनि ।
भाण्डं क्लीबममत्रेऽश्वभूषणे भूषणे तथा ॥ ९०१ ॥

---

1. 'न्तीति स्त्री' ग. पाठः. २. 'नत्' क. ख. पाठः. ३. 'भावसं' ग. पाठः.

वणिङ्मूलधनेऽन्ये तु पण्ये केचिदुपस्करे ।
भाण्डी तु स्त्री शिरीषद्रौ भण्डसम्बन्धिनि त्रिषु ॥ ९०२ ॥

भ्राजो ना श्लोकभेदेषु कचित् सामान्तरे तु नप् ।
भाष्यं तु क्ली विवरणग्रन्थजात्यन्तरे यथा ॥ ९०३ ॥

महाभाष्यादि तत्र स्याद् भाषणीये तु मेद्यवत् ।
भानुर्ना भास्करे घस्रे नृस्त्रियोस्तु गभस्तिषु ॥ ९०४ ॥

भास्वानिन्दौ रवौ पुंसि मेद्यलिङ्गं तु भास्वरे ।
भास्वतीति स्त्रियां नद्यामुषस्यप्यथ **भिल्लवाक्** ॥ ९०५ ॥

नृजातिभेदे शबरान्निष्ठ्यपूर्वान्ध्रिकासुते ।

द्वयोः स्यात् सज्जनस्त्वाह पुल्लिङ्गं पक्कणे त्रि तु ॥ ९०६ ॥

भिन्द्र[1] स्याददृढे क्ली तु व(स्त्रे?ज्रे)ऽन्यो दरणेऽवदत् ।
भिक्षुः पुंसि परिव्राजि त्रि तु भिक्षणशीलके ॥ ९०७ ॥

चतुर्थकालाशिनि च **भिदुस्तु** नरि मन्मथे ।
वज्रे च घुणसंज्ञे तु क्रिमौ द्वे ना तु **भीमवाक्** ॥ ९०८ ॥

शम्भौ च भीमसेने च त्रि तु क्रूरे भयानके ।
भीष्मः शान्तनवे पुंसि मेद्यलिङ्गं भयानके ॥ ९०९ ॥

भीरुः पुंसीङ्गुदतरौ स्त्रियां †चोर्वारुयोषितोः ।
योषिद्भेदे परे त्रिस्तु कातरेऽथ **भुजः** पुमान् ॥ ९१० ॥

भूर्जसंज्ञद्रुमे नृस्त्री बाहौ भूमानगोचरे ।
पदार्थभेदे च **भुरिक्** पुनः स्त्री बाहुकन्दयोः ॥ ९११ ॥

उक्ताद्युत्कृतिपर्यन्तच्छन्दस्स्वेकाक्षराधिके ।
छन्दोभेदे वसायां च कश्चित् तु भुवि चावदत् ॥ ९१२ ॥

---

१. 'द्यं' क. घ. ङ. पाठः.

---

† 'तूर्वा' इति पाठः स्यात् ।

अन्यस्तु राजनि पुमानित्याह क्ली तु भूतवाक् ।
महाभूतेषु भवनक्रियायां प्राप्तिसत्ययोः ॥ ९१३ ॥

न्याय्ये प्राणिनि चान्यस्तु वाच्ययोरेतयोस्त्रिषु ।
अतीततुल्यलब्धेषु देवयोन्यन्तरे पुनः ॥ ९१४ ॥

नृशण्डो मातरि त्वस्य भूता स्त्री भूरिवाक् पुनः ।
प्रचुरे त्रिषु हेम्न्यस्त्री भूर्णिस्तु स्त्री भृतौ तथा ॥ ९१५ ॥

कश्चित् तु धरणौ भ्रूते त्रि तु भ्रमणशीलके ।
द्वयोस्तु भृङ्गो धूम्याटे भ्रमरे च पुमान् पुनः ॥ ९१६ ॥

भृङ्गराजे परस्त्वाह भृङ्गारेऽन्यो लवङ्गके ।
अन्ये तु वर्णभेदे त्रिः पुनस्तद्वति नप् पुनः ॥ ९१७ ॥

त्वक्पत्रसंज्ञभैषज्ये भृत्यो दासे द्वयोः स्त्रियाम् ।
भृत्या स्याद् वेतनेऽथो ना (भू[१]भृ)मिर्वायौ जलेऽपि च ॥ ९१८ ॥

द्वयोस्तु हस्तिनि त्रिस्तु भेरवाक् कातरेऽथ सः ।
स्त्रियां स्याद् दुन्दुभौ भेरी भे(लु[२]ल)‡स्तु त्रिषु कातरे ॥ ९१९ ॥

पूज्याप्रौ[३]ज्यप्रहीणेषु पुमांस्त्वृष्यन्तरे क्वचित् ।
*चिकित्साग्रन्थकारे स्यादुडुपेऽप्यथ भेकवाक् ॥ ९२० ॥

मेघे ना द्वे तु मण्डूके मर्त्यजात्यन्तरेऽपि च ।
निषादब्राह्मणीजाते कातरे तु त्रिषु स्मृतः ॥ ९२१ ॥

उदीच्यनीवृद्भेदे तु भोलाः पुंभूम्न्यथ द्वयोः ।
द्वीपिसंज्ञकशार्दूलभेदे भोजः पुनर्द्वयोः ॥ ९२२ ॥

राजन्यमात्रे भोजाख्यनीवृद्भेदेऽस्य राजनि ।
मर्त्यजात्यन्तरे चापि ज्ञेयः क्षत्रियगोलके ॥ ९२३ ॥

---

१. 'भ्रन्मि' ग. पाठः.   २. 'ष' क. ख. ग. घ. पाठः.   ३. 'पूजप्र' ग. पाठः.

---

‡ 'भेलौ तूडुपभीरुकौ' (पु. २३४. श्लो. ५२) इति वैजयन्ती । * चिकित्साग्रन्थश्च लयोरभेदाद् भेडसंहितेत्युच्यते ।

पुंभूमनि तु विन्ध्याद्रिपार्श्वस्थे नीवृदन्तरे ।
भोगी तु सर्पे द्वे स्त्री तु भोगिनी नृपयोषिति ॥ ९२४ ॥

अन्या कृताभिषेकाया या तस्यां भेद्यवत् पुनः ।
भोगवत्यजयस्त्वाह वैयावृत्त्यकरे$ तथा ॥ ९२५ ॥

भूपालेऽप्यथ **भौमो** ना पृथिवीतनयग्रहे ।
भूमिसम्बन्धिनि त्रि स्याद् **मद्रं** तु क्ली सुखे तथा ॥ ९२६ ॥

सज्जनस्तु शुभे प्राह त्रि तु तद्वति भाषितः ।
पुंभूम्नि नीवृद्भेदेऽथ **मन्द्रो** ना सामवर्तिनाम् ॥ ९२७ ॥

स्वराणामपि सप्तानां स्वरे षष्ठेऽथ स त्रिषु ।
गम्भीरशब्दे मन्द्रा तु वाचि स्त्री **मन्द**वाक् तु ना ॥ ९२८ ॥

शनैश्चरे त्रि तु स्वल्पे तथाज्ञापटुरोगिषु ।
निर्भाग्ये च कनिष्ठे च दधिभेदे तु नप्यदः ॥ ९२९ ॥

मन्दजाते द्वयोस्त्वेष गजभेदे **मद**स्तु ना ।
गजदानजलेऽन्ये तु तद् यन्मेढ्रात् प्रवर्तते ॥ ९३० ॥

तत्रैवेत्यब्रुवन् हर्षे गर्वे गन्धे च रेतसि ।
मदी तु मत्तावस्थायां स्त्री **मध्यं** तु नपुंसकम् ॥ ९३१ ॥

वस्तुद्वयस्यान्तराले सङ्ख्याभेदेऽपि कुत्रचित् ।
समुद्रसंज्ञसङ्ख्याया यः स्याद् दशगुणोत्तरः ॥ ९३२ ॥

छन्दसामुक्तपूर्वाणां तृतीये छन्दसि त्रि तु ।
न्याय्ये वलग्नसंज्ञे तु शरीराङ्गे नृशण्डयोः ॥ ९३३ ॥

हिमोत्सर्गाय सवितू रश्मयः स्युः शतत्रयम् ।
तत्रैकत्र शते ह्लादिन्याख्येषु रविरश्मिषु ॥ ९३४ ॥

स्त्रियो मध्या अथो **मत्यं** क्ली समीकृतिसाधने ।
क्षेत्रस्य कृष्टस्य मतिमतसाधौ तु स त्रिषु ॥ ९३५ ॥

$ व्यावृत्तिरेव वैयावृत्त्यं, तत्करे व्यावर्तक इत्यर्थः ।

मत्स्यस्तु मीने द्वे नीवृद्भेदे तु नरि भूमनि ।
तद्राजे तु पुमान् मीनराशौ चाथो मद्यं धने ॥ ९३६ ॥

क्ली स्त्रीभूम्नि मघा अग्निनक्षत्रे कालमात्रके ।
तद्युक्तेऽथ मयः पुंसि दैत्यतक्षणि हिंसने ॥ ९३७ ॥

प्रक्षेपणे च द्वे तूष्ट्रे तथाश्वेऽथो मलोऽस्त्रियाम् ।
स्यात् पापकिट्टविष्ठासु वातादिषु च नप् पुनः ॥ ९३८ ॥

कांस्याख्यलोहे स्यात् त्वेष मर्त्यजात्यन्तरे द्वयोः ।
मालुकीशूद्रजेऽथोक्तो मल्लो योधे परैः पुमान् ॥ ९३९ ॥

बलीयःपुरुषे त्वन्यैः पात्रभेदे तु नृस्त्रियोः ।
मल्लो मल्ली च मल्ली तु मल्लिकापीठयोः स्त्रियाम् ॥ ९४० ॥

नृस्त्रियोर्धारणे मल्लो मल्ला चेति द्वयोः पुनः ।
व्रात्यपूर्वक्षत्रियाजे व्रात्याज्जात्यन्तरे नृणाम् ॥ ९४१ ॥

महः पुंस्युत्सवे स्त्री तु मही वाचि गवि क्षितौ ।
सज्जनस्तु नदीभेदेऽप्याह द्विवचनेन तु ॥ ९४२ ॥

द्यावापृथिव्योराम्नासीद् मङ्कुस्त्वीर्योपजीविनि ।
त्रिर्मङ्गलस्थ पठितर्येके मङ्का तु मङ्गले ॥ ९४३ ॥

स्त्री मङ्गं त्वस्त्रियां नावः शिरस्यक्ली तु मज्जने ।
मज्जनं गमनं विद्यादथ सर्वरसाग्रके ॥ ९४४ ॥

मण्डमस्त्री स्त्रियां मण्डी *यागुल्यां मण्डने पुनः ।
नृस्त्री मण्डाऽथ ना रश्मौ क्ली तून्मानान्तरे भवेत् ॥ ९४५ ॥

पञ्चमाषे मतं तु क्ली स्यादाकूतेच्छयोस्तथा ।
ज्ञाने च वाञ्छिते तु त्रिर्ज्ञायमानेऽथ मत्तवाक् ॥ ९४६ ॥

---

१. 'ख्य' क. ग. घ. पाठः. २. 'त्व' क. ख. ग. घ. पाठः.

---

* 'य्वागुली मण्डिका समे' (पु. १६५. श्लो. ७८) इति तु वैजयन्ती ।

त्रि(तु?षु) क्षीबे च हृष्टे च क्लीबं तु मदकर्मणि ।
मर्त्तस्त्वृष्यन्तरे पुंसि मर्त्यलोकेऽप्यथ द्वयोः ॥ ९४७ ॥

मनुष्ये मर्कशब्दस्तु देवदारुतरौ पुमान् ।
मनोविरिञ्चयोर्वायौ कश्चित् त्वाहाभ्रचन्द्रयोः ॥ ९४८ ॥

आदित्येऽप्यथ सर्पे द्वे त्रि तु विघ्नस्य कर्तरि ।
मणिः स्त्रीपुंसयो रत्ने मणिबन्धेऽप्यलिङ्गरे ॥ ९४९ ॥

अजादिकण्ठप्रभवे स्तनाकारे च वस्तुनि ।
काष्ठलोहादिनिष्पाद्यगुलिकायामथाजयः ॥ ९५० ॥

गोलमात्रे परे त्वेनं गुह्यमध्यगुले विदुः ।
मेहनावयवे त्वन्ये शेफाग्रं स च मन्यताम् ॥ ९५१ ॥

कश्चित् प्रायुङ्क्त घण्टायां धातौ तु मणतौ पुमान् ।
मल्लिस्तु मत्स्यभेदे स्त्री स्यात् कपालकरङ्कयोः ॥ ९५२ ॥

इत्येवमजयः स्माह धातौ तु नरि मल्लतौ ।
मसिस्तु शस्त्र्यां कृपणतृष्णायामिति कश्चन ॥ ९५३ ॥

स्त्रियां[1] पुंसि त्वविश्वास्यो वाक्पतिः पठति स्म तम् ।
धातौ तु मस्यतौ पुंसि महिस्तु धरणौ स्त्रियाम् ॥ ९५४ ॥

उदाहृतो ह्यसौ भागवृत्तिकारेण वाक्तिनः ।
इत्यत्र क्वदिकारान्तो महति त्वेष भेद्यवत् ॥ ९५५ ॥

मधुस्तु ना चैत्रमासे वसन्ते दानवान्तरे ।
पूर्वक्षत्रियभेदे च विप्रभेदे च कुत्रचित् ॥ ९५६ ॥

मधूकद्रौ कुरवके मद्यभेदे च कुत्रचित् ।
मध्वासवाख्ये मधुररसे[2] मिश्ररसे तथा ॥ ९५७ ॥

वैजयन्त्याह कटुकस्वादुतिक्तत्रयात्मके ।
एतद्रसद्वयवति पुनस्त्रिः क्ली तु वारिणि ॥ ९५८ ॥

---

१. 'न स्त्रियां पुंसि वि' क. घ. पाठः. २. 'स' ख. पाठः.

क्षीरे पुष्परसे मद्ये मन्त्रभेदेषु केषुचित्।
शाकवल्ल्यां तु जीवन्तीसंज्ञायां स्त्री नृनपुं पुनः॥ ९५९ ॥

क्षौद्रपौत्तिकपूर्वेषु मधुभेदेषु * तत्सुरे।
मनुस्तु पुंसि मन्त्रे स्यात् पूर्वे च क्षत्रियान्तरे॥ ९६० ॥

स्त्रियां तु तस्य भार्यायां मनावी च मनाय्यपि।
मयुर्द्वे किन्नरे ना तु प्रक्षेपे **मन्तु**वाक् तु ना॥ ९६१ ॥

वैमनस्येऽपराधे च तथा शोके प्रजापतौ।
अजयस्त्वाह विज्ञे त्रिस्तथैव स्यात् प्रियंवदे॥ ९६२ ॥

मन्युर्दैन्ये कृपायां च शोके क्रोधे क्रता च ना।
त्रिषु मेधाविनि द्वे तु **मद्गुः** सलिलवायसे॥ ९६३ ॥

मर्त्यजात्यन्तरे निष्ठ्यवरुटीजे तथा पुनः।
माहिष्य आयुर्वेदेन जीवत्यम्बष्ठसंज्ञके॥ ९६४ ॥

स्यात् पारधैनुके चापि यस्याघोषणवृत्तिता।
मस्तुस्तु नृस्त्रियोर्मुष्टौ पिण्डिताङ्गुलिरूपके॥ ९६५ ॥

वैजयन्त्यामिदं प्रोक्तं दधिमण्डे तु तन्नपि।
मर्जूः सम्मार्जनीशुद्ध्योर्नदीतीरे परः पुनः॥ ९६६ ॥

नद्यां तीरेऽपि चेत्याह शिलायां च स्त्रियामियम्।
रजके तु द्वयोः कश्चिन्ना तु **मन्ता** प्रजापतौ॥ ९६७ ॥

त्रिरेष्टृज्ञातृविद्वत्सु **महत्** ‡ तु क्लीबवारिणोः।
राज्ये वृन्दे च पूज्ये तु त्रि बृहत्यपि ना पुनः[1]॥ ९६८ ॥

महर्लोके च बुद्धौ च महती तु स्त्रियामियम्।
त्रिवृत्संज्ञलताजातौ वीणायां नारदस्य च॥ ९६९ ॥

---

1. 'च' क. घ. पाठः.

---

* तेषां सुरा तत्सुरं 'विभाषा सेनासुरा—' (२. ४. २५) इति क्लीबत्वम्। ‡ महच्छब्दः क्लीबे वारिवाचक इत्यर्थश्चेत् प्रत्येतव्यः, तर्हि 'महत् क्लीबं तु वारिणि' इति पाठो भवेत्।

दृश्यते वेदसूत्रेषु रात्रेरवयवान्तरे ।
महच्छब्दस्तस्य लिङ्गं विविञ्चन्तु विचक्षणाः ॥ ९७० ॥

रात्रेरवयवः सोऽपि पश्चिमो याम ईरितः ।
कैश्चिदन्यैस्त्रिभागावशेषा रात्रिरितीरितः ॥ ९७१ ॥

मरुत् तु ना देवभेदे पवने शिखरे गिरेः ।
केचित् तु मरुदेशेऽपि रूपे चार्त्विजि नप् पुनः ॥ ९७२ ॥

हेम्नि स्याद् देवमात्रे तु द्वे स्पृक्कायां तु सा स्त्रियाम् ।
मद्वा पुंस्यृषिभेदे स्यात् क्रीडाकान्तिशिरस्सु च ॥ ९७३ ॥

तृप्तौ तु कश्चित् त्रिषु तु मदितर्यथ **मन्त्रिवाक्** ।
राज्ञो धीसचिवे पुंसि स्यात् तु मन्त्रवति त्रिषु ॥ ९७४ ॥

माला स्त्री स्रजि मालस्तु मर्त्यजात्यन्तरे द्वयोः ।
सूतीशूद्रोद्भवेऽत्रार्थे स्त्र्यर्थे मालीति जातिङीप् ॥ ९७५ ॥

पुमांस्तु कालपर्ण्याख्यतुलस्यां च कठिञ्जरे ।
धारणे चान्तरद्वीपे पुनः क्ली दक्षिणामुतः ॥ ९७६ ॥

वर्षा(त्) स्याद् भारतात् त्रिस्तु प्रहृतक्षेत्रभूतले ।
माया स्त्री शाम्बरीबुद्ध्योर्विष्णोर्नवसु शक्तिषु ॥ ९७७ ॥

एकस्यां साङ्ख्यतत्त्वे च प्रधानाख्येऽथ सा त्रिषु ।
मायते[1] यश्च मां याति तत्रापि स्यादथ स्त्रियाम् ॥ ९७८ ॥

मात्रा प्रवृत्तौ [2]कर्णस्य परिष्कारान्तरे* धने ।
परिच्छदे परिच्छेदे शैलेऽन्ये त्वेकदेशके ॥ ९७९ ॥

ह्रस्ववर्णप्रयोगस्य काले [3]पौरे तु कश्चन ।
स्यात् तूत्तरपदे क्लीबं मात्रं कार्त्स्न्येऽवधारणे ॥ ९८० ॥

---

१. 'के' क. ख. ङ. पाठः. २. 'व' ख. पाठः. ३. 'वारेस्तु' क. ख. घ. ङ. पाठः.

---

* 'मात्रा परिच्छदेऽर्थेऽशे प्रवृत्तौ कर्णभूषणे' (पु. २३५. श्लो. ६२) इति वैजयन्ती ।

अन्ये तु त्रायते मां यस्तत्र त्रिष्विति मन्वते।
मानं तु क्ली परिच्छेदे प्रस्थादौ चापि हिंसने॥ ९८१॥

लग्नाद् दशमराशौ च विदुः साम्वँत्सरा इदम्।
प्रक्षेपे प्रणिदाने च सम्भवे सम्भवस्त्वसौ॥ ९८२॥

आधारानतिरिक्तत्वमाधेयस्येह ना पुनः।
ज्ञाने चित्तसमुन्नत्यां पूजायां च स्त्रियां पुनः॥ ९८३॥

मानी कुडुबसंज्ञस्य परिमाणस्य सा द्वये।
म्लानं म्लानवति त्रि स्यात् क्ली तु म्लानौ द्वयोः पुनः॥ ९८४॥

मण्डूकभेदे गृहजे **मारस्तु** नरि मन्मथे।
मृतिमारणयोः स्त्री तु मारी स्याद् देवतान्तरे॥ ९८५॥

देवतान्तरमप्येतत् कालरात्रीति सज्जनः।
माल्यं क्ली कुसुमे पुष्पमालायां चाथ मेघ्यवत्॥ ९८६॥

धार्ये **माघ्यस्तु** कुन्दाख्यद्रुमे ना प्रसवेऽस्य नप्।
माघसाधौ पुनस्त्रि स्यात् पौर्णमास्यां पुनः स्त्रियाम्॥ ९८७॥

मघानक्षत्रयुक्तायां **माघी** मासे तु तद्वति।
माघो ना त्रिर्मघासंज्ञनक्षत्रयुतकालजे॥ ९८८॥

मार्गो नाध्वनि मार्ष्टौ च मार्गशीर्षाख्यमासि च।
तथा मृगमदे सौम्यनक्षत्रेऽप्यब्रवीदिदम्॥ ९८९॥

वैजयन्त्यां नृस्त्रियोस्तु मार्गा मार्गणकर्मणि।
मार्गी तु पौर्णमास्यां स्त्री मार्गशीर्ष्यां त्रिषु त्वियम्॥ ९९०॥

मृगस्य स्याद् विकारादौ **मांसं** तु पिशिते नपि।
वाक्पतिस्तु नरेऽप्याह निर्मूलत्वादसाधु तत्॥ ९९१॥

मांसी तु स्त्र्यामिषीसंज्ञगन्धद्रव्येऽथ **माषवाक्**।
ना क्लीबं चापरे वृष्यसंज्ञधान्यान्तरे तथा॥ ९९२॥

पञ्चगुञ्जात्मकोन्मानभेदेऽन्येषां पुनर्मतम् ।
तण्डुलोन्मानतुलिते वस्तुनीत्यपरः पुनः ॥ ९९३ ॥

कार्षापणप्रभेदेऽथ पुंस्येव मषणे विदुः ।
मषणं हिंसनं विद्यात् सर्वलोकतते पुनः ॥ ९९४ ॥

मृत्यौ मरणसंज्ञे स्त्री **मारि**र्मारयतौ पुनः ।
धातौ ना **मातृ**शब्दस्तु पार्वत्यां जननीगवोः ॥ ९९५ ॥

ब्राह्मयाद्यासु च देवीषु *वेषणीसरितोरपि ।
अकारादिकवर्णानामाम्नाये तारकासु च ॥ ९९६ ॥

अश्विन्यादिषु पौष्याख्यपौर्णमास्यां च सा स्त्रियाम् ।
मानकारिणि तु त्रि स्यात् स्त्र्यर्थे मात्रीति तत्र च ॥ ९९७ ॥

मित्रं तु भेषजे क्लीबं स्थौणेयाख्ये सुहृद्यपि ।
लग्नाच्चतुर्थराशौ च मित्रं सांवत्सरा विदुः ॥ ९९८ ॥

ना त्वर्के चार्कभेदे च **मिषं** तु क्ली छलेऽथ तत् ।
घर्घरीनृपसम्भूते मर्त्यजात्यन्तरे द्वयोः ॥ ९९९ ॥

मीनो ना द्वादशे राशौ द्वे तु मत्स्ये त्रि हिंसिते ।
यष्टौ तु मीना स्त्री क्ली तु हिंसने **मीढ**वाक् पुनः ॥ १००० ॥

मेषे द्वयोर्मूत्रणे क्ली मेढ्रलिङ्गं तु मूत्रिते ।
देवरे तु नियुक्ता या यात्यन्यं साभिसारिका ॥ १००१ ॥

तस्यां मीढा स्त्रियां **मीरं** पुनः स्यात् क्लीबलिङ्गकम् ।
मांस्पचन्यामुखायां ना पुनरब्धौ नृनप् पुनः ॥ १००२ ॥

मुण्डः स्यान्मस्तके त्रिस्तु परिवापितकेशके ।
स्त्री तु मुण्डा च मुण्डी च स्तम्बे श्रमणिकाह्वये ॥ १००३ ॥

सा तु मुण्डैव भिक्षुक्यां मुण्डने तु नरस्त्रियोः ।
अजयस्त्वाह **मुख्यं** स्यात् क्ली वक्रोपाययोरिति ॥ १००४ ॥

---

* वेषणशब्दः पुल्लिङ्गो धान्याकवाची ।

त्रिषु तु स्यान्मुखभवे प्रधाने प्रथमेऽपि च ।
मुष्कस्तु वृषणे न स्त्री स्त्रीभगावयवे तु ना ॥ १००५ ॥
मुक्ता स्त्री मौक्तिके त्रिस्तु विसृष्टेऽतीतसंसृतौ ।
मुस्ता तु मुस्तके लिङ्गत्रये पुंशण्डयोः पुनः ॥ १००६ ॥
विषभेदे **मुरा** तु स्त्री गन्धकुट्याख्यभेषजे ।
दैत्यभेदे तु ना **मुद्रा** पुनः स्यादप्सरोन्तरे ॥ १००७ ॥
लाञ्छने चाङ्गुलीये च यत्तु स्याल्लिखिताक्षरम् ।
हस्तविन्यासभेदेषु स्थापनीनिष्ठुरादिषु ॥ १००८ ॥
मुदस्तु दातरि त्रि स्यान्**मुनि**स्तु स्यादृषौ पुमान् ।
अगस्त्यर्षौ च सुगते कुशे दमनके तथा ॥ १००९ ॥
अगस्त्यसंज्ञवृक्षे च मण्डूके तु द्वयोस्त्रि तु ।
वाचंयमेऽथ **मुष्टिः** स्त्रीपुंसयोः फलकादिनः ॥ १०१० ॥
खड्गादिनश्च ग्रहणप्रदेशे पलसंज्ञके ।
उन्मानभेदे सुदृढपिण्डिताङ्गुलिसंहतौ ॥ १०११ ॥
धानुष्कहस्तविन्यासभेदे ग्राह्ये च मुष्टिना ।
द्रव्ये **मूलं** तु नप्यन्ये पुंस्यप्यादिसमीपयोः ॥ १०१२ ॥
नक्षत्रभेदे पादे च भूरुहाणां वशीकृतौ ।
स्वीये च कारणे चाथ **मूल्यं** वेतनवस्नयोः ॥ १०१३ ॥
क्लीबं त्रिषु तु यस्य स्यान्माषमुद्गादिवस्तुनः ।
ग्रहणे मूलमुत्पाद्यं तेषु माषादिवस्तुषु* ॥ १०१४ ॥
यः पटादिरुपादानद्रव्यतुल्यप्रयोजनः§ ।
तत्रापि **मूत**शब्दस्तु व्रीहावातञ्चने च ना ॥ १०१५ ॥
आचमन्यां तृणैर्बद्धभारे व्रीह्यादिवस्तुनः ।
वस्त्रवेष्टनबन्धेऽथ बद्धे त्रिः क्ली तु बन्धने ॥ १०१६ ॥

---

* 'मूलमस्यावर्हि' (४. ४. ८८) § 'नौवयोधर्मविषमूलमूल... सम्मितेषु' (४. ४. ९१) इति सूत्राभ्यामुभयत्र यत्प्रत्ययः ।

मूकस्तु त्रिष्ववाचि स्यात् क्लीबमाविलवारिणि ।
अश्वायां वेसराज्जाते चतुष्पादन्तरे द्वयोः ॥ १०१७ ॥

दैत्यभेदे तु पुँल्लिङ्गो यो वराहत्वमागतः ।
किरातार्जुनयोर्मध्ये स्पर्धाहेतुतया तयोः ॥ १०१८ ॥

तैजसावर्तनीसंज्ञे पुनर्लोहकृतां स्त्रियाम् ।
भाण्डे **मूषा**थ नृस्त्री स्याच्चौर्ये चोरे तु स त्रिषु ॥ १०१९ ॥

प्रहेलिकान्तरे तु स्त्री **मूढा** स्यात् काव्यकारिणाम् ।
त्रि तु स्यात् तन्द्रितेऽप्यज्ञे क्रुद्धमूर्च्छितयोरपि ॥ १०२० ॥

क्लीबं तु मोहने ना तु पश्वन्वेषणयोर्**मृगः** ।
मृगशीर्षाख्यनक्षत्रे तद्युक्ते कालमात्रके ॥ १०२१ ॥

मकराह्वयराशौ च विदुः सांवत्सरा अमुम् ।
द्वे तु हस्तिविशेषे च कुरङ्गेऽप्यथ मेघवत् ॥ १०२२ ॥

मृतः प्रेते याचिते तु भैक्षे क्ली मरणेऽपि च ।
मृत्युस्तु मरणे न क्ली पुमानेवान्तकेऽथ नप् ॥ १०२३ ॥

मृदु वङ्गे कोमले तु त्रि स्यादकठिनेऽपि च ।
मेघ्यः प्रावृषि ना त्रिस्तु मेघसाधुनि तद्भवे[2] ॥ १०२४ ॥

मेधा स्त्री धारणाशक्तधिषणायां धनेऽपि च ।
ना तु यज्ञे सङ्गमे तु नृस्त्री मेधाविनि त्रिषु ॥ १०२५ ॥

मेध्यं तु शुचिनि त्रिः क्ली वले धनसुवर्णयोः ।
ना तु मुञ्जेऽथ नद्यां स्त्री मेध्यार्कस्य तु रश्मिषु ॥ १०२६ ॥

वृष्टिसर्जनकार्येषु शतेष्वेव चतुर्ष्वपि ।
द्वितीये रश्मिषु शते मेध्या **मेषः** पुनर्नरि ॥ १०२७ ॥

सर्वेषां प्रथमे राशावुरभ्रे तु द्वयोरयम् ।
हिमोत्सर्गार्थरश्मीनां शतेषु त्रिषु कुत्रचित् ॥ १०२८ ॥

१. 'र' ङ. पाठः. २. 'वेत्' ङ. पाठः.

शते रश्मिषु मे(ध्यो[1]ष्यो)ऽथ **मेनो** ना पूर्वपार्थिवे ।
पृषदश्वाह्वये स्त्री तु मेना नार्यां स्त्रियां पुनः ॥ १०२९ ॥

मेहा भूमौ पुमान् मूत्रव्याधिभेदेऽपि मूत्रणे ।
म्लेच्छाः स्युर्म्लेच्छवाचो ये विप्रकृष्टा वनौकसः ॥ १०३० ॥

तत्र द्वयोर्म्लेच्छने तु म्लेच्छा नृस्त्री नपि त्वदः ।
ताम्रे **मेला** तु(मे[2]म)प्यां* स्त्री मेलस्तु नरि सङ्गमे ॥ १०३१ ॥

मेदा तु स्त्र्योषधीभेदे मेदने ना द्वयोः पुनः ।
वैदेहकनिषादीजे मर्त्यजात्यन्तरे भवेत् ॥ १०३२ ॥

मेही तु द्वीपिसंज्ञे स्याद् व्याघ्रजात्यन्तरे द्वयोः ।
मेघलिङ्गं तु यस्यास्ति मेहस्तत्र द्वयोः पुनः ॥ १०३३ ॥

मैत्रो विप्रे तथान्यत्र मर्त्यजात्यन्तरेऽपि च ।
वैश्यपूर्वकवैश्याजे व्रात्यात् स्यात् तु नपुंसकम् ॥ १०३४ ॥

पुरीषोत्सर्जने मित्रसम्बन्धिनि तु स त्रिषु ।
स्त्रीशण्डयोस्तु मित्रत्वे मैत्री **मोचा** तु शल्मलौ ॥ १०३५ ॥

कदलीमात्र इत्येके सुगन्ध्यल्पफला तु या ।
तस्यां कदल्यामित्यन्ये वृक्षस्य तु रसे पुमान् ॥ १०३६ ॥

शिग्रौ तु कश्चित् पाटल्यां पुनः स्त्रीपुंसयोरपि ।
मोकस्तु मोचने शिष्ये ना चतुष्पदि तु द्वयोः ॥ १०३७ ॥

मोकी तु रात्रौ स्त्री **मौढी**† पुनर्भक्षान्तरे स्त्रियाम् ।
मर्मरासंज्ञके मूढसम्बन्धिनि तु सा त्रिषु ॥ १०३८ ॥

मौलिस्तु नृस्त्रियोर्मूर्ध्नि चूडामकुटयोरपि ।
तथा संयतकेशेषु **यक्षो** वैश्रवणे पुमान् ॥ १०३९ ॥

---

१. 'ध्या' ङ. पाठः. २. 'ष' ख. पाठः.

---

* 'मेला मसीजलं पत्राञ्जनं च स्यान्मसिर्द्वयोः' इति त्रिकाण्डशेषः । † 'मौढी तु मर्मरा' (पु. १६४. श्लो. ७०) इति तु वैजयन्ती ।

देवजात्यन्तरे तु द्वे खाषेयाख्ये तथा ध्रुनि ।
यमो वैवस्वते पुंसि यमने च शनैश्चरे ॥ १०४० ॥
शब्दवर्णविशेषेषु शिक्षाकाराश्चतुर्ष्वपि ।
शरीरसाधनापेक्षे सत्यादौ नित्यकर्मणि ॥ १०४१ ॥
वल्गिताख्यस्य घोटानां गतिभेदस्य चाष्टसु ।
भेदेष्वेकत्र भेदे स्यात् क्ली तु युग्मे त्रिषु त्वदः ॥ १०४२ ॥
यमजे युग्मवति च यमी तु यमुनाध्रुनौ ।
[1]स्त्री यम्यावि[2]ति तु द्यावापृथिव्योर्द्वे तु चायसे ॥ १०४३ ॥
हीनाधिकाङ्गतुरगेऽप्यथ क्लीबं **यतं** स्मृतम् ।
यमने हस्तिपानां च पादकर्मणि तत् स्मरेत् ॥ १०४४ ॥
भेद्यलिङ्गं तु बद्धे स्यात् तथैवोपरतेऽपि च ।
यन्त्रं तु क्ली लघूपायकर्मनिर्माणसाध[4]ने ॥ १०४५ ॥
यन्त्रणायां तु नाथ स्त्री **यवा** रश्मिमनी[5]षयोः ।
भेद्यलिङ्गं तु महति यवोत्पत्त्युचिते पुनः ॥ १०४६ ॥
क्षेत्रे **यव्यं** त्रिषु यवसाधौ यवहिते तथा ।
यव्या तु नद्यां स्त्री **यम्या** पुना रात्रौ स्त्रियां त्रि तु ॥ १०४७ ॥
विद्याद् यमयितव्ये च यन्तव्ये यमसाधुनि ।
यजिस्तु यजमाने द्वे इति कश्चिदवोचत ॥ १०४८ ॥
धातौ तु यजतौ पुंस्त्वे **यतिस्तु** त्रिर्जितेन्द्रिये ।
परिव्राज्यपरे स्त्री तु यमने पद्यकारिणाम् ॥ १०४९ ॥
पदच्छेदान्तरे कारागृहे धातौ तु पुंस्ययम् ।
यततौ **यष्टिशब्दस्तु** नृस्त्रियोर्दण्डमात्रके ॥ १०५० ॥
गृहस्थदण्डे त्वाहान्यस्तोमराख्यायुधान्तरे ।
तरवारिसमाख्येऽन्ये खड्गादन्यत्र चायुधे ॥ १०५१ ॥

१. 'स्त्रियां य' ग. पाठः. २. 'ति द्या' ग. पाठः. ३. 'ध्रुनि ।' ग. पाठः. ४. 'र्ा' क. ख. पाठः. ५. 'त्यां' ङ. पाठः.

तथा हारलतायां च मधुकाख्ये तु भेषजे ।
स्त्री ययीस्तु पुमान् सूर्ये मोक्षमार्गेऽप्यथ द्वयोः ॥ १०९२ ॥
अश्वे स्याद् ब्राह्मणे कश्चित् स्त्री त्वाप्तावपरे पुनः ।
दिव्यवृष्टौ दीर्घवृष्टावित्यन्ये ययुवाक् पुनः ॥ १०९३ ॥
द्वे (त्व?अ)श्वे नाश्वमेधाश्वे **यजु**स्तु नरि पावके ।
अध्वर्यौ यजमाने तु शिष्ये च द्वे **यदु**स्तु ना ॥ १०९४ ॥
आदिक्षत्रियभेदे तद्वंशजेषु तु स द्वयोः ।
मनुष्ये चाथ **यन्ता** ना सूते हस्तिपके त्रि तु ॥ १०९५ ॥
कारके यमनस्याथ **यावो**ऽलक्तकमाषयोः ।
यवसम्बन्धिनि त्रि स्याद् **याम**स्तु प्रहरे पुमान् ॥ १०९६ ॥
यमने च नपि त्वेष सामभेदेषु केषुचित् ।
१यो यमाच्चेति वक्तव्यमित्येतद्वचनं यतः ॥ १०९७ ॥
अनार्ष तत एवास्य याम्यशब्दस्य दुष्टता ।
अर्थेषु यमसम्बन्धियमदेवतकादिषु ॥ १०९८ ॥
अतः स इह नास्माभिरुक्तो **यातं** तु नब् गतौ ।
†हस्त्यारोहकमर्त्येस्यादङ्कुशस्य च वारणे ॥ १०९९ ॥
गते तु त्रिर्यतियतसम्बन्धिनि च नप् पुनः ।
अपि पुंस्यपरे **यानं** वाहने गमने तु नप् ॥ १०६० ॥
यातु क्ली राक्षसे ना तु पाप्मन्यन्यस्तु मन्यते ।
पथिके त्रिष्विति स्त्री तु **याता** देवरयोषिति ॥ १०६१ ॥
त्रिस्तु गन्तरि तत्रापि स्त्र्यर्थे यात्रीति मन्यताम् ।
युगं तु क्ली चतुर्हस्तप्रमाणेऽन्य(तमं ? मते) पुनः ॥ १०६२ ॥
षडशीत्यङ्गुले माने प्रोक्तं चाङ्गुलमानकम् ।
अणुसंज्ञकधान्यानां चतुर्दशकमङ्गुलम् ॥ १०६३ ॥

---

१. 'घ्रु' ग. पाठः.

---

† 'हस्त्यारोहकक्लृप्ते' इति पाठः स्यात् ।

इत्येवमथ कालेषु कृतत्रेतादिषु स्मृतम् ।
जन्मपर्वसु युग्मे च त्रि तु तद्वत्यथो नृनप् ॥ १०६४ ॥

लाङ्गलस्यन्दनादीनामीषाबन्धनदारुणि ।
ऋद्धिसंज्ञकभैषज्ये पुनः स्त्री स्याद् युगाऽथ नप् ॥ १०६५ ॥

युग्यं शर्वस्य धनुषि वाहने त्रि तु वोढरि ।
युगस्य युगसाधौ च **युक्त**स्तु त्रिः समाहिते ॥ १०६६ ॥

न्याय्यसंयुक्तयोश्चाथ प्रकारे भागवृत्तिकृत् ।
हरतेर्गतताच्छील्य* इत्यत्र नरमभ्यधात् ॥ १०६७ ॥

युतं पृथक्कृते युक्ते बद्धे च त्रिषु नप् पुनः ।
मिश्रणे च पृथक्कारे बन्धने च युतादितः(१) ॥ १०६८ ॥

युद्धस्तु शत्रौ सङ्ग्रामे ना योद्धरि तु स त्रिषु ।
यूथमस्त्री तिरश्चां स्याद् बृन्दे यूथी पुनः स्त्रियाम् ॥ १०६९ ॥

मागधीसंज्ञके पुष्पवल्लिभेदेऽथ **यूष**वाक् ।
व्यञ्जनस्य रसे न स्त्री छायायां तु स्त्रियामियम् ॥ १०७० ॥

यूषा स्त्रीपुंसयोस्तु स्याद्धिंसायां **योग्य**वाक् पुनः ।
अपूपे चन्दने क्षीरे वाहने च नपुंसकम् ॥ १०७१ ॥

वृद्धिसंज्ञौषधे चाथ त्रिः प्रवीणे क्षमे परे ।
उपायिन्यपरेऽस्माकं त्वर्हे स्त्रीशण्डयोः पुनः ॥ १०७२ ॥

ऋद्धिसंज्ञकभैषज्ये ना तु पुष्याख्यतारके ।
अथो पुनर्नवायां स्त्री रक्तायां गुणनेऽपि च ॥ १०७३ ॥

भरणीसंज्ञनक्षत्रे पुनर्भूमानि चाप्यथ ।
योनिः स्त्रीणां भगे स्थाने गृहे कारणताम्रयोः ॥ १०७४ ॥

---

१. 'सुतानितः' ख, 'युनादितत्' ङ. पाठः. २. 'ग' ङ. पाठः. ३. 'म्र' क. ख. घ. ङ. पाठः.

---

* 'क्रीडोऽनुसंपरिभ्यश्च' (१. ३. २१) इति सूत्रस्थं वार्तिकम् ।

आकरे च स्त्रियां पुंसि **योगी** तु नरि पादपे।
नागरङ्गाह्वये यावशूकाख्यलवणे त्रि तु ॥ १०७५ ॥
समाधिशीले संयोगशीले योगवति स्मृतः।
योगिनी तु स्त्रियां शैलराजपुत्र्यामथ त्रिषु ॥ १०७६ ॥
यौनं स्याद् योनिसम्बन्धे क्ली गर्भाधानसंस्कृतौ।
रसो रागे विषे वीर्ये तिक्तादौ पारदे द्रवे ॥ १०७७ ॥
रेतस्यास्वादने हेम्नि निर्यासेऽमृतशब्दयोः।
देहधातुविशेषे च शृङ्गारादौ फले जले ॥ १०७८ ॥
कषायभोजनान्नेषु स्नेहे हिङ्गुलबो[1]लयोः।
लशुने च हरिद्वर्णे शाकस्तम्बान्तरे तथा ॥ १०७९ ॥
देवमारिषसंज्ञेऽथ कश्चिदन्यः स[2] मन्यते।
मांसेक्षुसुरशु[3]क्तेषु नागे चेति पुमान् प[4]रे ॥ १०८० ॥
शुण्डेऽप्याह रसा तु स्त्री दूर्वापातालभूमिषु।
द्राक्षायामपि पाठायामथ **रक्तं** नपुंसकम् ॥ १०८१ ॥
रुधिरे कुङ्कुमे ताम्रे स्त्रीपुष्पे रागवस्तुनि।
पत्राङ्गाख्ये पुमांस्त्वेष रोहीतक इति श्रुते ॥ १०८२ ॥
महीरुहप्रभेदे स्यात् तथा वर्णे च लोहिते।
त्रि तु तद्वद्रागवतोरनुरक्तेऽपि यत् पुनः ॥ १०८३ ॥
आपादितान्यवर्णे स्याद् वर्णात् तत्राप्यथो **रथः**।
वेतसे स्यन्दने पुंसि चक्रवाके तु स द्वयोः ॥ १०८४ ॥
रथी तु गन्त्र्यां स्त्री **रथ्या** पुनः स्त्री रथसंहतौ।
विशिखामार्गयोः स्यात् तु रथस्य त्रिषु वोढरि ॥ १०८५ ॥
तस्य स्वीये तद्धिते च **रम्या** तु रजनौ स्त्रियाम्।
रमणीये त्रिषु **रणः** पुनः पुंशण्डयोर्युधि ॥ १०८६ ॥

---

१. 'पो' ग, 'घो' ङ. पाठः. २. 'स्तु' ग. पाठः. ३. 'क्र' क. घ, 'क्र' ङ. पाठः.
४. 'पु' क. ख. घ. ङ. पाठः.

ना तु शब्दे परे त्वाहुरतिशब्देऽपरे पुनः ।
नृशण्डमविशेषेण **रण्डा** तु विधवास्त्रियाम् ॥ १०८७ ॥

न्यग्रोधीसंज्ञकस्तम्बे स्त्री ना तु पुरुषेऽथ नप् ।
स्वसम्बन्धार्थशून्येऽन्तःकरणे ना तु **रङ्गवाक्** ॥ १०८८ ॥

स्थानमात्रेऽपरे नृत्तयुद्धस्थाने पुनः परे ।
अजयस्त्वाह दर्पेऽपि क्ली तु स्यान्नागसीसयोः ॥ १०८९ ॥

रतं तु सुरते क्लीबं कृतरामे तु तत् त्रिषु ।
तन्निष्ठेऽप्यथ पुँल्लिङ्गो **रम्लो** दण्ड उदाहृतः ॥ १०९० ॥

द्वे त्वश्वे स्त्री पुना **रम्भा** कदल्यामप्सरोन्तरे ।
गौरवर्णकदल्यां तु केचित् सौत्री तु मेखला ॥ १०९१ ॥

या तस्यामपि नैरुक्ताः पुनर्दण्डे नरं विदुः ।
रमा तु लक्ष्म्यां स्त्री त्रिस्तु रन्तरि क्ली तु **रन्ध्रवाक्** ॥ १०९२ ॥

विवरे चापराधे च भूषणे त्वपरे विदुः ।
लग्नादप्यष्टमे राशौ विदुः सांवत्सरा इदम् ॥ १०९३ ॥

मर्त्यजात्यन्तरे तु द्वे विप्रमैत्रीसमुद्भवे ।
रयिस्तु तोयधनयोर्नृस्त्रियोरथ **रश्मिवाक्** ॥ १०९४ ॥

पुंसि क्वचित् स्त्रियां च स्यात् प्रग्रहे किरणेऽपि च ।
ज्वालायामपि च प्राह वैजयन्त्यां द्वयोः पुनः ॥ १०९५ ॥

रङ्कुर्मृगान्तरे नीवृद्भेदे तु नरि ना पुनः ।
रतुर्दूते स्त्रियां नद्यां बन्धने पथि चाथ ना ॥ १०९६ ॥

रामो दाशरथौ विष्णौ रतौ परशुरामके ।
बलभद्रे ध्वजे शब्दे मौलौ लक्ष्मणि वर्णयोः ॥ १०९७ ॥

शुक्ले कृष्णे वररुचिस्त्वाहामुं शबलेऽथ सः ।
वाच्यलिङ्गः शुक्लकृष्णशबलेषु गुणिष्वसौ ॥ १०९८ ॥

चारुप्रधानयोश्चापि रामा तु स्त्र्यन्तरे स्त्रियाम्।
राँकशब्दस्तु पुल्लिङ्गो ज्ञेय आतपसूर्ययोः ॥ १०९९ ॥

राका पुनः स्त्रियां पूर्णचन्द्रे स्यात् पूर्णिमान्तरे।
जातार्तवायां कन्यायां **रातं** तु त्रिषु दाशिते ॥ ११०० ॥

रतसम्बन्धिनि स्त्र्यर्थे राता राती यथाक्रमम्।
उक्तयोरर्थयोः क्ली तु दाने कन्यान्तरे पुनः ॥ ११०१ ॥

राता विहारशीले स्त्री **राधा** स्त्री कर्णमातरि।
विशाखाख्ये च नक्षत्रे तद्युक्ते कालमात्रके ॥ ११०२ ॥

जाते तु तत्र त्रिर्ना तु राधो वैशाखमासि च।
पौर्णमास्यां तु वैशाख्यां राधी स्त्री **राष्ट्रवाक्** पुनः ॥ ११०३ ॥

नृशण्डयोरजन्ये च विषयेऽप्यथ **राम्भवाक्**।
ना दण्डे वैणवे रम्भासम्बन्धिनि तु स त्रिषु ॥ ११०४ ॥

राशिः क्रत्वन्तरे पुञ्जे मेषादावाढके च ना।
साम्नोस्त्वग्निव्रतोर्वर्गगीतयोः स्यान्नपुंसकम् ॥ ११०५ ॥

राजा ना सोमवल्ल्यां च चन्द्रे च द्वे तु पार्थिवे।
क्षत्रिये च प्रभौ तु त्रिरासिन्नर्थत्रये यदा ॥ ११०६ ॥

स्त्र्यर्थे वृत्तिस्तदा राज्ञी ब्रह्मरीत्याह्वये पुनः।
लोहे राज्ञी स्त्रियामेव **रितं** तु क्ली गतौ त्रि तु ॥ ११०७ ॥

गतेऽथ वेद[1] एवेदं हिंसने क्ली त्रि हिंसिते।
रिष्टं स्वभावे क्ली पापेऽप्यथ त्रिरशुभे शुभे ॥ ११०८ ॥

याप्ये च **रिक्त**शब्दस्तु शून्ये त्रि क्ली तु रेचने।
क्षीयमाणतिथिप्रायपक्षे तु नरि स स्वयम् ॥ ११०९ ॥

चतुर्थ्यां च नवम्यां च चतुर्दश्यां तिथौ पृथक्।
रिक्ता स्त्री **रिपु**शब्दस्तु शत्रौ ना त्रि तु चोरके ॥ १११० ॥

---

१. 'दे' ख, ग, ङ, पाठः.

रुक्मं क्ली हेम्न्ययोभेदे तीक्ष्णसंज्ञे पुमान् पुनः ।
वक्षोविभूषणे निष्कसंज्ञे **रुच्यस्तु** ना स्मृतः ॥ ११११ ॥

पाणिग्राहे रुचिकरे पुन(स्त्रीःस्त्रि)रथ भूषणे ।
विलेपने च शण्डोऽथ **रुग्नो** ना सूर्यसारथौ ॥ १११२ ॥

विनाशे दर्शनीये तु त्रिर्द्वयोर्ब्राह्मणे स्मृतः ।
रुण्डो नृजातिभेदे द्वे वरुटीशूद्रसम्भवे ॥ १११३ ॥

चतुष्पाज्जातिभेदे च स्यादश्वावेसरोद्भवे ।
रुद्राणी त्वद्रिजायां स्त्री ना तु रुद्रः शिवेऽनले ॥ १११४ ॥

देवभेदेषु मन्त्रेष्वप्येकेषु स्तोतरि त्रिषु ।
रुहा तु स्यान्नरि प्रावृट्काले प्रावृड्वनस्पतौ ॥ १११५ ॥

भूमौ तु रुहरी स्त्री स्यादथ **रूपं** नपुंसकम् ।
स्वभावाकृतिसौन्दर्यवपुष्षु श्लोकशब्दयोः ॥ १११६ ॥

नाटके नाटकाद्येषु शुक्लकृष्णादिकेष्वपि ।
ग्रन्थावृत्तौ च मृगजात्यन्तरे तु द्वयोरयम् ॥ १११७ ॥

रूपणे तु पुमान् रूपो **रूप्यं** तु क्ली विभूषणे ।
आहते हेमरजतद्वये रजत एव च ॥ १११८ ॥

त्रि तु प्रशस्तरूपेऽपि रूपणीयेऽथ **रूक्षवाक्** ।
निश्शरे दधनि क्लीबमप्रेम्णि त्वप्यचिक्कणे ॥ १११९ ॥

त्रिषु वृक्षे तु ना **रूढः** पुनः पुंसि यवे त्रि तु ।
कृतप्ररोहणे शब्देऽवयवार्थबहिष्कृते ॥ ११२० ॥

रेफस्तु पुंसि मूर्धन्यान्तःस्थावर्णे त्रि कुत्सिते ।
स्तोतर्यप्यथ **रेणुः** स्त्री हरेण्वाह्वयभेषजे ॥ ११२१ ॥

स्त्रीपुंसयोस्तु पांसौ स्यात् त्रसरेण्वष्टकेऽपि च ।
रोको रश्मौ पुमान् क्ली तु रन्ध्रे **रोहित्** पुनर्नरि ॥ ११२२ ॥

अमेरश्वे तथा वर्णभेदे त्रिषु तु तद्वति ।
स्त्रियां त्वश्वस्य भार्यायां नयङ्गुलिलतासु च ॥ ११२३ ॥

अजयस्तु द्वयोराह मत्स्यजात्यन्तरेऽपि च ।
रोही रोहितकाभिख्यद्रुमे ना रोहवत्सु तु ॥ ११२४ ॥

त्रिषु रोदः पुनः शण्डे स्त्रियां च व्योम्न्यथापरे ।
पृथिव्यां च यदा तु स्त्री तदा भवति रोदसी ॥ ११२५ ॥

इति ङ्यन्तमथाप्यन्ये रोदसी इति मन्वते ।
सहोक्तौ भूदिवोरेव रौद्रं तु क्लीबमातपे ॥ ११२६ ॥

पार्वत्यां तु स्त्रियां रौद्री शिवशक्त्यन्तरेऽपि च ।
उग्रतायां च सप्तानां मातॄणामेकमातरि ॥ ११२७ ॥

त्रिषु तूग्ररसे रुद्रसम्बन्धिन्यथ लक्षवाक् ।
शरव्ये क्ली नृशण्डस्तु व्याजे करुणनाम्नि तु ॥ ११२८ ॥

महीरुहप्रभेदे ना दर्शनाङ्कनयोरपि ।
अयुते तु दशाभ्यस्ते लक्षं लक्षा च नपुंस्त्रियोः ॥ ११२९ ॥

लक्ष्यं शरव्ये क्ली शब्दे सिद्धे लक्षणतस्तथा ।
द्रष्टव्ये त्वङ्कनीये च त्रिषु लग्नस्तु न स्त्रियाम् ॥ ११३० ॥

राशीनामुदये त्रिस्तु सक्ते मत्तगजे तु ना ।
लट्वा स्त्री पक्षिभेदे च कुसुम्भेऽप्यथ केचन ॥ ११३१ ॥

लट्वः कटाहे पुंसीति प्राहुर्लम्ब[1]ः पुनः पुमान् ।
ऋषिस्थाने द्वयोस्तु स्यादपत्ये लम्बवाक् पुनः ॥ ११३२ ॥

नृस्त्रियोर्लम्बने स्त्री तु लम्बोत्कोचे परः पुनः ।
आह भूमिविशेषेऽथ लघु निस्सारशीघ्रयोः ॥ ११३३ ॥

त्रिर्गुरुप्रतिपक्षे च स्यादिष्टेऽल्पमनोज्ञयोः ।
एकमात्रस्वरे चैषु स्त्र्यर्थे लघ्वी लघुस्तथा ॥ ११३४ ॥

---

१. 'च' ग. पाठः. २. 'घ्य' ख. पाठः.

क्लीबं त्वगुरुसंज्ञाकगन्धद्रव्येऽप्युशीरके ।
गुग्गुलौ तु पुमान् स्त्री तु स्पृक्कायां लघुरेव सा ॥ ११३५ ॥
लघण् मेघे टकारान्तो वायौ च नरलिङ्गकः ।
हिरण्यमाषकस्यापि भेदे स्त्री त्वप्सरस्यसौ ॥ ११३६ ॥
ललत् त्रिषु विलासस्य कर्तरि स्त्री तु भूषणे ।
लम्बनाख्ये ललन्ती स्याल्लाला तु मुखजे जले ॥ ११३७ ॥
लवलीवृक्षसंज्ञे† च स्त्री काञ्च्यां त्वजयोऽब्रवीत् ।
द्वे तु जात्यन्तरे नृणां मैत्रेयब्राह्मणीसुते ॥ ११३८ ॥
विलासे तु पुमाल्लाँलः स्यादुपच्छँन्दने तु नप् ।
लातशब्दस्तु पुल्लिङ्गो वृत्तिकादानभाजने ॥ ११३९ ॥
आत्ते तु भेद्यलिङ्गः स आदाने तु नपुंसकम् ।
लिप्तं तु भुक्ते दिग्धे च त्रिः क्ली भोजनलेपयोः ॥ ११४० ॥
लिखिस्तु शिल्पिनि द्वे स्यात् कश्चित् तु विदुषि त्रिषु ।
धातौ तु लिखतौ पुंसि भूप्रदेशे तु ना **लिगुः** ॥ ११४१ ॥
गोत्रभेदे सज्जनस्तु मन्त्रेऽप्याह द्वयोः पुनः ।
मृगे **लुब्धस्तु** मृगयौ ना कदर्ये तु स त्रिषु ॥ ११४२ ॥
काङ्क्षावति च **लेखस्तु** पुमाल्लेँख्ये विलेखने ।
द्वे तु देवेऽथ लेखा स्त्री कृत्रिमायां लि(खा?पा)*विति ॥ ११४३ ॥
वैजयन्त्यां शाश्वतस्तु राज्यां वररुचिः पुनः ।
सीमायामपि **लेख्यं** तु क्ली पत्रे लिखिताक्षरे ॥ ११४४ ॥
त्रि तु लेखयितव्ये च लेखितव्येऽप्यथो नरि ।
लेयः सिंहाख्यराशौ स्यादादेये तु स भेद्यवत् ॥ ११४५ ॥

---

१. 'ग' ङ. पाठः. २. 'न्त्यां' ङ. पाठः ३. 'क्र' ङ. पाठः.

---

† 'लवलं.संज्ञवृक्षे च' इति पाठः स्यात् । * 'लिपिस्त्वालेख्यलेखा स्याद् रेखा तु स्यादकृत्रिमा......लेखा तु कृत्रिमा' (पु. १३८. श्लो. २४) इति वैजयन्ती ।

लेढा तु मृदुवाते ना लेहके त्रिरथो नूनप् ।
लोहं तैजसमात्रे च मरिचे हेम्न्ययस्यपि ॥ ११४६ ॥

गन्धद्रव्येऽप्यगुर्वाख्ये **लोप**स्तुच्छेदने पुमान् ।
अदर्शने च शब्दस्य शुकभेदे तु सा स्त्रियाम् ॥ ११४७ ॥

लोपा **लोभ्यं** त्वारकूटे क्ली ना मुद्गे त्रिषु त्वयम् ।
लोभनीयेऽथ **लौहं** स्याल्लोहसम्बन्धिनि त्रिषु ॥ ११४८ ॥

क्लीबलिङ्गं त्वयस्येतद् वैजयन्त्यामधीयते ।
वरो ना भूपजामात्रोर्देवादेरीप्सिते क्लुधि ॥ ११४९ ॥

सम्भक्तौ च निरोधे च वृङ्वृञोर्भाववाचकः ।
यवक्षारे तुरुष्काख्यनिर्यासे मारिषान्तरे ॥ ११५० ॥

लतामारिष इत्युक्ते चटके तु द्वयोरयम् ।
अथोत्तरेषु षट्सु क्ली तक्कोले कुङ्कुमेऽपि च ॥ ११५१ ॥

गुग्गुलौ हरिताले च महोदर्याख्यमुस्तके ।
वर्तुलाकाररचितवह्निकुण्डेऽप्यथ स्त्रियाम् ॥ ११५२ ॥

पथ्यागुञ्जाहरिद्रासु दूर्वादारुहरिद्रयोः।
आस्फोताकण्टकार्योश्च वराथ स्याद् वरी इति ॥ ११५३ ॥

कण्टकारीशतावर्योरथ श्रेष्ठे विशेष्यवत् ।
क्लीबमेव मनागिष्टे केचिदाहुस्तदव्ययम् ॥ ११५४ ॥

वर्णस्त्वक्षर एवास्त्री केषांचिदपरे पुनः ।
विलेपने प्रकारे च शोभायां चास्त्रियां विदुः ॥ ११५५ ॥

ना तु द्रव्याश्रितगुणमात्रे शुक्लादिके पुनः ।
विशेषादथ विप्रादौ स्तुतौ गीतिक्रमे कुथे ॥ ११५६ ॥

अजयस्त्वाह चित्रेऽपि उक्तिमात्रे च दृश्यते ।
आकृत्यां माल्ययशसोर्वृते वेषे परे पुनः ॥ ११५७ ॥

---

१. 'टा' ङ. पाठः,

ब्रह्मचर्ये च वर्णा तु तुवरीसंज्ञधान्यके ।
पृथुबीजे स्त्रियां वज्रं त्वस्त्री कुलिशशस्त्रयोः ॥ ११५८ ॥

मणिवेधे रत्नभेदेऽप्यशनौ चासनान्तरे ।
जङ्घे पद्मासनावस्थे तत्सन्धिनिहितौ करौ ॥ ११५९ ॥

ताभ्यामेव स्थितौ भूमावन्तरिक्षासनं च तत् ।
इति लक्षणमप्युक्तं यस्य नामान्तरं तथा ॥ ११६० ॥

व्रतभेदे च गोमूत्रयावकाहारजीवने ।
मासमेकं पुमांस्त्वेष यज्ञभेदे जिघांसतः ॥ ११६१ ॥

द्विषज्जनपदं स्त्री तु वज्रा स्नुह्याख्यभूरुहे ।
तत्रैव पत्ररहितस्नुह्यां वज्री भवेत् पुनः ॥ ११६२ ॥

ह्रीबेरे क्ली वशा तु स्त्री वन्ध्यायां दुहितर्यपि ।
स्त्रीमात्रे चेति केषाञ्चिन्मतमन्ये तु मन्वते ॥ ११६३ ॥

वन्ध्यास्त्रियां वन्ध्यगव्यामित्यथो गजयोषिति ।
अग्निमन्थाख्यवृक्षे ना त्वायत्तत्वप्रभुत्वयोः ॥ ११६४ ॥

जने स्पृहायां त्रिस्त्वेष आयत्ते द्वे तु मानुषे ।
करणीवैश्यसम्भूते स्यादथो वर्षमस्त्रियाम् ॥ ११६५ ॥

वृष्टौ संवत्सरे जम्बूद्वीपांशे भारतादिके ।
प्रावृट्संज्ञर्तुभेदे तु वर्षाः स्त्रीभूम्नि ना पुनः ॥ ११६६ ॥

वत्सः संवत्सरे वृक्षभेदे कुटजसंज्ञके ।
ऋषिभेदे च तद्वंश्यपुरुषेषु तु भूमनि ॥ ११६७ ॥

फले तु कुटजस्य क्ली द्वे तु तर्णकसंज्ञके ।
गोपोते बालमात्रेऽन्ये तनयादौ त्रिषु त्वयम् ॥ ११६८ ॥

वर्ये स्याद् वक्षसि त्वस्त्री ना वस्नो मूल्यमेढ्र्योः ।
आगमे क्ली तु लवणे रुमाजे वप्रवाक् पुनः ॥ ११६९ ॥

अस्त्री क्षेत्रे वास्तुभूमौ प्राकारे सानुरोधसोः ।
प्राकारमूलके त्वाह वैजयन्त्यां पुमांस्त्वसौ ॥ ११७० ॥

पितरि त्रि तु वन्ध्यं स्यान्निष्फले स्त्री तु योषिति ।
अयोग्यायां गर्भधृतेर्वलस्तु नरि पर्वते ॥ ११७१ ॥

मेघे दैत्यविशेषे च धान्ये निष्पावसंज्ञके ।
द्वे तु काकेऽथ वल्ला स्त्री तुवरीसंज्ञधान्यके ॥ ११७२ ॥

द्वे नृजात्यन्तरे मल्लीक्षत्रियप्रभवेऽथ सा ।
नृस्त्रियोः स्यात् संवरणे वल्कस्तु दशने नरि ॥ ११७३ ॥

अस्त्री तु वल्कले ना तु वधो हननवज्रयोः ।
बले स्त्री तु कलम्ब्याख्यजलशाके वधा त्रि तु ॥ ११७४ ॥

हिंसके वैजयन्त्याह वहस्तु नरि मारुते ।
स्कन्धदेशे गवाश्वादेर्वहा तु सरिति स्त्रियाम् ॥ ११७५ ॥

वयां स्त्री तरुशाखायां ना तु गत्यशनादिषु ।
व्रजस्तु नान्ये षण्डेऽपि गोष्ठे मार्गसमूहयोः ॥ ११७६ ॥

आपस्तम्बप्रयोगेऽसावश्वगोष्ठे च दृश्यते ।
ना तु मेघे च शैले च नियमे तु व्रतोऽस्त्रियाम् ॥ ११७७ ॥

क्ली त्वृतौ वत्सरे मासे विष्णावग्नौ धनान्नयोः ।
भुक्तौ कर्मणि चाथाह विधाने चापि सज्जनः ॥ ११७८ ॥

महाव्रतसमाख्ये स्यात् क्रतुभेदेऽप्यथ त्रिषु ।
व्यक्तं स्यान्निश्चिते स्पष्टे विदुष्यन्यस्त्वभाषत ॥ ११७९ ॥

पुमांसं विदुषि क्ली तु व्यञ्जनाह्वयकर्मणि ।
व्यङ्गस्तु भेके (द्वि? द्वे) त्रिस्तु विरूपाङ्गगताङ्गयोः ॥ ११८० ॥

ना तु नीलपृषद्रूपवक्त्रव्याधौ नृभूम्नि तु ।
वङ्गाः स्युर्देशभेदे तद्राजे वाङ्गः पुमानथ ॥ ११८१ ॥

---

१. 'व' ख. पाठः. २. 'रा' ख. ङ. पाठः.

तस्यापत्येषु बहुषु वङ्गाः पुंभूम्नि नप् पुनः ।
त्रपुणि स्यान्नृस्त्रियोस्तु गतौ वङ्गा भवेत् तु ना ॥ ११८२ ॥

वंशः पृष्ठास्थ्नि गेहोर्ध्वकाष्ठे वेणौ गणे कुले ।
नासोर्ध्वास्थ्नीक्षुभेदे च वंशवाचे तु सा स्त्रियाम् ॥ ११८३ ॥

वंशी **वन्यस्तु** पुंसि स्याद् धान्ये मर्कटकाह्वये ।
वेत्रे च स्त्री तु वन्या स्याद् वनबृन्दे लतान्तरे ॥ ११८४ ॥

तिक्तकोशातकीसंज्ञे क्ली तु कंसोत्पले त्रि तु ।
वनसाधौ वंशभवे पुनर्वंश्यस्त्रिषु स्त्रियाम् ॥ ११८५ ॥

वंश्या कुस्तुम्बरीसंज्ञभेषजे स्यात् तु **वर्यवाक्** ।
त्रिषु श्रेष्ठे स्त्रियां वर्या तत्र या स्यात् पतिंवरा ॥ ११८६ ॥

वटी रज्जौ त्रयी ना तु न्यग्रोधेऽन्यस्त्ववोचत ।
अपूपभेदे द्वे त्वेष वेणुकीवैश्यजे नरे ॥ ११८७ ॥

वण्टो दात्रस्य मुष्टौ ना भागे विभजने पुनः ।
नृस्त्रियोरथ **वण्डो** ना पुरुषे मृतभार्यके ॥ ११८८ ॥

अनिविष्टे त्रिषु क्ली तु वण्डं निष्कुषितत्वचि ।
अग्राशिश्ने सज्जनस्तु शिश्नमात्रेऽथ स त्रिषु ॥ ११८९ ॥

दुश्चर्मणीति कोऽप्याहच्छिन्नपुच्छपशावपि ।
केचित् त्वल्पेऽथ **वक्रो** ना विष्णावपि शनैश्चरे ॥ ११९० ॥

अङ्गारके च[1] क्लीबं तु गन्धद्रव्यान्तरे विदुः ।
तगराख्ये स्त्रियां त्वेषा वक्रा वीणान्तरे त्रि तु ॥ ११९१ ॥

कुटिले **वक्रशब्दस्तु** क्लीबे पुंस्यपि चापरे ।
अनुष्टुप्छन्दसो वृत्तविशेषेषु तथा मुखे ॥ ११९२ ॥

वम्रः पुंस्यृषिभेदे स्याद् धूमवर्म[2]प्रभेदयोः ।
उपदीकाजातिमात्रे वम्रो वम्री च नृस्त्रियोः ॥ ११९३ ॥

१. 'पावके' क. ग. घ, 'चापके' ख. पाठः. २. 'र्ण' ग. पाठः.

व्ययो वित्तसमुत्सर्गे विगमे पक्षिणो गतौ ।
लमाच्च द्वादशे राशौ ना [1]त्रिस्तुल्ये त्रपाययोः ॥ ११९४ ॥
वर्तिर्दीपदशायां स्त्री दीपे गात्रानुलेपने ।
वस्त्रस्य तु दशायां स्यान्नृस्त्रियोरथ नृस्त्रियोः ॥ ११९५ ॥
वस्तिर्मूत्राशये नाभेश्चाधोदेशे भिषज्यताम् ।
स्यात् स्नेहनोपकरणे कश्चित् त्वाहाम्बरस्य च ॥ ११९६ ॥
दशायां ना तु धातौ स्याद् वसा(पा॰वा)दादिके [2]तथा ।
[3]वङ्क्रिः* पर्शुसमाख्येऽस्थ्नि पार्श्वस्य स्त्री पुमान् रथे ॥ ११९७ ॥
अह्नि च त्रिस्तु कुटिले शल्यके तु द्वयोरयम् ।
वह्निस्त्वग्नौ पुमानक्ष्णि द्वे त्वक्षे वह्निवाक् तु ना ॥ ११९८ ॥
अग्नावुक्ष्णि द्वयोस्त्वक्षे वनिस्त्वग्नौ च सानुनि ।
याच्ञायां वनतौ धातौ वनोतौ च पुमानथ ॥ ११९९ ॥
शकु[5]नौ द्वे वमिस्त्वग्नौ धातौ च वमतौ पुमान् ।
स्त्री तु वान्तावथो व[6]ल्मीर्ना महेन्द्रसमुद्रयोः ॥ १२०० ॥
त्रिः सान्द्रे स्त्री तु वन्दिः स्यात् प्रग्रहे ना तु वन्दतौ ।
त्रि तु वन्दिनि व[7]र्त्रीस्तु शकटे स्त्री द्वयोः पुनः ॥ १२०१ ॥
शरभाख्यमृगेन्द्रे स्यादिति कश्चिदवोचत ।
व[8]टिरुद्देहिकाशूननाभ्योः कल्केऽ[9]पि कश्चन ॥ १२०२ ॥
स्त्रियां पुंसि तु धातौ स्याद् वटतौ वेष्टनार्थके ।
वसुर्नाग्नौ ह्रदे योक्त्रे किरणेऽन्धुकपादपे ॥ १२०३ ॥
पादपे पीतमुद्गे चारत्निसंज्ञप्रमाणके ।
आदिक्षत्रियभेदे च देवभेदेष्वथ त्रिपु ॥ १२०४ ॥

---

१. 'सूत्रिस्तु त्रवाययोः' ग. पाठः. २. 'थ स।' क. ख. घ. ङ. पाठः. ३. 'क्री' ख. घ. पाठः. ४. 'ष्णि' क. पाठः. ५. 'नै' ग. ङ. पाठः. ६. 'स्मिन्ना' ग., 'मिं' पाठः. ७. 'त्त्रिछ' ग., 'ल्मि' क. घ. पाठः. ८. 'टी रुग्देहि' ग. पाठः. ९. 'ति' ङ. पाठः.

---

* 'पार्श्वस्य वङ्क्रिः पर्श्वस्त्री पृष्ठस्यास्थ्नि' (पु. १८२. श्लो. ११५.) इति तु वैजयन्ती ।

प्रशस्तेऽथाजयः[1] प्राह स्वादौ च द्वे तु मानुषे ।
स आह शण्डलिङ्गं तु सलिले द्रविणे मणौ ॥ १२०५ ॥
वसिराख्ये च भैषज्ये क्षीरस्वामी वचोऽपठीत् ।
वल्गु तु त्रिषु चारौ च मधुरे वाचि तु स्त्रियाम् ॥ १२०६ ॥
क्ली नेत्ररोम्णि **वप्ता** तु त्रिषु व्रीह्यादिवापके ।
कारके मुण्डनस्यापि ना तु ताते **वणिक्** पुनः ॥ १२०७ ॥
क्रयविक्रयिके त्रि स्याद् वणिज्यायां पुनः स्त्रियाम् ।
व(र्ष्मे?र्ष्म) न[2] स्त्री परिच्छेदे शरीरश्रेष्ठयोरपि ॥ १२०८ ॥
सुश्रुतिस्तु महत्याह सज्जनस्तु पठत्यदः ।
शुष्मसंज्ञबलेऽन्यस्तु वदत्युच्छ्रायवाचिनम् ॥ १२०९ ॥
वज्री तु वज्रयुक्ते त्रि पुँल्लिङ्गस्तु पुरन्दरे ।
वर्णी वर्णवति त्रि स्याद् ब्रह्मचारिण्यथ स्त्रियाम् ॥ १२१० ॥
स्त्रीमात्रे स्त्रीविशेषे च हरिद्रायां च वर्णिनी ।
व्रती व्रतवति त्रि स्याद् द्वे त्वश्वे त्रि तु वन्दिवाक् ॥ १२११ ॥
पाठके स्तुतिवाक्यस्य द्वे तु स्तवनजीविनोः ।
वैदेहे[3] मागधे चापि[4] **वशी** तु त्रिः प्रभौ स्मृतः ॥ १२१२ ॥
द्वयोस्तु जलमार्जारे **वार्ता** तु स्यात् स्त्रियामियम् ।
वार्ताक्यां वर्तनोदन्तकृषि[5]प्रभृतिवृत्तिषु ॥ १२१३ ॥
निःसारारोग्ययोस्तु क्ली वृत्तिमन्नीरुजोस्त्रिषु ।
सम्बन्धिनि च वृत्तस्य वृत्तेश्चाथ त्रिषु स्मृतः ॥ १२१४ ॥
वामः स्यात् सुन्दरे सव्ये प्रतिकूले स्त्रियां पुनः ।
महादेवस्य नवसु शक्तिष्वेकत्र योषिति ॥ १२१५ ॥
योषिद्भेदे परे वामा स्यादश्वायां तु वाम्यसौ ।
सज्जनस्तु द्वयोरुष्ट्रे ना तु स्याद् वरुणे स्मरे ॥ १२१६ ॥

---

१. 'यस्त्वाह' क. ग. घ. ङ. पाठः. २. 'ण' क. ख. घ. ङ. पाठः. ३. 'ही' क. ङ. पाठः. ४. 'ह' क. ख. ङ. पाठः. ५. 'ष्टि' ङ. पाठः.

वालस्तु ना संवरणे चलने केशपुच्छयोः ।
केचित्तु करिणः पुच्छे केचित् त्वश्वस्य वालधौ ॥ १२१७ ॥

ह्रीबेरे तु नपि स्त्री तु तत्र या जतुकाह्वला ।
वाली हर्षुलकन्यायामपि स्यात् तु नृलिङ्गकः ॥ १२१८ ॥

व्यासो द्वैपायनमुनौ विस्तारे चाप्यसौ तु नप् ।
धनुर्विशेषे विगतक्षेपादौ तु व्यथो पुमान् ॥ १२१९ ॥

व्यालो दुष्टगजे द्वे तु श्वापदे भुजगे तथा ।
अजयस्त्वपठद् व्याघ्रे स एव त्रिः खलेऽपठीत् ॥ १२२० ॥

बहुप्रदे शठे चाथ शार्दूले व्याघ्रवाग् द्वयोः ।
व्याघ्री तु कण्टकार्यां स्त्री वाटस्तु नरि वेष्टने ॥ १२२१ ॥

मण्डले नगरे सीम्नि भोजने वलये गृहे ।
त्रयी तु वाटी गेहान्तःकृते फलफले वने ॥ १२२२ ॥

इत्कटे तु स्त्रियामेव वाटी मर्त्यान्तरे पुनः ।
विण्मैत्रीजे द्वयोरस्त्री वृतौ वाशा पुनः स्त्रियाम् ॥ १२२३ ॥

आटरूषे वाचि तु स्याद् वाशी नैरुक्तसम्मता ।
आदित्यस्य गभस्तीनां शतानि त्रीणि सृष्टये ॥ १२२४ ॥

हिमस्य तेषामेकस्मिन् शते रश्मिषु ताः स्त्रियः ।
वाशं सामप्रभेदे क्ली कइंवेदेत्यृचि स्थिते ॥ १२२५ ॥

अथ त्रिर्वंशसम्बन्धे वाशिते तु स नृस्त्रियोः ।
स्त्र्यर्थे वाशीति पूर्वत्र स्याद् वाशा तु परत्र सा ॥ १२२६ ॥

वाश्रस्तु पुरुषे शब्दे सङ्घाते च पुमानथ ।
वाश्रा धेनौ स्त्रियां वातः पुनर्वायौ नरि त्रि तु ॥ १२२७ ॥

कृतवाने क्रियायां तु वातेः क्लीबमथ त्रिषु ।
वानं शुष्कफले शुष्के व्यूतिशोषणयोस्तु नप् ॥ १२२८ ॥

---

१. 'प' क. ख. ङ. पाठः.

वातेर्धातोः क्रियायां च कटे त्वप्यजयोऽब्रवीत्[1] ।
वाणस्तु पुंसि वीणायां शब्दे चाथ नपुंसकम् ॥ १२२९ ॥

ज्ञेयं हुडुक्कहिक्कायां वाणी तु[2] गिरि सा स्त्रियाम् ।
वाद्यं तु क्लीबमातोद्ये त्रिर्वाद्ये वादनीयके ॥ १२३० ॥

वाहस्तु ना बलीवर्दे वहनेऽन्यस्त्ववोचत ।
प्रस्थद्वयेऽर्धखार्यां स्यादन्यः कंसयुगेऽवदत् ॥ १२३१ ॥

खारीचतुष्टये त्वन्ये द्वे तु गर्दभघोटयोः ।
वाह्यं वाहयितव्ये च वोढव्ये वाहसाधुनि ॥ १२३२ ॥

त्रिषु क्ली वाहने **वाह्या** पुनः स्त्री भेषजान्तरे ।
बलासंज्ञे त्रिषु पुनर्वेष्ट्यवेष्टयितव्ययोः ॥ १२३३ ॥

व्रातस्तु ना समूहे स्यादन्ये तु व्रातलक्षणम् ।
प्राहुरुत्सेधजीवाश्च नानाजातीयका अपि ॥ १२३४ ॥

अव्यवस्थितवृत्ताश्च सङ्घा व्राता इतीदृशम् ।
मनुष्ये तु द्वयोरन्ये पुनर्व्रात्ये प्रचक्षते ॥ १२३५ ॥

कुर्वन्त्यनुपनीता ये विवाहं ब्राह्मणादयः ।
व्रात्या व्राताश्च ते सर्वे तत्सुताश्चावृ[3]तासु ये ॥ १२३६ ॥

इत्येवमाहुर्व्रातस्य लक्षणं **व्रात्यवाक्** पुनः ।
कुर्वन्त्यनुपनीता ये विवाहं ब्राह्मणादयः ॥ १२३७ ॥

तेषु नान्ये तु संस्कारहीनमात्रे प्रचक्षते ।
द्वयोस्तु प्रतिलोमानां प्रतिलोमजमानुषे ॥ १२३८ ॥

व्रात्या तु व्रातचर्यायां स्त्री त्रि तु व्रतसाधुनि ।
वार्क्षं क्लीबं वने वृक्षसम्बन्धिनि पुनस्त्रिषु ॥ १२३९ ॥

वाजिस्तु पुङ्खवसने (?) केशपङ्क्तावपि स्त्रियाम् ।
द्वे त्वश्वे **व्राजिवाक्** सूत्रसार्थेऽश्वे तु द्वयोरयम् ॥ १२४० ॥

---

१. 'पठीत्' ग. पाठः. २. 'च्यं' क. ख. ङ. पाठः. ३. 'व्र' ग. पाठः.

वातिस्तु वायौ ना धातौ गतिगन्धनकर्मणि ।
स्त्री तु तत्क्रिययोः शोषे **वारि**स्तु स्त्री मतङ्गजाः ॥ १२४१ ॥

यत्र देशेषु गृह्यन्ते तत्रे[1] त्वाहाजयः कृती ।
कलश्योप्सु[2]* तु न क्लीबे **वाशि**स्तु नरि पावके ॥ १२४२ ॥

स्याद् वाशतौ वाशयतौ वाश्यतावपि धातुषु ।
भेद्यलिङ्गं तु भीरौ स्यादिति केचित् स्त्रियां पुनः ॥ १२४३ ॥

चतुष्पदि स्यात् प्रजनप्राप्तायामपरः पुनः ।
द्वे गोमायाविति प्राह **वारु**स्तु द्वे तुरङ्गमे ॥ १२४४ ॥

जङ्घायां तु स्त्रियां शुष्कफले तु नरि मन्यते ।
षड्वर्गशबरस्वामी **वास्तु**स्तु नरशण्डयोः ॥१२४५ ॥

गृहभूमौ गृहे सीम्नि सुरुङ्गायां पुरेऽपि च ।
वाजी तु ना शरे वह्नौ पर्वतेऽपि[3] धनञ्जयः ॥ १२४६ ॥

द्वे त्वश्वपक्षिणोर्वाजवति तु त्रिरथोषसि ।
वाजीति स्त्र्यथ **वाग्मी** स्याद् वाचोयुक्तिपटौ त्रिषु ॥ १२४७ ॥

शुके तु द्वे अथो **वाली** पुमान् सुग्रीवपूर्वजे ।
अश्विन्याख्ये तु नक्षत्रे वालिन्यौ[4] (तु?स्तः) स्त्रियावथ ॥ १२४८ ॥

केशह्रीबेरपुच्छादिसंयुक्तार्थेऽभिधेयवत् ।
विश्वा त्वतिविषाभूम्योः स्त्री शुण्ठ्यां स्त्रीनपुंसकम् ॥ १२४९ ॥

सर्वनाम तु सर्वस्मिंस्त्रिषु क्ली तु जगत्यदः ।
विश्वे तु देवभेदेषु पुंसि भूम्नि च मन्यताम् ॥ १२५० ॥

विषा त्वातिविषायां स्त्री क्ष्वेडे तु स्यान्नृशण्डयोः ।
जले तु क्ली **विधा** तु स्त्री भृतौ वृद्धिप्रकारयोः ॥ १२५१ ॥

---

१. 'त्राह त्वज' क. ख. ग. पाठः. २. 'श्य' ख. पाठः. ३. 'तु' ग. पाठः. ४. 'न्यास्तु' ग. पाठः.

---

* 'कलश्यामप्सु च क्लीबे' इति स्यात्, कलश्यां वारिशब्दस्य नब्लिङ्गताया दर्शनात्।

तथा विधाने हस्त्यन्ने विधाने तु नपुंसकम् ।
उच्चारणप्रभेदेषु स्पृष्टतादिषु ना पुनः ॥ १२९२ ॥
वित्तं धने त्रिषु पुनः प्रथितेऽपि विचारिते ।
विष्टिस्तु कर्मणि हठात् कारिते नाथ तत्कृति ॥ १२९३ ॥
त्रिराजूसंज्ञके त्वर्थे स्त्रीलिङ्गा शाश्वतः पुनः ।
वेदनायामिति प्राह कालभेदे प्रवेशने ॥ १२९४ ॥
अजयस्त्वाह मूल्येऽपि हठात्कारितकारिणि ।
विश्रुस्तु ना कुबेरेऽर्के त्रि तु सर्वगनित्ययोः ॥ १२९५ ॥
स्वामिन्यथ विधुः पुंसि विष्णौ चन्द्रे हुताशने ।
वायौ काले राक्षसे तु द्वे त्रि तु स्याद्रुपद्रुते ॥ १२९६ ॥
अजयस्तु प्रकरणे दन्त्योष्ठ्यादिपदावलेः ।
दन्त्योष्ठ्यादिं च विदुषो वाचकं विन्दुरित्यमुम् ॥ १२९७ ॥
विप्रुड्वाचिनमोष्ठ्यादिबिन्दुशब्दं न विभ्रमात् ।
एकं मत्वा द्वयोरर्थौ विन्दुर्ज्ञातरि विप्रुषि ॥ १२९८ ॥
इत्युक्तवान् प्रहातव्यं त्वेतद् वेदविशारदैः ।
विष्वक् तु नानागतिके त्रिस्तत्र स्त्र्यर्थता यदा ॥ १२९९ ॥
तदा विषूची स्त्री त्वेव रोगभेदे विषूच्यथ ।
इदं सर्वत इत्यर्थे स्यादव्ययमथो विराट् ॥ १२६० ॥
स्त्री छन्दोजातिभेदेषु केषुचित् क्षत्रिये पुनः ।
द्वे यज्ञभेदे तु पुमान् विष्णौ विप्रुन् पुनः स्त्रियाम् ॥ १२६१ ॥
तडिति त्रिषु तु ज्ञेयं दीप्ते विष्टप् पुनः स्त्रियाम् ।
दिवि पुंसि तु सूर्येऽथ वीरो ना शर्वशक्रयोः ॥ १२६२ ॥
स्कन्दे कुबेरे राहौ च पुत्रे शूरे तु स त्रिषु ।
अजयस्तु परेऽप्याह तद् विचार्यं विचक्षणैः ॥ १२६३ ॥
विगतप्रेरणे पक्षिक्षेपके नृस्त्रियोः पुनः ।
विक्षेपे पक्षिणां क्षेपेऽप्यथ वीतं नपुंसकम् ॥ १२६४ ॥

असारहस्तितुरगे हस्त्यारोहाङ्घ्रिकर्मणि ।
वारणे चाङ्कुशस्य स्याद् गतिकान्त्यशनादिषु ॥ १२६५ ॥
विगतौ त्रिस्तु विगते शान्ते कान्तगतादिषु ।
वीध्रं पुंस्यनले वायौ मेघे क्ली तु नभस्यथ ॥ १२६६ ॥
विमले त्रिषु वीर्यं तु क्लीबं स्यादन्नरेतसोः ।
शक्त्याह्वयबले शौर्यसंज्ञके च पराक्रमे ॥ १२६७ ॥
अजयस्त्वाह दीप्तौ च नैतदन्यत्र दृश्यते ।
माहात्म्ये स्त्री तु वीर्यातिबलासंज्ञौषधेऽथ ना ॥ १२६८ ॥
स्याद् वीकोऽर्थेऽनिले नाशे वसन्तेऽक्षिमले पुनः ।
वीका स्त्रीत्यब्रवीत् कश्चिद् वीक्षाशब्दस्तु नृस्त्रियोः ॥ १२६९ ॥
विस्मये वीक्षणाभिख्यक्रियायां चाप्यथ स्त्रियाम् ।
वीचिः पङ्क्त्यूर्मिलेशेषु स्यात् पुंस्यपि च कश्चन ॥ १२७० ॥
वीडुर्दृढे त्रि क्लीबं तु बले व्युष्टं तु नप्यदः ।
प्रभाते च विवासे च व्युषिते तु त्रिषु स्मृतम् ॥ १२७१ ॥
व्युष्टिः प्रयोजनाभिख्यफले प्राह तु सज्जनः ।
महीरुहफले तत्तु स्यात् प्रमत्तस्य भाषितम् ॥ १२७२ ॥
शास्त्रव्युष्टिरिति प्राहुः शास्त्रस्यैव प्रयोजनम् ।
अग्निचित्येष्टकानां च भेदेष्वृद्धिविवासयोः ॥ १२७३ ॥
स्त्री ना तु क्रतुभेदे स्याद् व्रतिभेदे तु स त्रिषु ।
कालेऽष्टमेऽष्टमे भुङ्क्ते यस्तत्र वृषवाक् तु ना ॥ १२७४ ॥
बृहस्पतौ बलीवर्दे धर्मे पुंसि पुरन्दरे ।
राशौ च वृषभाभिख्ये पठ्यते बलकर्णयोः ॥ १२७५ ॥
द्रे त्वश्वे मूषिके देवे त्रि तु स्याद् भूरिरेतसि ।
श्रेष्ठेऽपि सुकुले क्ली तु रेतस्यन्तःपुरेऽथ सा ॥ १२७६ ॥

---

१. 'कथ्यते' ग. पाठः. २. 'क' क. पाठः.

वृषा कदल्यां न्यग्रोधीसंज्ञस्तम्बेऽपि भेषजे ।
ऋद्धिसंज्ञेऽथ वृष्यं[1] त्रिर्यत् किञ्चिच्छुक्रवर्धनम् ॥ १२७७ ॥
तस्मिन् पुंसि तु माषाख्यधान्य इक्षौ च सा पुनः ।
वृष्या स्त्रियां विदार्यां स्याद् वृद्धिसंज्ञे च भेषजे ॥ १२७८ ॥
वृत्तं तु क्लीं नरेऽप्यन्ये स्वरूपाचारवृत्तिषु ।
पद्यव्योक्तिषु[2] सम्भक्तौ[3] त्रिषु तु स्याद् दृढे मृते ॥ १२७९ ॥
अतीताधीतकठिनवर्तुलेषु वृतेऽथ नप् ।
वृन्तं तरूणां प्रसवबन्धने चूचुकेऽथ ना ॥ १२८० ॥
कालिङ्गसंज्ञवल्ल्यां स्याद् वृद्धस्तु स्थविरे त्रिषु ।
त्रिमात्रसामवर्णे च स्यादेधितमनीषिणोः ॥ १२८१ ॥
ना तु वैवस्वते क्लीं तु शैलेये वृत्रवाक् तु ना ।
दैत्यभेदे गिरौ मेघे शत्रौ ध्वान्ते च नप् पुनः ॥ १२८२ ॥
पापे वृकस्तु ना सूर्ये चन्द्रे जाठरपावके ।
वज्रे वृके देशभेदे पुनर्भूम्नि च नप् पुनः ॥ १२८३ ॥
लाङ्गले त्रिषु तु स्तेने धूर्ते द्वे तु मृगान्तरे ।
ईहामृगाख्ये शुनि च वृकी तु स्त्री यथोदितम् ॥ १२८४ ॥
निरुक्ते वृद्धवाशिन्यां वृष्णिस्तु क्षत्रियान्तरे ।
तद्वंश्येषु च मेषे तु द्वे अथावेष्टके स्त्रियाम् ॥ १२८५ ॥
वृत्तिर्निरोधे सम्भक्तौ ना तु धात्वोः स वर्ततौ ।
वृत्यतौ चाथ ना वेशो वेश्याजनसमाश्रये ॥ १२८६ ॥
अजयस्तु पठत्येनं गृहमात्रेऽपि[4] शब्दवित् ।
प्रवेशे वेशके तु त्रिरथोग्रीवैश्यजे द्वयोः ॥ १२८७ ॥
मर्त्यजात्यन्तरे वेश्यं पुनः क्लीं माल्लिकान्तरे ।
गणिकायां तु वेश्या स्त्री ना तु वेषस्त्रिविष्टपे ॥ १२८८ ॥

---

१. 'वृ' क. ग. ङ. पाठः २. 'व्याप्तिषु' ग. पाठः. ३. 'म्पत्तौ' ग. पाठः. ४. 'तु' ग. ङ. पाठः.

रूपे च काश्चित् क्लीबं तु व्योम्नि कश्चित्तु वारिणि ।
वेणस्तु द्वे मनुष्याणां जातिभेदे प्रकीर्तितः ॥ १२८९ ॥
पुत्रे वैदेहकाम्बष्ठ्योर्वेननाम्न्येव जीवति ।
लङ्घनप्लवनाद्यैः स्यात् तूग्रराज्ञीसुतेऽपि च ॥ १२९० ॥
मायासम्मोहनादीनि वृत्तिश्चेत् तस्य स त्वयम् ।
वेणा स्यान्नृस्त्रियोर्ज्ञाननिशामनगतिष्वपि ॥ १२९१ ॥
चिन्तायामपि वादित्रग्रहणेऽप्यथ वेनवाक् ।
द्वे नृजात्यन्तरेऽम्बष्ठीवैदेहकसमुद्भवे ॥ १२९२ ॥
स्यात् पारधैनुके चाथ वैदेह्यम्बष्ठजेऽपि च ।
ना तु प्रजापतौ यज्ञे मेधाविनि तु स त्रिषु ॥ १२९३ ॥
ध्यानिन्यप्यथ वेलो ना चूते क्ली तत्फलेऽथ सा ।
वेला कूले समुद्रस्य तदम्बुविकृतावपि ॥ १२९४ ॥
तरङ्गे वत्सरे काले व्यवस्थायामपि स्त्रियाम् ।
वेल्ला तु वेल्लने नृस्त्री विडङ्गे तु[1] नपुंसकम् ॥ १२९५ ॥
वेटी स्त्री नावि वेटस्तु ना शब्दे वेष्टवाक् तु ना ।
श्रीवेष्टसंज्ञे[2] निर्यासे वेष्टने तु नरास्त्रियोः ॥ १२९६ ॥
वेष्टा वेध्यं शरव्ये क्ली वाद्यभेदे तु सा स्त्रियाम् ।
वेध्या वेणिस्तु केशानां बन्धभेदे जलस्रुतौ ॥ १२९७ ॥
कश्चित्तु मध्ये नद्यादेर्मेष्यां स्याच्च लतान्तरे ।
देवताडाह्वये ना तु धातौ स्याद् वेणतावथ ॥ १२९८ ॥
वेदिर्वितर्दौ यागाय परिष्कृतमहीतले ।
अग्निकुण्डे चतुष्कोणे त्वग्नि(द?कु)*ण्डे परे विदुः ॥ १२९९ ॥
ना तु वेदयतौ ज्ञेयो वेगी तु नरि मारुते ।
त्रि तु वेगवति त्रिस्तु वेधा विदुषि तं पुनः ॥ १३०० ॥

---

१. 'पुन्न' ग. पाठः. २. 'ज्ञनि' ग. पाठः.

---

* 'कुण्डं हवित्री हवनी कुण्डे स्याद् वर्तुले परम् । वेदिः स्त्रियां चतुष्कोणे' (पु. ९२. श्लो. १०९. ११०) इति वैजयन्ती ।

काश्चित् सर्वविदि साह ना तु विष्णुविरिञ्चयोः ।
देशेऽप्यन्येऽथ शङ्खोऽस्त्री ललाटास्थिगमर्मणोः ॥ १३०१ ॥

सङ्ख्याभेदे निखर्वाख्यसङ्ख्याया दशकात्मके ।
कम्बौ च वलये चाथ निधिभेदे पुमानयम् ॥ १३०२ ॥

अमावास्यातिथौ सर्पराजभेदर्षिभेदयोः ।
मणिभेदे शुक्तिसंज्ञभेषजेऽपि प्रयुज्यते ॥ १३०३ ॥

शठो ना मातुलुङ्गे च भव्यधुर्धूरयोरपि ।
सिते च सर्षपे तस्य फले चार्थे नपुंसकम् ॥ १३०४ ॥

पापे वज्राख्यलोहे च प्रसूनेऽग्रोक्तशाखिनाम् ।
त्रिस्तु धूर्ते च शत्रौ च मार्जारे तु द्वयोरयम् ॥ १३०५ ॥

शल्यमस्त्री शलाकायां शङ्कुसंज्ञायुधान्तरे ।
अजयस्तु वदत्येनं काण्डेऽर्थस्तस्य चिन्त्यताम् ॥ १३०६ ॥

विद्धा शरीरं लग्नेऽन्तः पुमांस्तु मदनद्रुमे ।
मद्रराजान्तरे चाथ श्वावित्संज्ञमृगे द्वयोः ॥ १३०७ ॥

शय्या स्त्री शयनीये च ग्रन्थगुम्फे च सा त्रि तु ।
शयनार्थे पाणिभवे मन्दिरे तु नपुंसकम् ॥ १३०८ ॥

शम्या तु युगकीले स्त्री माने षट्त्रिंशदङ्गुले ।
अथो शमयितव्ये त्रिः शमितव्ये तु तन्नपि ॥ १३०९ ॥

शमस्तु शान्तौ पुंलिङ्गो माने च चतुरङ्गुले ।
शमी तु स्यात् सक्तुफलासंज्ञवृक्षान्तरे स्त्रियाम् ॥ १३१० ॥

मुद्गमाषादिसस्यानां बीजकोश्यां च कर्मणि(?) ।
शशस्तु रोमकर्णाख्यमृगे द्वे ना तु भेषजे ॥ १३११ ॥

बोलसंज्ञे शलं तु क्ली श्वाविडः शलले त्रि तु ।
गन्तर्यथ द्वयोः स स्याद् गजाभाख्यचतुष्पदि ॥ १३१२ ॥

---

१. 'पि' ग. पाठः.

शफः पुंसि च शण्डे च लाङ्गलाङ्गान्तरे खुरे ।
महावीराख्यपात्रस्य परिग्रहणकाष्ठयोः ॥ १३१३ ॥
पृथश्च यस्येत्यृचि च गीतयोः सामभेदयोः ।
शयो ना शयने पाणौ कृकलासे तु स द्वयोः ॥ १३१४ ॥
शवस्तु कुणपे न स्त्री जले तु क्ली गतौ तु ना ।
शष्पं बालतृणे क्लीबं रूपे च भगवांस्त्वमुम् ॥ १३१५ ॥
नरं वररुचिः प्राह **शस्त्रं** तु क्लीबमायुधे ।
अय्यस्यृङ्मन्त्रभेदेषु शंसायाः साधनेषु च ॥ १३१६ ॥
छुरिकायां तु शस्त्री स्त्री **शल्कं** तु शकले नपि ।
केचित्त्वात्तरसे प्राहुः शकले स्याच्च वल्कले ॥ १३१७ ॥
मुद्गरे च त्रिषु त्वेष भीतौ[1] पातरि चाप्यथ ।
शको ना पशुविष्ठायां देशभेदे जले तु नप् ॥ १३१८ ॥
शका तु गवयाभिख्यपशुजातौ स्त्रियामियम् ।
शरः पुंसि शरद्वायौ क्षीरादेर्मुखबन्धने ॥ १३१९ ॥
इन्द्रसंज्ञतृणस्तम्बे हिंसामार्गणयोरपि ।
क्ली तु ह्रीबेरजलयोः **शतं** त्वस्त्री बहुन्यपि ॥ १३२० ॥
दशानां दशके चाथ **शंस्यः** शंस्ये त्रि ना पुनः ।
अग्नावाहवनीयाख्ये **शर्वस्तु** स्याच्छिवे पुमान् ॥ १३२१ ॥
शर्वाणी तु मृडान्यां स्त्री **शक्तिस्त्वृ**ष्यन्तरे पुमान् ।
स्त्री साङ्ख्यप्रकृतौ लक्ष्म्यां सामर्थ्ये नीतिवेदिनाम् ॥ १३२२ ॥
प्रसिद्धासु प्रभावादिजातासु स्यात् तिसृष्वपि ।
नैरुक्ताः कर्माणि प्राहुः[2] शस्त्रभेदे तु सा द्विधा ॥ १३२३ ॥
शक्तिः शक्ती च तच्चापि शस्त्रं कासूरिति स्मृतम्[3] ।
शत्रिस्तु[4] कुञ्जरे क्रौञ्चसंज्ञपक्षिणि च द्वयोः ॥ १३२४ ॥

---

१. 'नी' ङ. पाठः. २. 'स्मा' ख. पाठः. ३. 'श्रु' क. ख. ङ. पाठः. ४. 'क्रि' ख. ङ., 'ति' क. पाठः.

शद्रिस्तु[1] पर्वते पुंसि द्वयोस्तु गजमेषयोः ।
शङ्कुः शम्भौ चतुर्वक्रे पुमान् सङ्ख्यान्तरेऽपि च ॥ १३२५ ॥
शतादिसङ्ख्यानपुंस्त्वस्य[2] बाधार्थं[3] लिङ्गमन्वशात् ।
शङ्कुः पुंसीति भगवांस्तच्च सङ्ख्यान्तरं विदुः ॥ १३२६ ॥
कोटीनां लक्षमाचार्याः केचित् पुंशण्डयोः पुनः ।
कीले मेढ्रेऽस्त्रभेदे च गोत्रे चान्ये तु मन्वते ॥ १३२७ ॥
वृक्षपत्रसिराजाले द्वे तु मार्जारहंसयोः ।
जलजन्तुप्रभेदे च राक्षसेऽथ नपुंसकम् ॥ १३२८ ॥
एतमुत्यादिवर्गस्य तृतीये साम्न्यथापरे ।
पुन्नपुंसकयोरेनमविशेषेण मन्वते ॥ १३२९ ॥
अप्राण्यर्थे तथा प्राह शङ्कुरप्राणिगोचरः ।
इत्यर्धर्चादिवर्गस्य वैजयन्त्यां प्रपञ्चने ॥ १३३० ॥
शयुस्तु नार्के स्वप्ने च द्वयोस्त्वजगरेऽथ ना ।
शरुः स्यादायुधे क्रोधे द्वयोस्तु स्यात् कपिञ्जले ॥ १३३१ ॥
शत्रुस्तु पुंस्यमित्रे स्याल्लग्नात् षष्ठे च राशिके ।
त्रि तु शातयितर्युक्तमिन्द्रशत्रुपदे यथा ॥ १३३२ ॥
शस्ता प्रजापतौ पुंसि चण्डाले तु द्वयोरिति ।
कश्चित् कश्चित्तु शस्ता स्यात् स्तोतरि त्रिषु ना पुनः ॥ १३३३ ॥
मित्रावरुणयोश्चेति पितरीति च मन्यते ।
शक्का तु हस्ते ग्रन्थादौ पुंस्यथो शक्करी स्त्रियाम् ॥ १३३४ ॥
नद्यां विद्युति काञ्च्यां च बाहौ छन्दोन्तरे तथा ।
षट्पञ्चाशत्स्वरे स्त्री तु शङ्खिनी स्थावरान्तरे ॥ १३३५ ॥
चौरपुष्पसमाख्येऽथ शङ्खी शङ्खवति त्रिषु[4] ।
श्यामो ना हरिते वर्णे वर्णे कृष्णे तथा(बुं?म्बु)दे[5] ॥ १३३६ ॥

---

१. 'त्रि' ख. ङ. पाठः. २. 'ङ्ख्य' ग. पाठः. ३. 'र्थं' क. ४. 'प्या' ङ. पाठः.
५. 'म्बरे ख. ङ., 'म्बरौ' क. घ. पाठः.

पीलुद्रुमे च श्यामा तु निशीथिन्यां स्त्रियामियम् ।
पिप्पलीफलिनीविद्युत्पालिनीशारिबासु च ॥ १३३७ ॥
स्त्रीव्यञ्जनकृतायां च[1] कन्यायां विहगान्तरे ।
पोतकीसंज्ञकेऽथ क्ली मरीचे व्योम्नि च त्रि तु ॥ १३३८ ॥
उक्तवर्णवतोः श्यावः पुनर्ना सवितुर्हये ।
वर्णे च कपिशे त्रिस्तु तद्वति त्रिस्तु शान्तवाक् ॥ १३३९ ॥
शमिते शान्तियुक्ते च ना तु स्यात् सुनिषण्णके ।
नाट्यस्थरसभेदे च क्ली तु *शान्ताथ सास्त्रियाम् ॥ १३४० ॥
शाको हरितके पत्रपुष्पादिदशके तरोः ।
मूलपत्रकरीराग्रफलकाण्डाधिरूढकम् ॥ १३४१ ॥
त्वक् पुष्पं कवकं चेति शाकं दशविधं स्मृतम् ।
इत्युक्ते वृक्षभेदे तु ना पृथुच्छदसंज्ञके ॥ १३४२ ॥
अजयो द्वीपभेदेऽपि ब्रवीत्यस्य ह्यनन्तरे† ।
शकटे च पुमांस्त्री तु शाकी शाके महत्यसौ ॥ १३४३ ॥
नानाजातीयशाकानां समाहार इतीतरे ।
शाणस्तु निकषे पुंसि स्यादुन्मानान्तरे तथा ॥ १३४४ ॥
चतुष्टये स माषाणां दाने शाणी तु सा स्त्रियाम् ।
गोणीसमाख्यावपने त्रि तु स्याच्छणयोगिनि ॥ १३४५ ॥
शादस्तु शष्पे पङ्के च शदने[2] स्वर्णबन्धयोः ।
ना त्रिस्तु शत्तरि शदसम्बन्धिनि च सा पुनः ॥ १३४६ ॥
गृह्यकारस्य[3] शादाभिरित्युक्तेश्चिन्त्यतां[4][5] गतिः ।
शाला तु गेहे गेहैकदेशे तु स्त्री तरोस्तथा ॥ १३४७ ॥

---

१. 'स्यात्' ग. पाठः. २. 'दशने' क. ग. घ. ङ. पाठः. ३. 'स्तु' ग. पाठः. ४. 'दाशाभि' क. ग. घ. पाठः. ५. 'क्ते चि' क. घ. पाठः.

---

* 'शान्तावथास्त्रियाम्' इत्येव पाठ्यं भाति । † आनन्तर्यं च स्कन्दपुराणे कौमारिकाखण्डे ३७. तमाध्याये १६. १७. श्लोकयोरुक्तमनुसन्धेयम् ।

स्कन्धसञ्जातशाखायां सूक्ष्मैलायां च ना पुनः ।
पत्तूरे गमने त्रिस्तु गन्तरि **श्वालवाक्** तु ना ॥ १३४८ ॥

आशुगत्यां द्वयोस्तु स्याच्छुनि **शाखा** पुनः स्त्रियाम् ।
तरोर्लतायां देहस्य पादे बाहौ तथाङ्गुलौ ॥ १३४९ ॥

वेदव्यक्तिषु चाथो ना स्कन्ददेवस्य पृष्ठजे ।
देवभेदे नृस्त्रियोस्तु व्याप्तौ **श्राद्धं** पुनर्नपि ॥ १३५० ॥

पितॄणां भोजनायां स्यात् तत्तु श्रद्धावति त्रिषु ।
तत्रापि स्त्र्यर्थवृत्तित्वे श्राद्धा **श्राणा** त्वियं स्त्रियाम् ॥ १३५१ ॥

यवाग्वां त्रि तु[1] पक्के स्यात् क्षीराच्च हविषस्तथा ।
अन्यत्र क्ली तु पाकेऽथो **शार्ङ्गं** क्ली सामसु क्वचित् ॥ १३५२ ॥

द्वे तु पक्ष्यन्तरे शार्ङ्गं पुनर्धनुषि शार्ङ्गिणः ।
अजयः श्रृङ्गविहितचापेऽप्याह विशेषतः ॥ १३५३ ॥

धनुर्मात्रे च नप् श्रृङ्गविकारे तु त्रिषु स्मृतः ।
श्रृङ्गसम्बन्धिमात्रे चाप्यथाहतुरवैदिकौ ॥ १३५४ ॥

शार्ङ्गः पक्षिविशेषे द्वे इति **शारः** पुनः पुमान् ।
वायौ कर्बुरवर्णे च त्रि तु तद्वत्यथो नॄनप्[2] ॥ १३५५ ॥

द्यूतशारौ वराटेऽपि शबरस्वाम्यवोचत ।
शारिः[3] स्त्री शारिकासंज्ञविहङ्गे नृस्त्रियोः पुनः ॥ १३५६ ॥

पर्याणभेदे द्यूतस्य गुडे शारयतौ तु ना ।
शालुः कषाये ना त्रिस्तु तद्वति द्वे तु दर्दुरे ॥ १३५७ ॥

शार्ङ्गी तु पुंसि गोविन्दे तथा शार्ङ्गवति त्रिषु ।
शिवः शम्भौ पद्मरागे गोरसे शीथुकीलयोः ॥ १३५८ ॥

सुनिषण्णाख्यशाके च नाथ वातमृगे द्वयोः ।
अथो शिवा स्त्री पार्वत्यां शम्भोर्नवसु शक्तिषु ॥ १३५९ ॥

---

१. 'स्तु' ङ. पाठः. २. 'न' क. ग. घ., 'न न' ख. पाठः. ३. 'स्त्रियां तु शा' ग. पाठः.

एकशक्तौ गवीथ्वाख्यक्षुद्रधान्ये नदीषु च ।
हरीतक्यामामलक्यां तामलक्यां शमीद्रुमे ॥ १३६० ॥
तुलस्यां क्रोष्टुभेदे च दीप्तजिह्वाह्वयेऽथ तत् ।
क्लीबं वारिणि कल्याणे स्थौणेये मूलकान्तरे ॥ १३६१ ॥
चाणक्यमूलकाभिख्ये व्योम्नि त्रि तु शुभान्विते ।
शिला त्वश्मनि पेषण्यां द्वाराधःस्थितदारुणि ॥ १३६२ ॥
मनःशिलायां शैलेये धातौ माक्षिकसंज्ञके ।
द्वारनासाविधारण्यां स्थूणाशीर्षे तु सा द्विधा ॥ १३६३ ॥
शिला शिली च वध्वां तु शिली गण्डूपदस्य च ।
एषु स्त्री क्ली तु धान्यानामार्जने सिलसंज्ञके ॥ १३६४ ॥
शिखा तु स्त्री शिफाशाखाघृणिज्वालासु मूर्धनि ।
चूडायां केकिचूडायां चूचुकेऽप्यग्रमात्रके ॥ १३६५ ॥
अजयस्तु प्रधानेऽपि सज्जनोऽग्रेऽपि भूरुहः ।
ना तु सर्पान्तरे सर्पसत्रयाजिफणाभृतांम् (?) ॥ १३६६ ॥
शिम्बो द्वे मृगजातौ स्याद् बीजकोश्यां तु सा स्त्रियाम् ।
शिम्बा मुद्गादिसस्यानामथोचे शाकटायनः ॥ १३६७ ॥
शिम्बी[2] निष्पाववल्लीति **शितं** तु त्रिषु तेजिते ।
ना तु बाणे **शितिस्तु** स्त्री तेजने ना तु वर्णयोः ॥ १३६८ ॥
शुक्ले कृष्णेऽप्यृजौ वर्णद्वयैकवति तु त्रिषु ।
शिरिर्द्वयोर्व्यालमृगे शृणातौ तु पुमानयम् ॥ १३६९ ॥
शिशुः पुंस्यृषिभेदे च स्कन्दे च द्वे तु बालके ।
शिग्रुर्भोजनशाके स्त्री ना तु शोभाञ्जनद्रुमे ॥ १३७० ॥
श्लिकुर्न ना विषादे ना ज्योतिषेऽपि मृगास्थनि ।
शिखी नाग्न्यंशुवृक्षेषु शरे केतुग्रहे द्विजे ॥ १३७१ ॥

---

१. 'ता ॥' क. पाठः. २. 'म्बा' ग. पाठः.

परिव्राजि तथा वृक्षविशेषेऽश्मन्तकाह्वये ।
अथो शिखावति त्रि स्याद् द्वे कुक्कुटमयूरयोः ॥ १३७२ ॥

शीलमस्त्री स्वभावेऽपि सद्वृत्तेऽप्यथ **शीत**वाक् ।
क्लीबं जले च शैत्ये च त्रिस्तु तद्वति ना पुनः ॥ १३७३ ॥

श्लेष्मातके वेतसे च **शीघ्रो** ना मारुते त्रिषु ।
क्षिप्रे क्लीबं त्वसत्त्वे चेत्याहुरेकेऽथ **शीर**वाक् ॥ १३७४ ॥

द्वयोरजगरे स्त्री तु शीरा कार्पासिकाह्वये ।
स्तम्बे लताकुशे त्वेके शीरीत्याहुर्द्वयोः पुनः ॥ १३७५ ॥

शीर्वी न्यङ्कौ क्रमौ चाथ मद्ये **शीधुर्नृ**शण्डयोः ।
पक्वैरिक्षुरसैः सिद्धमद्यभेदेऽपि मन्वते ॥ १३७६ ॥

श्रीमांस्तु पुंसि गोविन्दे कुबेरे गृहकेतुषु ।
इट्चराख्यबलीवर्दे कदम्बतिलकाख्ययोः ॥ १३७७ ॥

वृक्षयोर्गुग्गुलौ द्वे तु शुके लक्ष्मीवति त्रिषु ।
शीवा त्वजगरे द्वे स्यात् सर्प इत्यपरे पुनः ॥ १३७८ ॥

सृगाल इत्यथ **शुभं** क्ली जले मङ्गले तथा ।
लग्नाच्च नवमे राशौ भेद्यलिङ्गं त्वतः परम् ॥ १३७९ ॥

मञ्जुप्रशस्तयोश्चापि मङ्गलेन समन्विते ।
अर्घ्यायां तु शुभा स्त्री स्याच्छुक्लस्त्वर्कसितत्वयोः ॥ १३८० ॥

अध्वरे दक्षिणाग्नावप्यग्नौ चन्द्रे च भार्गवे ।
ज्येष्ठमासे क्रतावंशौ यज्ञपात्रगृहान्तरे ॥ १३८१ ॥

ना द्वे द्विजे शिशौ चाथ क्ली जने धनपुण्ययोः ।
रेतस्यक्षिरुजाभेदे सामभेदे च काञ्चने ॥ १३८२ ॥

त्रि तु मेध्ये सिते चाथ धर्मसर्जनरश्मिषु ।
शतत्रये स्त्रियः **शुक्राः** शुक्रस्तु नरलिङ्गकः ॥ १३८३ ॥

---

१. 'त्रे' क. ख. पाठः. २. 'नृ' ङ., 'मृ' ख. ग. पाठः.

ज्योत्स्नापक्षे श्वेतवर्णे त्रि तु तद्वति नब् जले ।
शुकस्तु कीरे द्वे क्ली तु स्थौणेयाह्वयभेषजे ॥ १३८४ ॥
ना तु व्यासमुनेः पुत्रे रावणानुचरेऽप्यथ ।
शुक्तं क्ली काञ्जिके कल्कजातावित्यपरे विदुः ॥ १३८५ ॥
यन्मस्त्वादि शुचौ भाण्डे सक्षौद्रगुडकाञ्जिके ।
त्रिरात्रं धान्यराशिस्थं तत्रापि त्रि तु पूतिताम् ॥ १३८६ ॥
आपन्ने परुषेऽम्ले च **शुल्कं** त्वस्त्री महीपतेः ।
मार्गादिषु प्रदेयेऽर्थे विवाहाय वराद् धने ॥ १३८७ ॥
आद्ये **शुष्मं** तु नप् तोये संयोगबलयोरपि ।
कश्चित्तु पुंसि सवितर्यपि मारुतकालयोः ॥ १३८८ ॥
शुङ्गा त्रयी पल्लवस्य कोश्यां वृक्षस्य ना पुनः ।
ऋषिभेदेऽमुना प्रोक्तमधीते वेत्ति वापि यः ॥ १३८९ ॥
तत्राथ क्ली **श्रुतं** शास्त्रे श्रवणाख्ये च कर्मणि ।
त्रिषु त्वाकर्णितेऽस्मात्तु वैजयन्त्यां पृथग् जगौ ॥ १३९० ॥
आकर्णितादवधृते क्लीबं **शुद्धस्तु** ना रवौ ।
त्रि तु पूते केवले च क्ली तु शुद्धौ जले त्रि तु ॥ १३९१ ॥
शुभ्रं दीप्तमिति स्याच्च शुक्ले शौक्ल्ये तु पुंस्ययम् ।
शुण्ठो ना तृणभेदे स्यात् पशौ पेश्यां च स त्रि तु ॥ १३९२ ॥
अल्पे स्त्रीपुंसयोस्तु स्याच्छोषणे **शुष्ण**वाक् तु ना ।
अर्के कश्चित्तु रश्मौ च ब्रूते कुक्षिनिदाघयोः ॥ १३९३ ॥
बले तु क्ली **शुनस्तु** द्वे शुनि वायौ तु ना नपि ।
सुखेऽथ **शुचिरीशाने** सूर्ये चन्द्रेऽग्निशौक्ल्ययोः ॥ १३९४ ॥
उपधाशुद्धसचिवे ग्रीष्मे चाषाढमासि च ।
त्रि तु शुद्धेऽनुपहते शुक्ले **शुक्तिः** पुनः स्त्रियाम् ॥ १३९५ ॥

मुक्तास्फोटेऽङ्कोलदलसंज्ञभेषजवस्तुनि ।
तिन्त्रिड्यां तिन्त्रिडीकायाः फले दुर्नामिकाह्वये ॥ १३९६ ॥

जलजन्तौ च घोटानां रोमावर्तान्तरेऽपि च ।
सज्जनस्त्वपठीदेनामुन्माने कर्षसंज्ञके ॥ १३९७ ॥

वैजयन्त्यां तु कर्षाख्यमानस्य द्विगुणेऽपठीत् ।
अक्षिरोगविशेषे च पुमांस्त्वृष्यन्तरे स्मृतः ॥ १३९८ ॥

सखाय आनिषीदेति पञ्चवर्गस्य दर्शके ।
शुभिस्तु नार्के यतिनि स्याद्दषाविति कश्चन ॥ १३९९ ॥

द्वे तु विप्रे सुन्दरे तु स्त्र्यथ स्त्री शोषणे शुषिः ।
रन्ध्रे च ना तु धातौ स्याच्छुष्यतौ शुण्ठिवाक् तु ना ॥ १४०० ॥

धातौ स्याच्छुण्ठतौ स्त्री तु नागरे शुन्ध्युवाक् तु ना ।
सूर्येऽग्नावहनीत्यन्यः शकुनौ तु द्वयोरथ ॥ १४०१ ॥

शुन्ध्यवोऽप्सु स्त्रियः शूरः पुनर्वीरे त्रिषु द्वयोः ।
कुक्कुटे श्वेतशालौ तु पुमान् शूलं तु न स्त्रियाम् ॥ १४०२ ॥

रुग्भेदे शस्त्रभेदे च शूद्रवाक् तु द्वयोरियम् ।
तुर्यवर्णे सङ्करजेऽप्येतयोः पुनरर्थयोः ॥ १४०३ ॥

स्त्र्यर्थे शूद्राथ पुंयोगे शूद्री स्त्री भूम्नि तु स्मृता ।
घर्मोत्सर्गार्थरश्मीनां त्रिशत्याः प्रथमे शते ॥ १४०४ ॥

शूद्राः स्त्री रश्मिषु क्ली तु रजते शूकवाक् पुनः ।
अस्त्री धान्यस्य सूक्ष्माग्रे शुङ्गानुक्रोशयोरथ ॥ १४०५ ॥

परिमाणान्तरे शूर्पमस्त्री द्रोणद्वयात्मके ।
सज्जनः पुनराहैनमर्धप्रस्थे तथैव सः ॥ १४०६ ॥

द्रोणाख्यपरिमाणस्य माने प्राह चतुर्गुणे ।
प्रस्फोटनक्रियायां च साधने शूर्पवाक् तु नप् ॥ १४०७ ॥

---

१. 'ण्यां' ग. पाठः. २. 'णी' ग. पाठः.

बले सुखे च श्रूषा तु शाकभेदे स्त्रियामियम्।
वैजयन्त्यां कासमर्दे स्नाह शूली तु शङ्करे ॥ १४०८ ॥

पुंसि शूलवति त्वेष त्रिषु शृङ्गस्तु न स्त्रियाम्।
विषाणे शैलशिखरे वररुच्यादयः पुनः ॥ १४०९ ॥

सानौ क्रीडाम्बुयन्त्रे च प्रधानेऽन्यस्तु मन्यते।
प्राधान्येऽन्यः प्रभुत्वेऽथ जीवकाह्वयभेषजे ॥ १४१० ॥

ना क्ली तु ज्वलिनि स्त्री तु शृङ्गी स्याद् भेषजान्तरे।
यस्य कर्कटशृङ्गीति संज्ञा यस्याह्वयो विषा ॥ १४११ ॥

तत्रापि भेषजे मत्स्यविशेषेऽन्ये त्वभुत्सत।
मद्गुराख्यस्य मत्स्यस्य प्रियायामित्यथो शृधूः ॥ १४१२ ॥

गुदे स्त्री कृमिजातौ च ना तु स्याद् दानवान्तरे।
ख्याते बलिरिति स्यात्तु शृङ्गी ना वृषभाह्वये ॥ १४१३ ॥

भेषजे वृषभेऽश्वे च यस्य शृङ्गपदे भवेत्।
मांसबुद्बुद उक्ता तु शृङ्गिणी सुरभौ स्त्रियाम् ॥ १४१४ ॥

महिषे तु द्वयोः शृङ्गवति तु त्रिः पुमान् पुनः।
शेषोऽप्रधानेऽनन्ताख्यसर्पराजेऽथ शार्ङ्गिणः ॥ १४१५ ॥

अवतारान्तरेऽपत्ये त्रिस्त्वन्यत्रोपयुक्ततः।
माल्याक्षतादिदाने तु स्त्री शेषा शेववाक् तु नप् ॥ १४१६ ॥

सुखे धने च शेवा तु निद्राभेदे स्त्रियामियम्।
प्रचलासंज्ञके श्वेतस्त्वृषिभेदे नृलिङ्गकः ॥ १४१७ ॥

कुलशैलान्तरे मेरोरुत्तरान्नीलपर्वतात्।
उत्तरे शुक्लवर्णे च स्यादथो त्रिषु तद्वति ॥ १४१८ ॥

क्लीबं तु दध्नि रजतेऽप्यथ श्वेता सुरान्तरे।
पैष्टिकीसंज्ञके स्त्री स्यान्नदीभेदे लतान्तरे ॥ १४१९ ॥

निरूपितः श्वेतशब्दः श्येतस्तु श्वेतवर्णके।
पुमांस्तद्वति तु त्रि स्यात् तत्रापि स्त्र्यर्थता यदा ॥ १४२० ॥

तदा श्येता तथा श्येनी मृगे द्वे त्वपि पक्षिणि ।
श्येनसंज्ञतृणप्राणिजात्योः स्यादेतयोर्यदा ॥ १४२१ ॥

स्त्र्यर्थे वृत्तिस्तदा रूपं श्येतीत्येवाथ पुंस्ययम् ।
श्येनः सामान्तरेषु स्यात् क्रतुभेदे जिघांसतः ॥ १४२२ ॥

द्वे त्वश्वे पत्रिसंज्ञे च पक्षिभेदे स्त्रियां पुनः ।
श्येना स्यात् प्राचिकासंज्ञपक्षिजातावथ द्वयोः ॥ १४२३ ॥

शकुनावप्यजगरे **श्येत्यः श्रेष्ठः** पुनस्त्रिषु ।
स्यात् प्रशस्यतमे क्ली तु ताम्रे **श्रेणिस्तु** नृस्त्रियोः ॥ १४२४ ॥

समानजातीयानां स्याच्छिल्पिनां संहतावथ ।
व्याचष्टेऽष्टादशगणविशेष इति शब्दवित् ॥ १४२५ ॥

हर्षनन्दी तथा पङ्क्तौ धारायामपि नप् पुनः ।
श्रेयः सामविशेषे स्याद् होइयेमानुकोद्भवे ॥ १४२६ ॥

तथा मोक्षे च धर्मे च मङ्गले त्रि तु तद्वति ।
स्यात् प्रशस्यतरे चाथ स्त्र्यर्थे वृत्तिर्यदा तदा ॥ १४२७ ॥

एतयोरर्थयो रूपं श्रेयसीति स्त्रियां पुनः ।
श्रेयसी हस्तिपिप्पल्यां स्यात् पथ्यापाठयोरपि ॥ १४२८ ॥

शैलस्तु भूधरे पुंसि शिलासम्बन्धिनि त्रिषु ।
वृत्तौ शीलभवायां स्त्री शैलीत्येवं प्रचक्षते ॥ १४२९ ॥

शैखः पुनर्द्वयोर्मर्त्यजातिभेदे यदुद्भवः ।
अनन्यपूर्वब्राह्मण्यां विप्रव्रात्यात् प्रकीर्तितः ॥ १४३० ॥

शिखासम्बन्धिनि पुनस्त्रिरथो **शोणवाङ्** नरि ।
हिरण्यबाहुसंज्ञे स्यान्नदभेदेऽपि पादपे ॥ १४३१ ॥

टुण्डुसंज्ञे[1] रक्तवर्णे त्रि तु तद्वति तत्र च ।
स्त्र्यर्थे शोणी च शोणा च घोटभेदे तु स द्वयोः ॥ १४३२ ॥

---

१. 'टु' ङ. पाठः.

उक्तः कोकनदच्छाये शोकस्तु शुचि ना स्त्रियाम् ।
शोकी रात्रावथो शौण्डः शुण्डासम्बन्धिनि त्रिषु ॥ १४३३ ॥
मत्ते च कुक्कुटे च द्वे शौण्डी तु जलदावलौ ।
पिप्पल्यां च स्त्रियां षट्कः पुनः षण्णां गणे त्रिषु ॥ १४३४ ॥
विशेषात् काममदयोर्लोभहर्षरुषामपि ।
मानस्य चेत्यमीषां ना षण्णां सङ्घेऽथ षड्ध्वनेः ॥ १४३५ ॥
सम्भवस्तु समासेषु कशब्देन कृतेष्वदः ।
तत्तत्समासप्राप्तं स्यालिङ्गमित्यवधार्यताम् ॥ १४३६ ॥
षष्ठं तु पूरणे षण्णां त्रिः षष्ठी तु स्त्रियां तिथौ ।
स्कान्द्यां षष्ठविभक्तौ च पार्वत्यां चाथ षण्डवाक् ॥ १४३७ ॥
अस्त्री वृक्षसमूहे स्यात् पद्मादीनामितीतरे ।
शाश्वतस्तु गवां पत्यौ पुंस्याह छ्ययूमवाक् पुनः ॥ १४३८ ॥
कैश्चिद्देवेष्यते नान्यैर्लिङ्गं तस्य पुमान् मर्तः ।
चन्द्रे रश्मौ तथा तन्तौ मङ्गले चाथ नब् जले ॥ १४३९ ॥
सत्त्वं स्वभावे सत्तायां द्रव्येऽन्तःकरणे बले ।
पराक्रमे साङ्ख्यगुणे व्यवसायात्मभावयोः ॥ १४४० ॥
माहात्म्ये पौरुषे त्वस्त्री पिशाचादौ च जन्तुषु ।
प्राणे चाथ समं तुल्ये साधौ च त्रिषु स त्वयम् ॥ १४४१ ॥
सर्वशब्दस्य पर्यायः सर्वनामसु सा त्वियम् ।
स्त्री समा वत्सरे केचित् स्त्रीभूम्नचर्थेऽत्र मन्वते ॥ १४४२ ॥
सभा सभ्येषु सङ्घाते द्यूते सदसि मन्दिरे ।
स्त्री त्रिस्तु तत्र यद् वस्तु व्योमाद्यं भेन संयुतम् ॥ १४४३ ॥
सहा तु पुष्पस्तम्बेषु त्रिषु स्त्री तरणौ तथा ।
नीलझिण्ट्यां पीतझिण्ट्यामित्यप्यतिबलाह्वये ॥ १४४४ ॥

---

१. 'तम्' ङ. पाठः.

---

§ तरणिश्चौषधिभेदः ।

बलासंज्ञे च भैषज्यस्तम्बयोरोषधावपि ।
मुद्गपर्ण्यभिधानायां भेद्यलिङ्गं तु सोढरि ॥ १४४५ ॥

सङ्ख्यमस्त्री रणे स्त्री तु सङ्ख्या स्याद् गणने तथा ।
एकत्वादौ विचारे च सव्यं तु त्रिषु दक्षिणे ॥ १४४६ ॥

शरीरभागे वामे च सोतव्यसवितव्ययोः ।
तथा प्रेरयितव्ये च मृतके त्वनले पुमान् ॥ १४४७ ॥

सभ्यस्तु त्रिः सभासाधौ तथा सामाजिकेऽपि च ।
सज्जनेऽप्यथ यागस्थे पूर्वेऽप्याहवनीयतः ॥ १४४८ ॥

अग्निभेदे पुमान् सह्यः पुनर्ना पर्वतान्तरे ।
पश्चिमार्णवपार्श्वस्थे सोढव्ये तु त्रि नप् पुनः ॥ १४४९ ॥

आरोग्ये क्ली तु सत्यं स्याच्छपथे तथ्य एव च ।
त्रि तु तद्वति सत्या तु सत्यभामाह्वये स्त्रियाम् ॥ १४५० ॥

पत्न्यन्तरे केशवस्य स्पशस्तु नरि संयुगे ।
चारेऽथ यजमानस्य पत्न्याः सन्नहने स्पशा ॥ १४५१ ॥

योक्त्रेण स्त्र्यथ ना स्पर्श उपतापप्रदानयोः ।
स्पर्शने कादिवर्णेषु मावसानेषु सज्जनः ॥ १४५२ ॥

पुनर्जारेऽवदद् द्वे तु स एवाब्रूत किङ्करे ।
त्रि तु स्प्रष्टरि सिंहस्तु पठति स्रोपतप्तरि ॥ १४५३ ॥

स्वरः षड्जाद्युदात्ताद्योरज्वर्णे कण्ठजस्वने ।
अरे च शोभने पुंसि त्रि तु स्याच्छोभनारके ॥ १४५४ ॥

अतिशीघ्रेऽप्यथो सामस्वेयज्जादिषु षट्सु नप् ।
स्वन्नं पुनर्बहुव्रीहौ सुजग्धे रुचिते त्रिषु ॥ १४५५ ॥

शोभनत्वादिसंयुक्ते त्वन्ने तत् स्यान्नपुंसकम् ।
स्वर्णं तु हेम्नि क्ली रक्तनालिकेरे तु पुंस्ययम् ॥ १४५६ ॥

स्वक्षस्तु त्रिषु यस्याक्षशब्दार्थः शोभनोऽक्षि वा ।
तत्र तत्रापि च स्त्र्यर्थे स्वक्षा पूर्वे परत्र तु ॥ १४९७ ॥

स्वक्षी स्याच्छोभने त्वक्षे परवल्लिङ्गतां स्मरेत् ।
स्वजस्तु शोभने छागे द्वयोरौरसपुत्रयोः ॥ १४९८ ॥

प्राणिजात्यन्तरे त्रिस्तु स्वशब्दार्थसमुद्भवे ।
प्रशस्ताजार्थयुक्ते च प्रशस्ते त्वजवस्तुनि ॥ १४९९ ॥

परवल्लिङ्गतां विद्यादथ स्तनभवे त्रिषु ।
स्तन्यं क्षीरे तु तत् क्लीबं **सर**स्तु नरि मारुते ॥ १४६० ॥

क्षीरे तु क्ली द्वयोस्त्वेष निषादशनकीसुते ।
मर्त्यजात्यन्तरे त्रिस्तु स्थिरस्य प्रतियोगिनि ॥ १४६१ ॥

सलस्तु देवदेवस्य भृत्ये भृङ्गिरिटाह्वये ।
पुमान् पत्राङ्गशब्देन प्रसिद्धे तु नपुंसकम् ॥ १४६२ ॥

भेषजेऽथ **सटा** च स्त्री जटायां व्रतिनामथ ।
सिंहस्य केसरे नं[1](पृ)स्त्री* मर्त्यजात्यन्तरे पुनः ॥ १४६३ ॥

द्वे भटीविप्रजेऽथ स्युर्नीवृद्भेदे(ऽथ?नृ)भूमनि ।
सल्वाः[2] सल्वौ[3] पुनः स्त्रीत्वे क्षत्रियाभेद ईरिता ॥ १४६४ ॥

सङ्गो ना सङ्गमे युद्धे लवणे तु नपुंसकम् ।
सैन्धवाख्येऽथ नपुंस्त्रीत्वे **स्थली** स्थलमिति द्वयम् ॥ १४६५ ॥

विद्यादुन्नतभूभागे टाबन्ता तु स्थला स्त्रियाम् ।
क्षेत्रादिनिम्नभूमिष्ठसलिलस्य निवारणे ॥ १४६६ ॥

कृत्रिमे मृन्मये **सन्नं** त्वनुदात्तविशीर्णयोः ।
अल्पे चाप्यवसन्ने च भेद्यलिङ्गं समामनन् ॥ १४६७ ॥

---

१. 'नृ' क. ग. घ. ङ. पाठः. २. 'ल्वाः' ख. पाठः. ३. 'ल्वा' ख. पाठः.

---

* 'सटा जटाकेसरयोः' इति मेदिनी ।

गते च वृद्धाः सत्यौ तु क्ली सखा तु त्रिषु स्मृतः ।
सहायसुहृदोः स्त्र्यर्थे यदा वृत्तिस्तदा सखी ॥ १४६८ ॥

इति भाषाप्रयोगे स्याद् रूपं बन्धौ तु केचन ।
पुमानिति प्रब्रुवते **सनि**स्तु पथियाच्ञयोः ॥ १४६९ ॥

दाने नदीतटे नृस्त्री द्वे तु म्लेच्छे पुमान् पुनः ।
सनतौ च सनोतौ च धात्वोः स्त्री तु **स्थविः** (फ?च)ले ॥ १४७० ॥

कुष्ठी(?)मांसे द्वयोस्तु स्यात् तुन्नवाये त्रि कुष्ठिनि ।
स्तरिर्धूमे पुमान् स्त्री तु तृणे **सर्जूः** पुनः स्त्रियाम् ॥ १४७१ ॥

वनस्पतौ विद्युति च कश्चिद् वणिजि तु द्वयोः ।
स्रष्टा तु सृष्टिकृन्मात्रे त्रिर्ना हरिविरिञ्चयोः ॥ १४७२ ॥

सम्राट् तु पुंसि विष्ण्वर्कहुताशेन्द्रेषु राज्ञि तु ।
येनेष्टं राजसूयेन मण्डलस्येश्वरश्च यः ॥ १४७३ ॥

शास्ति यश्चाज्ञया राज्ञस्तत्र स्यादथ सा स्त्रियाम् ।
षड्विंशत्यक्षरेऽन्तःस्थाछन्दोभेदे **स्वराट्** पुनः ॥ १४७४ ॥

चतुस्त्रिंशत्स्वरेऽन्तःस्थाछन्दोभेदे स्त्रियां पुमान् ।
विष्णावैश्वर्यवद्भेदे स्वस्य राजि[1] च ना पुनः ॥ १४७५ ॥

स(र?रा)ः सान्तश्चान्तमन्ये वायौ मेघे द्रुमान्तरे ।
सरीसृपपतत्र्योस्तु द्वे **संश्वेत्**[2] तु नृलिङ्गकः ॥ १४७६ ॥

अध्वर्यौ कुहके तु त्रि **स्रवत्** तु स्रावके त्रिषु ।
स्रवन्ती तु स्त्रियां नद्यां **स्रज्वा** पुनरसौ त्रिषु ॥ १४७७ ॥

मालाकारे परस्त्वाह मत्स्यघाते पुमान् पुनः ।
पदसङ्घात इत्येकः **सत्री** पुनरसौ पुमान् ॥ १४७८ ॥

---

१. 'ज्ञि' ग. पाठः. २. 'श्व' ग. पाठः.

सञ्चारचारभेदे स्याच्छद्मना यस्य वर्तनम्।
भेद्यलिङ्गस्तु विपिनयज्ञभेदादिमत्ययम्॥ १४७९॥
सदो यज्ञमहावेदेर्हविर्धानद्वयस्य यः।
पश्चाद्देशस्तत्र शण्डो गोष्ठ्यां तु स्त्रीनपुंसकम्॥ १४८०॥
द्यावापृथिव्योस्तु क्लीबे द्वित्ववत् सदसी इति।
सरस्तु सलिले क्लीबं तटाके तु नपि स्त्रियाम्॥ १४८१॥
तत्रापि स्त्र्यर्थवृत्तित्वे सरसीति स्त्रियां पुनः।
महासरस्तु सरसीं दाक्षिणात्याः प्रयुञ्जते॥ १४८२॥
सहो जले बले च क्ली हेमन्ते तु पुमानयम्।
मार्गशीर्षे तु मासि स्यात् पुन्नपुंसकयोरयम्॥ १४८३॥
साग्निस्तु नपि संयोगे ना त्वग्नावनडुह्यपि।
सहिष्णौ त्रिषु **सार**स्तु तरोर्मज्ज्ञि धने बले॥ १४८४॥
स्थिराङ्गे* रेतसि व्योम्नि सरणे च नरि त्रि तु।
सुन्दरोत्कृष्टयोर्दत्तस्तूत्कृष्टे नरमभ्यधात्॥ १४८५॥
न्याय्ये तु सिंहस्त्रिरिति दत्तस्तु क्लीति सा पुनः।
सारी स्त्री भ्रुकुटौ **सालः** पुनर्नान्ये तु नप्यपि॥ १४८६॥
प्राकारे ना तु विटपिमात्रे वृक्षान्तरे तथा।
अश्वकर्णाह्वये गत्यां मत्स्यभेदे तु स द्वयोः॥ १४८७॥
स्थालं भोजनपात्रे क्ली स्यादुखायां तु सा स्त्रियाम्।
स्थाली ना तु महादेवे स्थितिकर्मणि चाप्यथ॥ १४८८॥
स्थानं क्लीबं नरेऽप्यन्ये प्राहुर्गेहावकाशयोः।
सम्बन्धभेदे जन्तूनां[2] स्यान्निवृत्तिप्रसङ्गयोः[3]॥ १४८९॥
अपकर्षे च सादृश्ये क्लीबं तु स्थितिकर्मणि।
एकारान्तं पुनः केचित् स्थाने इत्यव्ययं विदुः॥ १४९०॥

---

१. 'लं' क. घ. पाठः. २. 'जन्तूणां' क., 'बन्धूनां' ग. पाठः. ३. 'न्न' ख. पाठः.

---

* 'स्थिरांशे' इति स्यात्।

युक्तार्थे कारणार्थे च तन्नेह ब्रूमहे वयम् ।
शब्दभेदाद(व? थ) **स्थायः** स्थाने ना भुवि तु स्त्रियाम् ॥ १४९१ ॥

स्थाया स्थातरि तु त्रि स्यात् **स्थाप्यं** तु स्थापनीयके ।
त्रिर्निक्षेपे तु ना क्ली तु ह्रीबेरे **स्याल**वाक् पुनः ॥ १४९२ ॥

ना पत्नीभ्रातरि स्त्री तु स्याली पत्न्याः स्वसर्यसौ ।
वैजयन्त्यां तु निर्मूलं पत्न्या अनुजयोर्द्वयोः ॥ १४९३ ॥

इत्युक्तमथ **सान्त्वं** क्ली सान्त्वने भेदवत् पुनः ।
मन्वते मधुरे वाक्ये **सार्थ**स्त्वर्थवति त्रिषु ॥ १४९४ ॥

समूहभेदे तु पुमान् प्राणिनां **साध्य**वाक् तु ना ।
गणदेवप्रभेदेषु रश्मौ च त्रिषु तु स्मृतः ॥ १४९५ ॥

साधनीये त्रि तु **स्फारं**[1] प्रभूते स्फुरणे तु ना ।
मौर्व्या तु सह चापस्य लाञ्छने स्यान्नपुंसकम् ॥ १४९६ ॥

सातं तु क्ली सुखे त्रिस्तु क्षीणेऽपि सतयोगिनि ।
एतयोरर्थयोः पूर्वे स्त्र्यर्थे साता परत्र तु ॥ १४९७ ॥

साती **साज्यं** तु नप् श्राद्धभेद एकादशेऽहनि ।
त्रिस्त्वाज्यसहिते **साल्वाः** पुनः पुंभूम्नि नीवृति ॥ १४९८ ॥

मध्यदेशस्थिते कारुकुत्सीयाख्ये तथा पुनः ।
प्राच्यां नीवृद्विशेषे च तयो राज्ञोः पुमानयम् ॥ १४९९ ॥

द्वयोस्तु तदपत्येषु **स्थाणु**स्तु गिरिशे पुमान् ।
कुरुदेशे चाथ न स्त्री ध्रुवके **साधु** तु त्रिषु ॥ १५०० ॥

चारौ व्याकृतशब्दे च सज्जनेऽप्युचितेऽपि च ।
केचित् तु धर्मशीलेऽन्ये पुनः संयत ऊचिरे ॥ १५०१ ॥

ना तु वार्धुषिके कैश्चित् पठितस्तदसद् यतः ।
स्यादौपाधिकशब्दत्वादस्य लिङ्गं विशेष्यकम्[2] ॥ १५०२ ॥

---

१. 'रः' ङ. पाठः. २. 'ष्य' क. घ. पाठः, 'ष्य(ह?ग)म्' ग. पाठः.

पतिव्रतायां तु स्त्री स्यात् साध्वी स्वादुस्तु पुंस्ययम् ।
मधुराख्यरसे त्रिस्तु तद्युक्ते प्रियमृष्टयोः ॥ १९०३ ॥
मनोज्ञे च जले तु क्ली द्राक्षायां तु स्त्रियामियम् ।
स्वाद्वी क्लिबं तु पठितं शाकटायनसूरिणा ॥ १९०४ ॥
लिङ्गानुशासने तस्य चिन्त्योऽर्थः स्याद् विचक्षणैः ।
सात्मा ना प्रकृतावात्मसहिते तु त्रिषु स्मृतः ॥ १९०५ ॥
अत्यन्ताभ्यस्तताहेतोः प्रकृतित्वं गते परे ।
ऊर्णायां तु कदल्यादेः स्नावः स्नायुनि चाथ नप् ॥ १९०६ ॥
शाकटायन आह स्म हर्षनन्दी च पुंस्यमुम् ।
स्वामी तु स्कन्ददेवे ना त्रि तु नाथे स्त्रियां पुनः ॥ १९०७ ॥
स्वामिन्यनृपवंशोत्थराजपत्न्यां तथा पुनः ।
नाट्योक्तिराजपत्न्यां च जीरकोशनसोस्तु[1] ना ॥ १९०८ ॥
सितः शौक्ल्ये च तद्युक्ते पुनास्त्रिर्बद्ध एव च ।
प्राप्तावसाने च स्त्री तु शर्करायां सिता स्मृता ॥ १९०९ ॥
स्थिरं त्रिर्निश्चले ना तु शनौ स्त्री तु स्थिरा भुवि ।
सालपर्ण्याख्यभैषज्येऽप्यथ स्थित इति त्रिषु ॥ १९१० ॥
सप्रतिज्ञे निवृत्ते च गतेः स्यादूर्ध्वतां गते ।
स्थितौ तु क्ली मृगेन्द्रे तु सिंहो द्वे स्त्री तु सिंह्यसौ ॥ १९११ ॥
वार्ताकीकण्टकार्योश्च वाशायां च पुमान् पुनः ।
वेङ्कटाख्यगिरौ स्निग्धः पुनः स्याद् भेद्यलिङ्गकः ॥ १९१२ ॥
वयस्येऽपि ससौहार्दे कृतस्नेहनकर्मणि ।
पुमांस्तु गुग्गुलौ मन्त्रिजने (तु?)† स्नेहने तु नप् ॥ १९१३ ॥
स्मितं तु त्रिषु फुल्ले[2] स्यात् स्मितवत्यपि नप् पुनः ।
अदृष्टदशने हासे विकासे कुसुमस्य च ॥ १९१४ ॥

---

१. 'र' क. ख. पाठः. २. 'पुष्पे स्या' ग. पाठः.

---

† चेति स्यात् ।

सिद्धस्तु सनकादौ ना देवजात्यन्तरे द्वयोः ।
निष्पन्ने तु त्रिषु क्ली तु सिद्धौ गत्यादिकेष्वपि ॥ १९१५ ॥

सिद्धो ना वृक्षभेदे स्यादयं साधुजने त्रिषु ।
*सिंहस्तु द्वे किशोरे स्यात् पुमानेष वनस्पतौ ॥ १९१६ ॥

मधूच्छिष्टे तु सिक्थोऽस्त्री पुलाकेऽन्नस्य पुंस्ययम् ।
सिनमन्ने शरीरे च क्ली बिल्वाख्यद्रुमे तु ना ॥ १९१७ ॥

सिमोऽनुदात्तः सर्वार्थे सर्वनाम त्रिषु स्मृतः ।
ग्रामगोचरभूमौ तु पुमान् नो सर्वनाम सः ॥ १९१८ ॥

क्षेत्रस्य मर्यादायां च द्वयोस्तु स्यात् तुरङ्गमे ।
सिमाः स्त्रियो महानाम्नीसंज्ञसामान्तरे तथा ॥ १९१९ ॥

स्फिगुर्गुदे ना स्त्री त्वेषा शरीरावयवान्तरे ।
सिन्धुस्तु नद्यां स्त्री ना तु समुद्रेऽपि नदान्तरे ॥ १९२० ॥

अशीत्यक्षरकेच्छन्दोभेदे च कृतसंज्ञके ।
गजानां दानतोये च कटनेत्रसमुद्भवे ॥ १९२१ ॥

नीवृद्भेदे तु पुंभूम्नि सिन्धवो द्वे तु कुञ्जरे ।
क्ली तु सैन्धवसंज्ञे स्याल्लवणे सीमवाक् तु ना ॥ १९२२ ॥

क्षेत्रस्य मर्यादायां च ग्रामगोचरभुव्यपि ।
अश्वे तु द्वे पुमान् सीर आदित्ये लाङ्गलेऽपि च ॥ १९२३ ॥

लताङ्कुरे तु सीरी स्त्री लाङ्गलिक्यां च कश्चन ।
नद्यां तु सीरा सीत्यं तु धान्ये क्ली भेद्यवत् पुनः ॥ १९२४ ॥

सीतायामपि साधौ स्यात् कृष्टभूमितलेऽपि च ।
अथ प्रख्यापने [1]स्त्रीमिः स्त्री नभःपयसोः (भके?) ॥ १९२५ ॥

---

१. 'यतेस्त्री' क. ख. घ. पाठः.

---

* 'सिचेः संज्ञायां ह्रनुमौ कश्च' (उ. ५. ६२) इति व्युत्पादितः । † 'स्तीर्विः' इति स्यात् । अस्यैव कोशान्तरेषु नभःपयश्शोणितार्थेषु दर्शनात् ।

तनौ च शोणिते चाथ स्यादजे द्वे सुखं तु नप् ।
लग्नाद् राशौ चतुर्थेऽप्सु शस्तखे शर्मणि त्रि तु ॥ १९२६ ॥

तत्साधने शोभनखयुक्तेऽप्यथ सुखा स्त्रियाम् ।
शम्भोर्नवानां शक्तीनां शक्तावेकत्र ना पुनः ॥ १९२७ ॥

सुतः सोमरसे भूपे लग्नाद् राशौ च पञ्चमे ।
पुत्रयोस्तु द्वयोः स्त्री तु शाकवल्ल्यन्तरे सुता ॥ १९२८ ॥

उपोदकाख्ये त्रिषु तु प्रसूतेऽभिषुतेऽपि च ।
सुरस्तु देवे स्त्रीत्वे तु सुरा मद्ये जलेऽपि च ॥ १९२९ ॥

सुप्तं तु त्रिषु निद्राणे प्रशस्तजटकेऽपि च ।
खञ्जरीटे पुनः कृष्णवक्षसि द्वे स्त्रियां पुनः ॥ १९३० ॥

सुप्ता जटायां शस्तायां क्ली तु स्वापे स्रुवा पुनः ।
सल्लक्यामपि मूर्वायां पुमांस्त्वाधारणाह्वये ॥ १९३१ ॥

यज्ञपात्रविशेषेऽथ स्थुलं दूष्ये नपुंसकम् ।
गुल्फे तु ना सुहृत् तु त्रिर्मित्रे क्ली शोभने हृदि ॥ १९३२ ॥

ना तु मन्त्रिण्यथ स्थूलं जडे बृहति पीवरे ।
(क्ली तु ! त्रि क्ली) दध्नि त्रि तु स्थूरं पीवरेऽथ स्त्रियामियम् ॥ १९३३ ॥

पश्चाद्भागे च जङ्घायां गोधूमादितुषेषु च ।
स्थूराथ सूक्ष्ममत्यल्पे त्रिरध्यात्मे तु तन्नपि ॥ १९३४ ॥

शक्तौ त्वेकत्र शक्तीनां नवानां शार्ङ्गधन्वनः ।
सूक्ष्मा स्त्री ना तु सूर्यः स्याद् भास्करे वीचि तु स्त्रियाम् ॥ १९३५ ॥

सूर्या स्याद् गिरिकर्ण्यां च श्वेतायां स्यूतवाक् तु ना ।
प्रसवेऽथ त्रिरूते स्यात् सूतस्तु नरि सारथौ ॥ १९३६ ॥

पारदे द्वे तु तक्षिण स्याद् वन्दिन्यपि पठन्त्यमुम् ।
ब्राह्मण्यां क्षत्रियाज्जाते जनिते तु त्रिषु स्मृतः ॥ १९३७ ॥

---

१. 'चापि तु' क. ग. पाठः.

प्रेरिते चाथ सूतौ च प्रेरणे च नपुंसकम् ।
सूदो ना सूपकारे च सूपे रूपे च नप्स्त्रियोः ॥ १९३८ ॥

सूदा स्यात् क्षरणे ना तु क्षारणे **सूनवाक्** तु (ना ? नप्)[§] ।
पुष्पे प्रसूते तु त्रि स्यात् पुष्पिते च स्त्रियां पुनः ॥ १९३९ ॥

सूना वधे वधस्थाने स्याच्च दण्डार्पिताङ्कुशे ।
अधःसिरायां जिह्वाया(स्तुधा ? स्तथा) दुहितरि स्मृता ॥ १९४० ॥

मुद्गादिकैस्तु सुकृते व्यञ्जने **सूपमस्त्रियाम्** ।
सूपकारे तु ना **सूर्पः** पुनर्ना वायुसूर्ययोः ॥ १९४१ ॥

द्वे मत्स्यजातौ **सूर्मस्तु** सूर्मीत्यपि च नृस्त्रियोः ।
स्याल्लोहप्रतिमायां च शुष्ककाष्ठे च नप् पुनः ॥ १९४२ ॥

सूत्रं पुंस्यपि मन्यन्ते लिङ्गशास्त्रकृतो बुधाः ।
तन्तौ सङ्ग्रहवाक्ये च यज्ञसूत्रेऽप्यथ स्त्रियाम् ॥ १९४३ ॥

सूचा सूचौ पुमांस्त्वेष सूचनेऽन्यस्त्ववोचत ।
दर्भणे क्लीति **सूमस्तु** ना चन्द्रे श्वयथावपि ॥ १९४४ ॥

क्ली त्वन्तरिक्षे त्रिषु तु सदूमे* सदुमेऽपि च ।
स्यूमं तु क्ली जलेऽन्ये तु पुंसि पुंस्येव मङ्गले ॥ १९४५ ॥

तन्तौ रश्मौ निशानाथे स्त्री तु दीर्घे स्त्रियां पुनः ।
सूचिः स्यूतिशलाकायां कबाटस्यार्गलासु च ॥ १९४६ ॥

अल्पासु द्वे तु वेश्यायां निषादोत्पन्नमानवे ।
सूरिः पुनः पुंस्याचार्ये त्रि तु स्तोतरि पण्डिते ॥ १९४७ ॥

सूनुस्तु पुंसि पुत्रे स्याद् भ्रातर्यप्यजयोऽब्रवीत् ।
इयं दुहितरि स्त्री स्यादथ **सृप्रं** नपुंसकम् ॥ १९४८ ॥

---

§ 'सूनं पुष्पे' (पु. २३८. श्लो. ९९) इति वैजयन्ती । * 'ऊमो व्योम्नि पुरेऽपि च' (पु. २१४. श्लो. ८) इति वैजयन्ती ।

भवेत् सर्पिषि तैले वा ना तु चन्द्रे स्त्रियां पुनः ।
सृप्रा ह्युज्जयिनीपार्श्ववाहिन्यां सरिति स्मृता ॥ १५४९ ॥

सृकः पुंसि शरे वज्रे निरये द्वे पुनर्बके ।
सृगाले चाथ **सृष्टं** क्ली सर्जने त्रि तु निश्चिते ॥ १५५० ॥

बहुनिर्मितयोर्मुक्ते **सृणिस्तु** नरि पावके ।
अङ्कुशे तु स्त्रियामेव केचिदन्ये तु पुंस्यपि ॥ १५५१ ॥

सृपा[1] तु द्वे शिशौ सर्पे यतिनि त्वेष भेद्यवत् ।
सृत्वा प्रजापतौ वह्नौ पुंसि द्वे नीचजातिषु ॥ १५५२ ॥

सृत्वरी तु[2] स्त्रियां वाचि[3] जननीवैश्ययोरपि ।
सेव्यं तु सेवनीये त्रिर्वातव्येऽप्यथ नब् जले ॥ १५५३ ॥

उशीरे निःशरे दध्नि पत्राङ्गाह्वयभेषजे ।
अब्धिजे लवणे ना तु मध्वासव इति श्रुते ॥ १५५४ ॥

मद्यभेदे स्त्रियां तु स्यात् सेव्या नीवारधान्यके ।
वन्दाकेऽप्यज्झटासंज्ञस्तम्बेऽथ चटके द्वयोः ॥ १५५५ ॥

स्यूतौ तु **सेवो** ना न क्ली भजने त्रि तु **सेनवाक्** ।
इनेन सहिते स्त्री तु सेना चम्वामथास्त्रियाम् ॥ १५५६ ॥

स्नेहस्तैलघृतादौ च प्रेम्णि चाह त्वतः पृथक् ।
सौहार्दे शाश्वतः क्ली तु वैजयन्ती समामनत् ॥ १५५७ ॥

जले **स्थेयः** पुनः सह्ये कैश्चिदुक्तोऽभिधेयवत् ।
विवादपदनिर्णेतर्यन्ये स्थातव्यके तु नप् ॥ १५५८ ॥

सेक्ता पुंसि धवे त्रिस्तु सेचके **सैन्यवाक्** तु नप् ।
सेनायां समवेते तु सेनायां त्रिः पुमान् पुनः ॥ १५५९ ॥

---

१. 'प्मा' ख. ङ. पाठः. २. 'ति' ग. पाठः. ३. 'चापि ज' ग. पाठः.

चतुर्ष्वश्वेषु कृष्णस्य क्वचिदश्वे‡ नृभूम्नि तु ।
सैराः स्युर्मध्यदेशस्थनीवृद्भेदेऽथ स त्रिषु ॥ १९६० ॥
सीरस्य च सिरायाश्च सम्बन्धिन्यथ भेद्यवत् ।
स्वैरी स्वतन्त्रे वर्धक्यां पुनः स्यात् स्वैरिणी स्त्रियाम् ॥ १९६१ ॥
सोमो ब्रह्मणि पूष्णीन्दौ वह्नौ पुण्ये लतान्तरे ।
याज्ञिकानां प्रसिद्धे ना सोमयागेषु चामृते ॥ १९६२ ॥
वीर्येऽमृतरसे त्वाह कात्यः शैत्येऽथ तद्वति ।
त्रिषूमया च सहिते ऊमेन सहितेऽपि च ॥ १९६३ ॥
स्योनं तु क्ली सुखे त्रिस्तु साधने तस्य ना पुनः ।
सूर्ये सूर्यस्य रश्मौ च समुद्रे तन्तुसन्ततौ ॥ १९६४ ॥
तन्तुवायस्य बिन्दौ तु **स्तोको** नाल्पे तु स त्रिषु ।
सोतः पुनर्जनयितर्यभिषोतरि च त्रिषु ॥ १९६५ ॥
उपाध्याये तु ना **सौम्यः** पुनस्त्रिः सोमदेवते ।
सुन्दरे च पुमांस्त्वेष वत्सरे च बुधग्रहे ॥ १९६६ ॥
यूपः सप्तदशारत्निर्वाजपेयस्य यः श्रुतः ।
तस्य पञ्चदशेऽरत्नौ सोमयागे च नप् पुनः ॥ १९६७ ॥
तुरायणाख्यतपसोर्द्वये कृतयुगेऽपि च ।
स्त्रियां तु सा निशीथिन्यां सौम्या स्यादित्यवादिषुः ॥ १९६८ ॥
सौधोऽस्त्री सुधया शुक्लीकृतगेहे नपि त्वदः ।
रजते भेद्यलिङ्गं तु सुधासम्बन्धिनि स्मृतम् ॥ १९६९ ॥
हंसोऽर्केन्द्वोः स्मरे विष्णौ वह्नौ निर्लोभभूभुजि ।
राजादिशब्दपूर्वस्तु श्रेष्ठे चेत्यजयोऽब्रवीत् ॥ १९७० ॥
भिक्षौ श्वेतवृषे पुंसि द्वयोस्तु स्यात् तुरङ्गमे ।
विहङ्गमविशेषे च श्वेतपक्षादिसंज्ञके ॥ १९७१ ॥

---

‡ शैब्यसुग्रीवमेघपुष्पवलाहकाख्याश्चत्वारोऽश्वाः प्रसिद्धाः । सैन्याभिधा शैब्यसंज्ञास्थाने वा स्यात्, शैब्याद्यन्यतमस्यैव वा नामान्तरं स्यादिति न ज्ञायते ।

अजयस्तु विशुद्धेऽपि तत्र न्यायात् त्रिषु स्मृतम् ।
हस्तः किष्कुप्रमाणे ना पाणौ घ्राणे च दन्तिनः ॥ १९७२ ॥

केशार्थात् तु परः केशसमूहेऽपि च दृश्यते ।
अपि सावित्रनक्षत्रे तद्युक्ते कालमात्रके ॥ १९७३ ॥

ह(र्ता तु? स्तस्त्रि) तत्र जातेऽथ पूर्वोक्तार्थेषु कश्चन ।
शण्डेऽप्येनं समाम्नासीद् **हतं** तु त्रिषु मारिते ॥ १९७४ ॥

गते गतवति क्ली तु गमने हननेऽपि च ।
स्त्री तु कुत्सितकन्यायां **हता** स्यादथ ना **हतः** ॥ १९७५ ॥

मार्गे कश्चित्तु तं प्राह विषण्णे त्रिर्**हरस्तु** ना ।
शर्वेऽग्नौ गर्दभे तु द्वे **हस्रस्तु** त्रिषु घातके ॥ १९७६ ॥

क्लीबं तु सन्निपातेऽपि बलाधानेऽथ ना **ह्रदः** ।
स्यादगाधजलाधारे द्वे तु मेषेऽथ मेद्यवत् ॥ १९७७ ॥

ह्रस्वोऽल्पे वामने चैकमात्रवर्णे यमे तु ना ।
हयस्तु ना धनूराशौ गतौ च तुरगे पुनः ॥ १९७८ ॥

द्वयोस्तत्रापि च स्त्र्यर्थे स्याद् ङीषन्ता **हयी** इति ।
हरिर्ना विष्णुसूर्येन्द्रचन्द्राग्नियमवायुषु ॥ १९७९ ॥

अंशौ शक्रहये मुद्रे रुक्मे रुक्माभवर्णके ।
श्वेते वररुचिर्वर्णे ब्रूते तु जयमङ्गलः ॥ १९८० ॥

हरिद्वर्णेऽपि कपिले त्रिषु त्वेष गुणैर्युते ।
एतैश्चतुर्भिर्द्वे त्वेष मर्त्यजात्यन्तरे भवेत् ॥ १९८१ ॥

शूद्रानिषादजे सिंहकपिभेकशुकाहिषु ।
अश्वेऽश्वभेदे हरितपीतवर्णे इतीदृशः ॥ १९८२ ॥

हरिशब्दः समुद्दिष्टो वाच्यानामेकविंशतौ ।
वैद्यास्तु केचिन्नारीणां भगेऽप्येनं समामनन् ॥ १९८३ ॥

न तत् प्रमाण्यतेऽस्माभिः स्वतस्तेषामनाप्तितः ।
हनुस्तु नृस्त्रियोर्गण्डद्वयोर्ध्वभागे द्वयोः पुनः ॥ १९८४ ॥
वैदेहशनकीजाते मर्त्यजात्यन्तरेऽथ ना ।
हरित् सूर्येऽपि सूर्याश्वे वर्णे च हरिते त्रि तु ॥ १९८५ ॥
तद्वति स्त्री तु दिङ्ग्घोरङ्गुलौ चाथ तत् तृणे ।
शण्डमेके नरं त्वन्ये हस्ती द्वे च मतङ्गजे ॥ १९८६ ॥
षट्पदेऽथ स्त्र्यन्तरे स्त्री कामशास्त्रेषु विश्रुते ।
हस्तिनी हास्तिनपुरेऽप्यथ पुंसि हली भवेत् ॥ १९८७ ॥
बलभद्रे हलवति पुनस्त्रिर्हलिनी पुनः ।
शक्रपुष्प्याह्वये स्तम्बे हसत् तु त्रिषु हासके ॥ १९८८ ॥
विकसत्यपि चाङ्गारशकट्यां तु स्त्रियामियम् ।
हसन्ती ना तु हरणे हारो मुक्तावलावपि ॥ १९८९ ॥
स्त्री तु देवनिवासस्य हारा कक्ष्यासु सा पुनः ।
हारी नाम्नैव दुष्टायां कन्यायामथ स त्रिषु ॥ १९९० ॥
हरस्य च हरेश्चापि सम्बन्धिन्यथ हालवाक् ।
हलसम्बन्धिनि त्रि स्यान्नृलिङ्गस्तु विलेखने ॥ १९९१ ॥
स्त्री तु हाली कनिष्ठायां पत्न्याः स्वसरि सा पुनः ।
हाला सुरायामथ नप् चन्दने तुहिने हिमम् ॥ १९९२ ॥
कर्पूरे तु पुमान् शीतगुणेऽपि त्रि तु तद्वति ।
हिमा तु स्त्री निशीथिन्यां मृडान्यां च हितं पुनः ॥ १९९३ ॥
त्रिः पथ्ये धारिते दत्ते हरीतक्यां तु सा हिता ।
स्त्री क्ली तु धारणे दानेऽप्यथ हिंस्रस्त्रि घातके ॥ १९९४ ॥
स्त्री तु हिंस्रा क्रोष्टुकोलौ लताभेदे च पण्डिताः ।
आहुर्गृध्रनखीसंज्ञे हिक्का तु स्त्री खगान्तरे ॥ १९९५ ॥

शङ्खेऽथ **हेम** क्ली तोये कनकेऽप्यथ पुंसि सः ।
हेमन्ते स्त्री तु **होत्रा** स्यात् वाचि यज्ञे तथर्त्विजि ॥ १६०७ ॥

होत्रं तु भवने क्लीबं होत्वस्तु नरि वारिधौ ।
यजमाने द्वयोर्**होता** त्वृत्विग्भेदे पुमानयम् ॥ १६०८ ॥

हावके त्रिषु काण्डोऽयं त्र्यक्षराणामपूर्यत ॥ १६०९ ॥

इति त्र्यक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः ।

त्र्यक्षरकाण्ड समाप्तः ।
